

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

A KÖRNYEZETTUDATOSSÁG PSZICHOLÓGIAI
MEGHATÁROZÓI

A TÁRSAS ÉRTÉKORIENTÁCIÓ, A KÖRNYEZETI ATTITÚDOK,
AZ ÉSZLELT JELENTŐSÉG ÉS A SZOKÁSOK SZEREPE

MEDVÉS DÓRA

DEBRECENI EGYETEM

BTK

2012

**A környezettudatosság pszichológiai meghatározói
A társas értékorientáció, a környezeti attitűdök,
az észlelt jelentőség és a szokások szerepe**

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében
a pszichológia tudományágban

Írta: Medvés Dóra okleveles pszichológus

Készült a Debreceni Egyetem Humán Tudományok doktori iskolája
(Pszichológia programja) keretében

Témavezető: Molnárné Dr. Habil. Kovács Judit

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 20... ..

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

Az értekezés védésének időpontja: 20... ..

NYILATKOZAT

„Én, Medvés Dóra teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

.....
Medvés Dóra

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Elsősorban témavezetőmnek, Molnárné Dr. Habil. Kovács Juditnak szeretnék köszönetet mondani, hiszen szakmai iránymutatása és támogatása nélkülözhetetlen volt a vizsgálatok megtervezésében és kivitelezésében, illetve szakmai szocializációmban.

Szakmai támogatás terén szeretnék köszönetet mondani még a Pszichológiai Intézet azon munkatársainak, akik javaslataikkal, ötleteikkel hozzájárultak a kutatások kialakításához.

Köszönettel tartozom továbbá mindazoknak, akik a vizsgálatokban való részvétellel, a kérdőívek kitöltésével támogatták a kutatások előre haladását.

Nem utolsó sorban pedig köszönettel tartozom a családomnak és a barátaimnak, akik kitartóan támogattak céloom elérésében.

TARTALOMJEGYZÉK

TÉMAFELVETÉS.....	8
BEVEZETÉS.....	9
A KÖRNYEZETTUDATOSSÁG NEMZETKÖZI FÓRUMAI.....	11
I. A KÖRNYEZETTUDATOSSÁG ÉS ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEI.....	12
1. A környezettudatosságról	12
2. A környezettudatos tevékenységek	13
3. A környezettudatosság elméletei	14
3.1. <i>A társas dilemmahelyzetek, mint a környezettudatosság megközelítési lehetősége</i>	15
3.1.1. <i>A társas dilemma-viselkedés lehetséges meghatározói: a társas</i> <i>értékorientáció és az észlelt jelentőség</i>	18
3.2. <i>Az attitűdök szerepét hangsúlyozó elméletek a környezettudatosságban</i>	20
3.3. <i>Értékek és normák szerepe a környezettudatosságban</i>	24
3.4. <i>Az affektív környezeti konstruktumok szerepe a környezettudatosságban</i>	25
4. A környezettudatosság mérése	27
II. TÁRSAS DILEMMAHELYZET (ELSŐ VIZSGÁLAT).....	29
5. Elméleti megközelítések az első vizsgálathoz	29
5.1. <i>Környezettudatos viselkedés vizsgálata a laboratóriumban</i>	29
5.2. <i>A társas értékorientáció társas dilemmahelyzetben betöltött szerepét vizsgáló</i> <i>kutatások</i>	30
5.3. <i>Az észlelt jelentőség hatása a társas dilemmákban mutatott viselkedésre</i>	33
5.4. <i>A környezettudatossággal kapcsolatos nézetek és a környezeti attitűdök</i>	34
6. Az első vizsgálat bemutatása.....	35
6.1. <i>Hipotézisek</i>	35
6.2. <i>A vizsgálati módszerek bemutatása</i>	37
6.2.1. <i>A csoportfeladat</i>	37
6.2.2. <i>A környezet iránti attitűd mérésére szolgáló eljárás</i>	39
6.2.3. <i>A társas értékorientáció mérésére szolgáló eljárás</i>	41
6.3. <i>A vizsgálati személyek és a vizsgálat körülményeinek jellemzői</i>	42
7. Az első vizsgálat eredményei.....	43
7.1. <i>A társas értékorientáció és a társas dilemmahelyzethez való hozzáállás kapcsolata</i>	43

7.2. <i>A társas értékorientáció és az észlelt jelentőség hatása a második körös felajánlásokra</i>	44
7.3. <i>A társas értékorientáció és környezeti attitűdök kapcsolata</i>	46
8. Az első vizsgálat összefoglalása	47
III. ÖKOMARKETING (MÁSODIK VIZSGÁLAT)	50
9. Elméleti megközelítések az első vizsgálatához	50
9.1. <i>Marketing az üzleti szférán kívül</i>	50
9.2. <i>A szelektív hulladékgyűjtést befolyásoló tényezők</i>	54
9.2.1. <i>A társas értékorientáció, attitűdök és bizonyos helyzeti tényezők szelektív hulladékgyűjtésben betöltött szerepe</i>	56
9.3. <i>A természeti kötődés jelensége</i>	58
10. A második vizsgálat bemutatása	60
10.1. <i>Hipotézisek</i>	60
10.2. <i>A vizsgálati módszerek bemutatása</i>	61
10.2.1. <i>A társas értékorientáció mérése</i>	61
10.2.2. <i>A környezeti attitűdök mérése</i>	61
10.2.3. <i>A természeti kötődés mérőeszköze</i>	61
10.2.4. <i>A környezettudatos viselkedésre ösztönző meggyőző közlések kialakítása</i> ..	62
10.3. <i>Vizsgálati személyek és a vizsgálat körülményei</i>	64
11. A második vizsgálat eredményei	64
11.1. <i>A rangsorolásból származó adatok elemzése</i>	64
11.2. <i>A páros összehasonlításból származó adatok Thurstone-féle skálázása</i>	66
11.3. <i>A társas értékorientáció hatása a közlések meggyőzőerejének értékelése</i>	66
11.4. <i>A természeti kötődés hatása a közlések meggyőzőerejének megítélésére</i>	68
11.5. <i>A társas értékorientáció és a természeti kötődés együttes hatása a közlések meggyőzőerejének megítélésére</i>	69
12. A második vizsgálat eredményeinek összefoglalása	71
IV. KÖRNYEZETTUDATOS VISELKEDÉS (HARMADIK VIZSGÁLAT)	73
13. Elméleti megközelítések a harmadik vizsgálatához	73
13.1. <i>A Tervezett Viselkedés Elméletéből és a Normaaktivációs Modelltől kiinduló vizsgálatok</i>	74
13.2. <i>A viselkedéses szokások szerepe a környezettudatos viselkedésben</i>	77
13.3. <i>A moralitás és a kísértések problémakörének vizsgálata</i>	79
14. A harmadik vizsgálat bemutatása	81

14.1. Hipotézisek	81
14.2. A vizsgálati módszer bemutatása	82
14.2.1. A környezettudatos akcióval kapcsolatos kérdőív	83
14.2.2. A társas értékorientáció mérése	84
14.2.3. A környezeti attitűdök mérése	84
14.2.4. A természeti kötődés mérése	85
14.3. Vizsgálati személyek és a vizsgálat körülményei	85
15. A harmadik vizsgálat eredményei	86
15.1. A szokások szerepe a tevékenységbe történő bevonódásban	86
15.2. A viselkedéses szándékot meghatározó tényezők.....	86
15.3. Pszichológiai meghatározók szerepe a környezettudatos viselkedésre vonatkozó szándékban	88
15.4. A társas értékorientáció szerepe a környezettudatos tevékenységben	89
16. A harmadik vizsgálat eredményeinek összefoglalása	90
V. A VIZSGÁLATOK ÖSSZEFOGLALÁSA ÉS AZOK KORLÁTAI, AZ EREDMÉNYEK GYAKORLATI VONATKOZÁSAI	92
IRODALOMJEGYZÉK	98
MELLÉKLETEK	108

TÉMAFELVETÉS

A Föld paramétereit folyamatosan változásban vannak: a levegő átlaghőmérséklete az évek óta emelkedik, az ózonréteg vékonyodik, az állat- és növényfajok száma pedig egyre csökken. Ezeket a változásokat a természettudósok nagyjából egybehangzóan elismerik.

Ezeknek a jelenségeknek az okairól, a hozzájuk kapcsolódó összefüggésekről és azok következményeiről viszont sok esetben még a természettudósok körében sincs egyetértés. A kialakult helyzetet tekinthetjük természetes állapotnak, hiszen a Föld éghajlatát jellemzően, - több esetben - is a szélsőségek (pl. jégkorszakok) határozták meg. Azonban köztudott, hogy az emberi lét számára már akár a néhány fokos hőmérséklet-emelkedés is drasztikus következményekkel járhat.

Azzal kapcsolatban is eltérőek a vélemények, hogy a folyamatban lévő változások, amelyek vitathatatlanul léteznek, az emberek viselkedésének módosításával csökkenthetőek, vagy akár meg is állíthatóak.

Attól függetlenül, hogy ismernénk az előzőekben említett állítások igazságtartalmát, a környezetünkkel való törődés mindenképpen megfontolandó, hiszen jelenlegi ismereteink szerint a Földön kívül nem létezik más alkalmas élőhely az emberiség számára. Bármilyen legyen is tehát a környezeti változások hátterében, és bármekkora hatása is legyen az emberek viselkedésének ezekre a változásokra, a legkevesebb, amit tehetünk az, hogy megpróbáljuk minimalizálni a magunk után hagyott ökológiai lábnyomunkat, és nemcsak a körülöttünk élő emberekkel, de a minket körülvevő környezettel is megpróbálunk együttműködni lenni.

Jelen PhD dolgozat célja az, hogy megvizsgáljuk, milyen szerepet töltenek be a környezettudatos magatartás különböző vonatkozásaiban bizonyos pszichológiai konstrukciók önállóan és együttesen is, mely konstrukciók különálló hatását korábbi kutatások már felvetették a környezettudatos viselkedéssel kapcsolatban. Ezáltal kívánunk hozzájárulni a környezettudatosság népszerűsítésében elengedhetetlen lépés, a viselkedést befolyásoló tényezők feltáráshoz, és vizsgálatainkkal támogatni a természettudományos kutatások eredményeinek gyakorlati alkalmazását.

BEVEZETÉS

A XXI. század egyik legfontosabb feladata és legnagyobb kihívása a szűkös természeti erőforrások iránti igény és ezen igények kielégítésének lehetősége közötti szakadék elmélyülésének kezelése (OECD, 1998; idézi Van Vugt, 2001). Az emberek életvitelében bekövetkezett változásokkal az erőforrások iránti kereslet olyan mértékben megnövekedett, amelyet a természeti erőforrások önálló reprodukciós képessége már régóta nem tud pótolni; a Föld lakossága környezetkárosító viselkedése révén saját életkörülményeit hosszútávon ellehetetleníti.

A problémák megoldásához egyfelől a természettudományi kutatások eredményeire van szükség, például azzal kapcsolatban, hogy alternatív energiaforrások fejlesztésével hogyan csökkenthető a káros anyag kibocsátás, illetve hogyan kerülhető el a természetes erőforrások kiaknázása. Másfelől, mivel ennek az állapotnak a kialakulásához az emberi viselkedés is jelentős mértékben hozzájárult, nemcsak nemzetközi összefogásra és szabályozásra, illetve környezetbarát technológiák fejlesztésére van szükség, de az emberek környezetkárosító szokásainak, viselkedésének megváltoztatására, a környezetbarát módszerek elterjesztésére is, amiben a társadalomtudományoknak kell szerepet vállalniuk (Stern, 1992).

A fent említettekből kifolyólag jelen dolgozatban bemutatásra kerülő vizsgálataink célja is az, hogy megfigyeljük bizonyos pszichológiai meghatározók (a döntések észlelt jelentőségének, a társas értékorientációs mintázatoknak, a természeti kötődésnek, a viselkedéses szokásoknak és a viselkedés ellen ható kísértésnek) szerepét a környezettudatosság problémakörét több oldalról is körüljáró helyzetekben.

A környezettudatos viselkedés sok tényező által meghatározott, például az értékek nagyon alapvető, de sok áttételen keresztül érvényesülő közvetett hatása által, vagy az attitűdök, az ismeretek, és számos kontextuális körülmény vagy norma által is (Stern, 2000; Stern és Oskamp, 1987). A kutatások lényeges összefüggéseket találtak a nagyon egyszerű, társas dilemmahelyzetekben mutatott viselkedést vizsgálva, de a jóval összetettebb környezeti viselkedést kutatva is. Erre teszünk mi is kísérletet jelen disszertációban. Néhány környezettudatosságot meghatározó konstruktum (társas értékorientáció, észlelt jelentőség, környezeti attitűdök és kötődés, illetve a kísértés) hatását követjük végig különböző környezettudatos magatartással összefüggésbe hozható helyzetekben.

Első vizsgálatunkban a környezettudatosságot reprezentáló laboratóriumi társas dilemmahelyzetben kutatjuk az eddigiekben külön kezelt társas értékorientáció és észlelt jelentőség lehetséges interakcióját a környezettudatos viselkedésre vonatkozó közösségi hozzájárulásra. Ezt követően egy specifikus környezettudatos viselkedésre felhívó meggyőző közlések hatásosságával kapcsolatos ítéletek esetében vizsgáljuk meg szintén ezeknek a jelenségeknek (észlelt jelentőség, társas értékorientáció), illetve a környezeti kötődés konstruktumának hatását. Végül arra keressük a választ, hogy ugyanezek a tényezők (kiegészítve a viselkedés ellen ható kísértés változójával) hogyan befolyásolják a konkrét környezettudatos tevékenységbe történő bevonódást, illetve annak szándékát.

A disszertációban elsőként egy általános elméleti bevezetőt nyújtunk, amelyben azok az elméletek és koncepciók kerülnek bemutatásra, amelyek korábbi vizsgálatok során összefüggésbe kerültek a környezettudatossággal, és vizsgálatainkhoz közös értelmezési keretet biztosítanak. A dolgozat következő nagyobb egységében az említett elméleteken alapuló, általunk folytatott vizsgálatok kerülnek részletezésre, azok specifikus szakirodalmi összefoglalóinak, a kutatás részleteinek (vizsgálati minta, mérőeszközök), az eredmények és azok megvitatásának leírásával. Végül pedig a vizsgálatok általános összefoglalását olvashatjuk a mindhárom kutatásban felmerülő trendekkel és kitekintésként a gyakorlati vonatkozások bemutatásával.

A KÖRNYEZETPSZICHOLÓGIA NEMZETKÖZI FÓRUMAI

A környezeti témák pszichológiai vizsgálata nem minősül új keletű jelenségnek. Nemcsak a globalizáció kapcsán felmerülő, az egész emberiséget érintő problémák esetében figyelhetjük meg a természettudományok és a társadalomtudományok együttműködését, de számos más témában is – mint például az építészet, várostervezés vagy a természeti katasztrófákra való felkészülési lehetőségek elemzése. Ennek az együttműködésnek az egyik legkiemelkedőbb támogatója és facilitátora, az emberek és a környezet viszonyainak tanulmányozását szolgáló nemzetközi társaság, az IAPS elnevezésű szervezet („*International Association for People-Environment Studies*”), amely 1981 óta fordít szervezett formában kiemelt figyelmet a környezeti és pszichológiai témák összehangolására, és nyújt lehetőséget ezek művelőinek az együttgondolkodására konferenciák szervezésével, kiadványkötetek megjelentetésével és diákoknak szóló workshopok rendezésével.

Kifejezetten a környezetpszichológiai vizsgálatokat folytató kutatóknak nyújt nemzetközi környezetben bemutatkozási és megmérettetési lehetőséget a kétévente megrendezésre kerülő környezetpszichológiai konferencia („*Biennial Conference on Environmental Psychology*”), amelynek a klasszikus környezetpszichológiai témakörök mellett egyik jellemző alaptémája a környezettudatosság, illetve a környezettudatos magatartás.

A konferenciák mellett számos folyóiratban is lehetőség nyílik a kutatások nemzetközi publikálására. Ezek közül a két legismertebb multidiszciplináris folyóirat az Elsevier Science által negyedévente megjelentetett környezetpszichológiai folyóirat, a „*Journal of Environmental Psychology*”, illetve Sage Publications által évente hat alkalommal kiadásra kerülő környezet és viselkedés témakörében megjelenő „*Environment and Behavior*”.

I. A KÖRNYEZETTUDATOSSÁG ÉS ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEI

1. A környezettudatosságról

A környezettudatosság vizsgálatában használatos elméleti megközelítések áttekintése előtt szükségeszerű magát a koncepciót keretbe helyezni, hiszen a környezettudatosság fogalmának számos interpretációja létezik. A témában tapasztalt sokszínűséget jól szemlélteti az is, hogy már a környezettudatosság fogalmának megfeleltethető, és a nemzetközi szakirodalomban igen gyakran használt „*pro(-)environmental behavior*” (pl. Gärling, Fujii, Gärling és Jakobsson, 2003; Steg és Vlek, 2009) kifejezésnek is számos megnevezése létezik az angolszász nyelvhasználatban, amelyek a viselkedés különböző aspektusaira hívják fel a figyelmet. Ilyen lehet például az „*ecological behavior*” (pl. Carrus, Passafaro és Bonnes, 2008; Kaiser, Wölfing és Fuhrer, 1999), az „*environmentally significant behavior*” (pl. Stern, 2000), az „*environmentally relevant behavior*” (pl. Van Vugt, Meertens és Van Lange, 1995; Van Vugt, Van Lange és Meertens, 1996), vagy az „*environmentally responsible behavior*” (pl. Thøgersen, 1996).

Környezettudatosság alatt Kollmuss és Agyeman (2002, 240. o.) szerint „azokat a viselkedésformákat értjük, amelyek célja, hogy az egyének cselekedeteiknek a természetes és épített környezetre gyakorolt negatív hatásait csökkentsék”. Hasonló szempontokat hangsúlyoz Corral-Verdugo is (2003, 266. o.), szerinte a környezettudatos magatartás azokat a „szándékos és hatásos cselekedeteket takarja, amelyek az egyéni és társas igényeknek megfelelően a környezet megóvásához vezetnek”.

Talán a fenti meghatározások is jól tükrözik Stern (2000) megállapítását, mely szerint a környezettudatosságot leíró definíciókat alapvetően két csoportba sorolhatjuk. Bizonyos meghatározások abból a szempontból közelítik meg a környezettudatos magatartást (pl. Corral-Verdugo, 2003 definíciója), hogy annak milyen hatása van a környezetre, hiszen az emberi tevékenységnek lehet közvetlen (például az erdők kiirtása által) és közvetett (törvények, szabályozások által) hatása is. Ezzel szemben más definíciók (pl. Kollmuss és Agyeman, 2002 meghatározása) abból indulnak ki, hogy mi volt a szándéka az adott viselkedésválasztásnak: hiszen a szándék lehet oka a viselkedésnek, de egy bizonyos szándékkal végrehajtott viselkedésnek nem minden esetben van eredménye. Ilyen lehet

például az az eset, amikor tévesen tulajdonítunk valamely tevékenységnek (például a spray-k használatának elkerülésének) környezetvédő funkciót (lásd Stern, 2000).

A Stern (2000) által létrehozott megkülönböztetés és a példa is azt szemlélteti, hogy ahhoz, hogy sikeresek legyünk a környezettudatos tevékenységek gyakorlása során, nagyon fontos az ezzel kapcsolatos tájékoztatás is. A dolgozatban bemutatásra kerülő egyik vizsgálat célja is - egyebek mellett - pontosan az, hogy milyen módon lehet ezeket a tájékoztató üzeneteket, meggyőző közléseket úgy megfogalmazni, hogy az lehetőleg minél hatékonyabb módon hívja fel a figyelmet a témával kapcsolatos adekvát viselkedésmódokra.

2. A környezettudatos tevékenységek

A definíciók és az elnevezés számosságának és összetettségének egyik oka lehet például az, hogy a környezettudatosságnak számtalan megnyilvánulási formája létezik. Ennek egyféle felosztása Stern (2000) nevéhez fűződik, az általa kialakított felosztás alapjául empirikus kutatások szolgáltak (pl. Dietz, Stern és Guagnano, 1998; Stern, Dietz, Abel, Guagnano és Kalof, 1999). Stern alapvetően négy formáját különíti el a környezettudatos magatartásnak: a környezeti aktivista viselkedést, a nem aktivista közéleti tevékenységeket, a magánszemélyként tanúsított környezettudatos viselkedést és az egyéb környezettudatos tevékenységeket.

A tevékenységek első csoportja (környezeti aktivizmus) igen nagy bevonódást igényel, főként azok, amelyek valamely aktivista csoport munkásságába való részvételt foglalják magukban, ilyen lehet például a környezettudatos demonstrációkon való részvétel.

A második tevékenységtípusba (nem aktivista közéleti tevékenység) azok a viselkedések sorolhatóak, amelyek nem járnak aktív, tevékenységszintű bevonódással. Ide tartozik többek között a környezetvédelmi szervezet pénzügyi támogatása, petíciók aláírása, a környezettudatos szabályozások elfogadása, vagy a magasabb környezetvédelmi adók fizetésének szándéka.

A harmadik típusba Stern (2000) azokat a tevékenységeket sorolja, amelyeket a magánemberek¹ mindennapjaik során alkalmaznak, hiszen a háztartásban használatos

¹ A környezettudatos tevékenységek ezen csoportja esetében fontos hangsúlyozni, hogy magánemberek cselekedeteit soroljuk ide, hiszen ezeknek a tevékenységeknek a környezetre gyakorolt hatásai nem hasonlíthatók össze például egy cégvezető, vagy egy szabályozásokról felelős politikus döntéseinek esetleges hatásaival.

termékek, eszközök vásárlása, használata és az azoktól való megszabadulás is hatással van a környezetre. Ezeket a mindennapos tevékenységeket további csoportokba sorolhatjuk, amiknek a részletezését különösen fontosnak tartom, hiszen a disszertáció részét képező kutatások is ezeknek a viselkedéseknek a vizsgálatán alapulnak.

- Az egyik alcsoport azokat a tevékenységeket foglalja magában, mint a jelentősebb beruházások (személygépkocsi vásárlás), vagy jelentősebb szolgáltatások (pl. energiaszolgáltató, utazási szolgáltatás) igénybe vétele.
- A másik alcsoportba pedig azok a környezeti szempontból fontos termékek használata tartozik, mint például a fűtő és hűtő berendezések, továbbá a hulladékgazdálkodás és környezettudatos (újrahasznosított és organikus) termékek vásárlásának témája.

A környezettudatosság egy negyedik lehetséges megvalósulási formájába (egyéb környezettudatos tevékenység) tartoznak azok a tevékenységek, amelyeket az emberek bizonyos szervezetek tagjaiként valósítanak meg. Egy mérnök tervezhet ugyanis motort olyan módon, hogy az a környezetvédelmi előírásoknak megfelelően, illetve úgy is, hogy azokon túlmutatva a környezetre a lehető legkevesebb káros hatást gyakorolja. Ugyanezek a szempontok érvényesíthetők kereskedelmi és gyárépületek tervezésénél, felújításánál, karbantartásánál is (Stern, 2000).

Ez utóbbi típus, a szervezet tagjaként hozott környezettudatos tevékenység, ahogyan azt korábban már említettük, nem hasonlítható össze a magánemberek döntéseivel, hiszen azoknak csak akkor van közvetlen módon hatása a környezetre, amennyiben azt egymástól függetlenül, tömegesen végzik az emberek. Ezzel szemben a legnagyobb direkt hatása a környezeti problémákra a szervezetek életét érintő döntéseknek van.

Ettől függetlenül mégsem tekinthetünk el attól, hogy a magánszemélyek környezettudatosságát fokozva, cselekedeteiben arra ösztönözzünk mindenkit, hogy vegye figyelembe a környezet érdekeit is, hiszen az egymástól független együttes cselekedetek, illetve a helyzet megoldásában vállalt felelősség éppen olyan fontos egyéni, mint szervezeti szinten.

3. A környezettudatosság elméletei

A környezettudatosság, a környezettudatos magatartás vizsgálata a pszichológia tudományán belül a szociál- és gazdaságpszichológia alkalmazott területén helyezkedik el.

Amennyiben a környezettudatosság témakörébe tartozó vizsgálatokat áttekintjük, az alkalmazott elméleti megközelítésekben, koncepciókban és a vizsgálati elrendezésekben leggyakrabban a szociálpszichológiából ismert megközelítések köszönnek vissza.

Akár a környezettudatossággal kapcsolatos és az abba való bevonódást meghatározó konstruktumok, mint például a társas értékorientáció, a környezeti attitűdök, a környezeti kötődés és identitás jelensége, akár az azokat keretbe foglaló elméletek, mint például a társas dilemmahelyzetek, a Tervezett Viselkedés Elmélete (Ajzen, 1991), a Normaaktivációs Modell (Schwartz, 1977) vagy az Érték-Hiedelem-Norma Modell (Stern és Dietz, 1994) alapvetően szociálpszichológiai megközelítések. A következő elméleti összefoglalóban ezeket az elméleteket, koncepciókat mutatjuk be a teljesség igénye nélkül.

Ezeket az elméleteket a környezettudatossággal összefüggésbe hozva azzal a céllal alkalmazták a pszichológusok, hogy feltárják a környezettudatos magatartás hátterében meghúzódó egyéni motivációt. A környezettudatos magatartást befolyásoló tényezőket, ahogyan azt már korábban is említettük, szerencsés elválasztani szervezeti és magánszemélyek esetében, hiszen a két tevékenység össze nem hasonlítható. Vizsgálatainkban is leginkább az egyének magánéletük során megvalósítható tevékenységeire, és azok meghatározóira fókuszálunk.

3.1. A társas dilemmahelyzetek, mint a környezettudatosság megközelítési lehetősége

A szociálpszichológia történetében időrendi sorrendben haladva a környezettudatossággal kapcsolatba hozható teóriák sorában elsőként a társas dilemmahelyzetekre kell kitérnünk.

Mielőtt azonban rátérnénk a társas dilemmák tárgyalására, említést kell tennünk Garrett Hardin (1968) biológusról, aki azt a megállapítást tette, hogy a környezeti problémák kapcsán gyakran van ellentét az egyén és a közösség érdeke között. Hardin ezt a jelenséget a közlegelő-dilemma segítségével szemléltette, amelyben az erőforrás kihasználtságának növelése egy egyén esetében még pótolható, minden egyén esetében azonban akár visszafordíthatatlan következményekkel is járhat. A közlegelő dilemmája azonban nemcsak olyan helyzetekre vonatkozik, amikor bizonyos erőforrást túlfogyasztunk, hanem olyanokra is, amikor túlzott mértékben bocsátunk ki bizonyos dolgokat (pl. szennyezett vizet, üvegházhatású gázokat vagy a környezetünket ellepő reklámtáblákat). A dilemmahelyzeteknek ezt a típusát megújuló erőforrások dilemmájának nevezzük, és a kutatók számára ennek a típusnak az illusztrálására Hardin példája vált emblematikussá a későbbiekben. Elkülönítjük a társas dilemmáknak egy másik típusát is, mégpedig a közjavak

dilemmáját, melyek illusztrálására a közösségi hozzájárulásokból (például a befizetett adóból) fenntartott szolgáltatásokat (például a közutak megépítését, fenntartását) lehetne említeni, amelyről az egyén úgy gondolhatja, hogy saját hozzájárulása csekély, és ezért nem teszi meg azt, amennyiben viszont mindenki így cselekedne, ezek a közjavak nem lennének fenntarthatóak (lásd Fiske, 2006).

A szituációk ezen típusainak leírását, és társas dilemmahelyzetként való elnevezését a pszichológia tudományához köthetjük (Dawes, 1980; Messick és Brewer, 1983). A definíció a társas dilemmahelyzeteknek azokat a tulajdonságait emeli ki, melyek szerint ha az egyének saját érdekeiknek megfelelően cselekszenek – függetlenül attól, hogy a csoport többi tagja hogyan dönt –, úgy a helyzet számukra rövidtávon kifizetődőbb. Amennyiben azonban az egyének hosszútávon gondolkodnak, úgy ha mindenki saját érdeke követése mellett dönt, az negatív következménnyel jár a csoport egészére nézve, beleértve az összes egyént. A társas dilemmák segítségével számos, mindennapjaink során is megtapasztalható szituációt említhetnénk (például az adózás vagy a társadalmi felelősségvállalás), de a társas dilemmahelyzetek olyan környezettudatossággal kapcsolatos jelenségek leírására, modellezésére is alkalmasak, mint például a meglehetősen fogyatkozóban lévő kőolaj- és földgázkészletek problémája, vagy a biodiverzitás, azaz a fajok számosságának csökkenése és az energiatakarékosság megvalósíthatósága. Ennek következtében számos kutatás alkalmazza a társas dilemmahelyzeteket a környezettudatosság vizsgálatára, mint ahogyan azt Van Vugt (2001) is teszi a háztartások vízfogyasztása esetében.

A fentebb említett típusokon kívül az 1970-es évektől a társas dilemmahelyzetek számos formája került azonosításra, ahogyan egyre újabb problémák jelentek meg a társadalomban is (Van Vugt, 1998). Az ezeket reprezentáló laboratóriumokban alkalmazott dilemmahelyzetek ennek megfelelően különbözhetnek abban, hogy hány főből állnak a helyzetek, ismétlődnek-e a dilemmák, rendelkeznek-e közösségi küszöbvel², a résztvevők mekkora hozzájárulására van szükség a javak megújulásához, amennyiben azok megújulnak stb.

Ezekben a különböző társas dilemmahelyzetekben hozott egyéni döntéseket számos tényező befolyásolhatja, amelyeket Frey és Stutzer (2008) a következőképpen foglalták össze – Ledyard (1995) és Ostrom (2000) kutatási tapasztalatai alapján –:

² A közösségi küszöbvel rendelkező társas dilemmák esetében a közjavak csak akkor válnak elérhetővé a résztvevők számára, ha egy bizonyos határt elérték a hozzájárulások, ez alatt a határ alatt a hozzájárulások kárba vesznek.

- az egykörös dilemmákban, illetve az ismételt dilemmák első körében a résztvevők a rendelkezésükre álló erőforrások nem elhanyagolható részét ajánlják fel a közös alapba, mely mindenki javát egyformán szolgálja, de az ismétlések során a felajánlások mértéke egyre csökken, nullára azonban általában nem süllyed le;
- amennyiben a partner személye a játék során nem változik, és a résztvevőknek van lehetőségük folyamatos kommunikációra, az növeli a hozzájárulások mértékét;
- hosszabb időtartam alatt az emberek el tudják sajátítani az együttműködés egy bizonyos fokát, kiváltképp akkor, ha van lehetőségük több alkalommal, ugyanazzal a partnerrel kommunikálni;
- akik azt gondolják másokról, hogy hozzájárulnak a közös tulajdon fenntartásához, maguk is nagyobb mértékű felajánlásokat tesznek;
- ha az egyéneknek biztosítanak lehetőséget a bemutatkozásra és a személyes interakcióra, sokkal nagyobb az együttműködési hajlandóságuk;
- a játékosok még személyes áldozatokat vállalva is hajlandóak megbüntetni azokat, akik kisebb felajánlásokat tesznek az átlagosnál.

A társas dilemmaviselkedést azonban számos más faktor is befolyásolhatja, a résztvevők nemcsak abból kifolyólag nem viselkedhetnek azonos módon, mert a dilemmahelyzetek eltérő tulajdonságokkal rendelkeznek. Weber, Kopelman és Messick (2004) a társas dilemmák során hozott döntésekkel kapcsolatos összefoglalója tovább specifikálja az előzőekben bemutatott felosztást. Weber és munkatársai (2004) alapvetően két nagyobb csoportba sorolják a meghatározókat: egyéni és szituációs faktorokba. Az egyéni befolyásoló tényezők közé sorolható a nem, a személyiség, a személyes tapasztalat és a társas motívumok témaköre. A helyzeti tényezőkhez tartozik a feladat struktúrája (amely alá sorolhatóak a már korábbiakban is említett csoportméret, a kommunikációs lehetőség vagy a bizonytalanság), illetve az észlelési faktorok (az okok és az értelmezési keretek). Weber és munkatársai (2004) kategóriáival élve a következőkben egy egyéni és egy észleleti tényezőt, nevezetesen a társas értékorientáció és az észlelt jelentőség fogalmát vezetjük be, mint olyan jelenségeket, amelyeket vizsgálatainkba is bevontunk.

3.1.1. A társas dilemma-viselkedés lehetséges meghatározói: a társas értékorientáció és az észlelt jelentőség

A társas dilemmahelyzetekhez köthető **egyéni** befolyásoló **tényezők** közül elsőként a társas motívumokat emelnénk ki, melyek említése társas értékorientáció („*social value orientation*”) és társas értékek („*social values*”) néven is előfordul a szakirodalomban.

A társas értékorientációt, a disszertációban ekképpen hivatkozunk erre a jelenségre, kezdetben a foglydilemmák során mutatott együttműködő viselkedés leírására vezették be, és csak később terjesztették ki alkalmazását társas dilemmahelyzetekre is (Eek és Garling, 2008). Az elmélet szerint az egyének viszonylagosan stabil preferenciával rendelkeznek azzal kapcsolatban, hogy saját maguk és egy másik személy részére milyen kimenetet szeretnének elérni a társas dilemmahelyzet során (Messick és McClintock, 1968). Ezt a preferenciát empirikus vizsgálatok eredményei is megerősítették (pl. Kramer, McClintock és Messick, 1986), és a különböző kimenetek alapján bizonyos típusok egyértelműen elkülöníthetőek. Ennek ellenére azonban a társas értékorientáció tipológiájának számos megközelítése létezik. A különböző módon osztályozott társas értékorientációs típusokat Horváth Andrea (2003) a következőképpen foglalja össze:

- három-kategóriás tipológia (Deutsch, 1960): az együttműködő, az individualista és a versengő társas értékorientációs típust különíti el;
- hat-kategóriás tipológia (pl. Grzelak és munkatársai, 1998): az együttműködő, az altruista, az egyenlőségre törekvő, a maximin, az individualista és a versengő társas értékorientációs mintázatokat különböztet meg,
- nyolc-kategóriás tipológia (McClintock és Van Avermeat, 1982): az altruista, az együttműködő, az individualista, a versengő, az agresszor, a szado-mazochista, a mazochista és a mártír típust különbözteti meg társas értékorientáció mentén.

Vizsgálataink során és a dolgozat további részében a hármas felosztást alkalmazzuk, amely szerint az *együttműködők* a másik személy és saját maguk közös nyereségeinek maximalizálására törekszenek; az *individualisták* arra törekszenek, hogy saját kimeneteiket maximalizálják, függetlenül a másik kimeneteitől; a *versengők* a saját és másik személy nyereségei közötti különbség maximalizálását tekintik elsődleges céljuknak. A társas értékorientációs típusoknak ez a tipológiája is ad további csoportosításra lehetőséget. Bár Van Lange és Liebrand (1989) az altruista értékorientációs típust is megkülönbözteti – amely célja, hogy a másik nyereségét maximalizálja –, tanulmányukban az altruista és együttműködő

személyekre, mint együttműködőkre, azaz proszociálisokra, az individualista és versengő személyekre, pedig mint nem együttműködőkre, azaz proszelfarekre hivatkozunk.

A társas értékorientáció különböző konstruktumokkal való összefüggését számos kutatás vizsgálta. Kapcsolatot találtak például az együttműködés tekintetében a tömegközlekedési eszközök használatának preferálásával (Van Vugt és munkatársai, 1995), a segítők viselkedés megnyilvánulásával (McClintock és Allison, 1989), és magasabb kimenetekkel az integratív tárgyalási helyzetekben (De Dreu, Weingart és Kwon, 2000). Továbbá a társas értékorientáció különböző társas dilemmahelyzetekben mutatott viselkedésekre gyakorolt hatását is kimutatták. Ezekre azonban majd az első vizsgálatunk elméleti bevezetőjében térünk ki részletesen, hiszen az kifejezetten a társas dilemmaviselkedés bizonyos meghatározóinak, a társas értékorientációnak és az észlelt jelentőségnek a hatását kutatja.

Ahogy arra már Weber és munkatársai (2004) által kialakított felosztás ismertetésekor is utaltunk, a társas dilemmákban történő hozzájárulásokat befolyásoló *helyzeti tényezők* közül nemcsak a dilemmahelyzet „paraméterei” – mint például a kommunikációs lehetőség vagy a hatalom és státusz kérdése –, hanem az abban résztvevők észleletei is befolyásolhatják a viselkedést. Ilyen észlelet kialakulhat az én-hatékonyság jelenségével kapcsolatban is. A fogalmat³ elsőként Bandura (1977) vizsgálta, és kutatásában a jelenség vizsgálatán túl már az én-hatékonyság észleletének vizsgálatával is foglalkozott, elsősorban a félelemkeltő szituációkban való sikeres megküzdés kutatásával kapcsolatban használta a koncepciót. Az én-hatékonyság észleletének a társas dilemmahelyzetekben résztvevő személyek döntéseit befolyásoló hatásának vizsgálata Kerr (1989) nevéhez köthető. Sokszereplős társas dilemmaszituációban folytatott kutatása során azt találta, hogy amennyiben az egyének nem ítélik hatékonynak hozzájárulásaikat, akkor az jelentős akadályt gördít az együttműködésük elébe. Ezt bizonyítja De Cremer és van Dijk (2002) kutatása is, melyben a társas dilemmahelyzetek résztvevői eltérőképpen észlelték hozzájárulásaik jelentőségét, és hozzájárulásaikat ennek megfelelően tették meg⁴.

³ A Bandura (1977) által alkalmazott én-hatékonyság fogalom arra utal, hogy egy személy milyen képességet észlel egy bizonyos viselkedés megvalósítására.

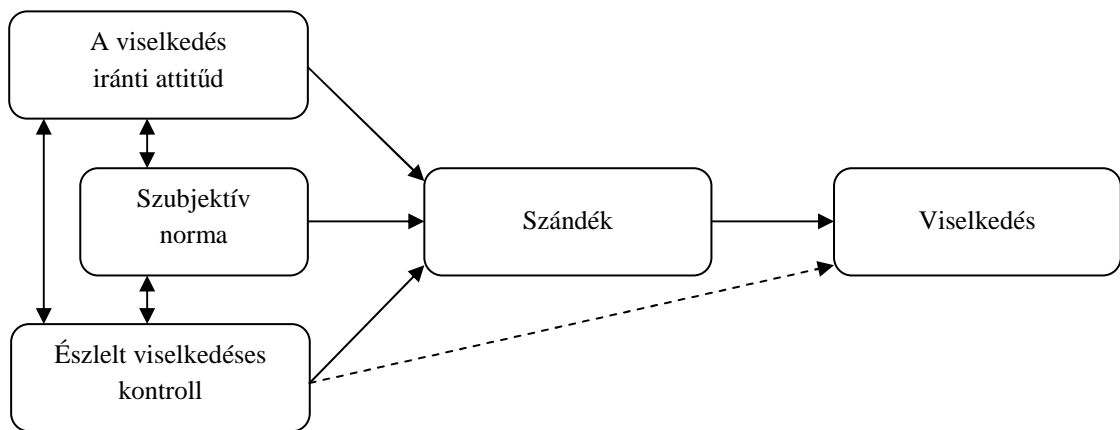
⁴ De Cremer és van Dijk (2002) kutatásának részletesebb bemutatását lásd az első vizsgálatának elméleti összefoglalójában.

3.2. Az attitűdök szerepét hangsúlyozó elméletek a környezettudatosságban

A különböző viselkedéseket meghatározó szociálpszichológiai konstruktumok bemutatásakor nem feledkezhetünk meg az attitűdök említéséről sem, egy olyan tényezőről, amely szerepet játszik a környezettudatos magatartásban.

Eagly és Chaiken (1993) definíciója alapján attitűdnek azt a pszichológiai viszonyulást nevezzük, amely egy bizonyos entitás valamilyen mértékű kedvelésével vagy nem kedvelésével kapcsolatos.

Az attitűdök viselkedésben betöltött meghatározó szerepét vizsgáló egyik elméleti megközelítés az Ajzen (1991) nevéhez fűződő Tervezett Viselkedés Elmélete. Az elmélet a Fishbein és Ajzen (1985) által kialakított Indokolt Cselekvés Elmélet kiegészítéséből származik. Az Indokolt cselekvés elmélete azt feltételezi, hogy a viselkedés közvetlen oka a viselkedési szándékban keresendő, a szándék létrejötté ugyanis a viselkedés legfontosabb előrejelzője. A szándékot két fő összetevő határozza meg, a viselkedés iránti attitűd és a szubjektív norma. A Tervezett Viselkedés Elmélete (Ajzen, 1991) a fentebb említett Indokolt cselekvés elméletéhez képest kiegészült egy újabb bejósoló tényezővel, az észlelt viselkedéses kontrollal (1. ábra), mely befolyással van a viselkedéses szándékra, de közvetlen hatással lehet a viselkedésre is.

1. ábra. A Tervezett Viselkedés Elméletének összetevői (Ajzen, 1991)

Az entitás, amelyhez való viszonyulást tükrözi az attitűd, avagy az attitűdtárgy bármi lehet, akár a környezettudatos magatartás is. A környezet iránti attitűdöknek, ahogyan ezzel már a környezettudatosság meghatározásával kapcsolatban is szembesülhettünk, számos definíciója létezik. Schultz, Shiver, Tabanico és Khazian (2004, 31. o.) által megfogalmazott módon a környezeti attitűd „egy személy környezethez köthető tevékenységekkel és témákkal kapcsolatos hiedelmeinek, érzelmeinek és viselkedéses szándékainak összességét takarja”. De

a környezettudatosság nemzetközi szakirodalmában a környezeti attitűdöket gyakran mossák össze a környezettel való törődés definíciójával, sőt a két fogalmat esetenként szinonimaként is használják (lásd például Dunlap és Jones, 2002; Van Liere és Dunlap, 1981). A környezettel való törődés ugyanis „annak mértékét jelöli, hogy az egyének mennyire vannak tudatában a környezetet érintő problémáknak, illetve mennyire támogatják az ezek megoldására tett erőfeszítéseket, és/vagy mennyire fejezik ki személyes hozzájárulási hajlandóságukat ezek megoldásához” (Dunlap és Michelson, 2002, 485. o.). Esetünkben, kutatásainkhoz a környezeti attitűdök koncepciójának alkalmazása megfelelőbb lehet, ahogyan arra Milfont (2007) környezeti attitűdökkel kapcsolatos PhD disszertációjában is kifejti, a környezettel való törődést a környezeti attitűdök összetevőjeként értelmezhetjük.

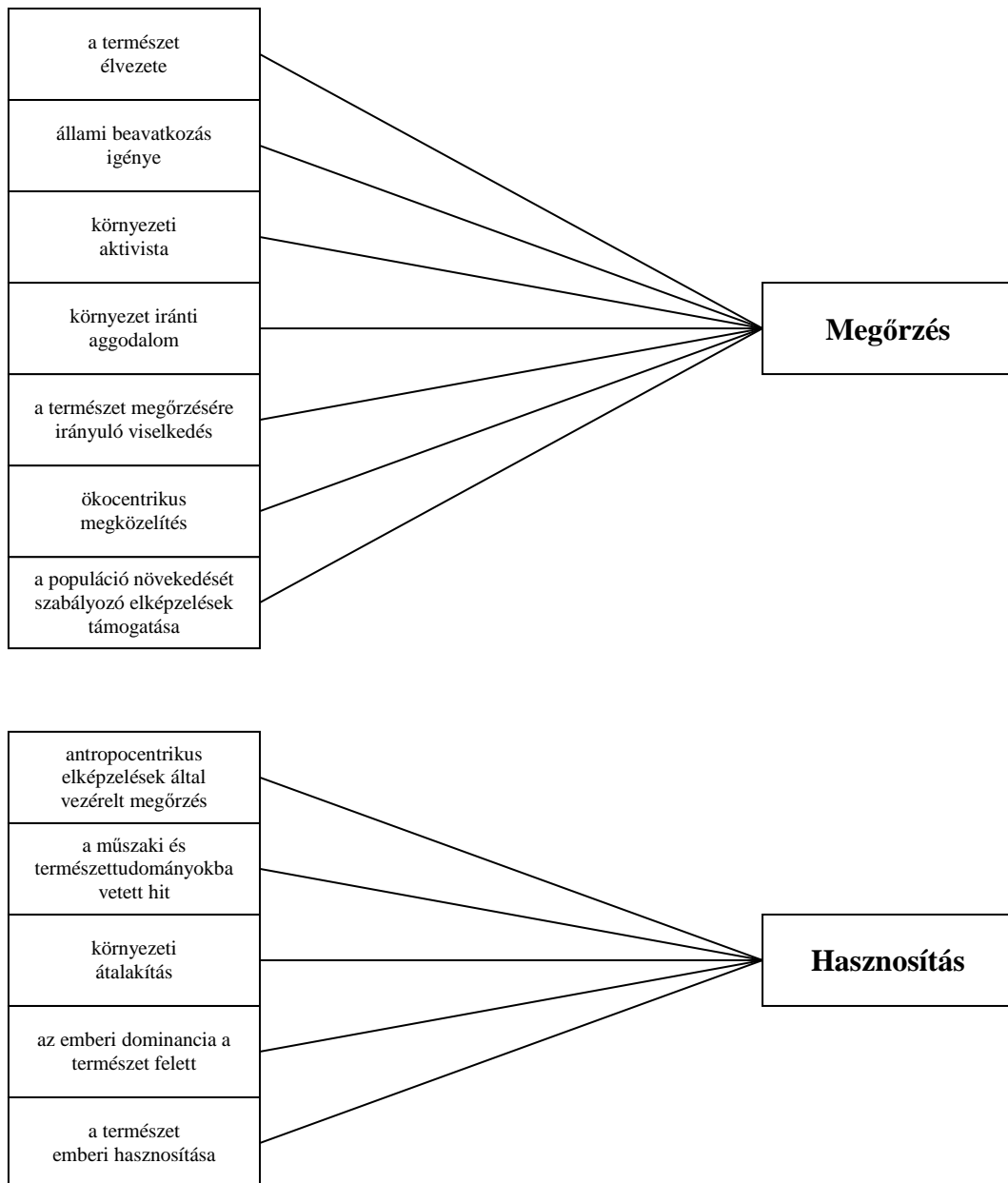
A környezet iránti attitűdök szerkezetére vonatkozó feltételezései esetében Milfont és Duckitt (2006) azokból a megállapításokból indult ki, mely szerint a környezet iránti attitűdök többdimenziós, hierarchikus felépítésű konstruktumok (Wiseman és Bogner, 2003). Wiseman és Bogner (2003) elmélete szerint a környezet iránti attitűdök szerkezeti felépítésére leginkább a kétdimenziós struktúra jellemző: a két magasabb rendű faktor a megőrzés és a hasznosítás dimenzióját foglalja magában. A megőrzés dimenziója az ökológiai viselkedés jelzésére szolgál, és a környezeti értékek megóvására utal, míg a hasznosítás dimenziója a gazdasági attitűdöket jelzi előre, és a környezeti erőforrások kihasználását foglalja magában. Ennek az elméletnek az alkalmazásával folytatott kérdőíves kutatása során Milfont és Gouveia (2006) a környezeti attitűdök összefüggését vizsgálta az időperspektívával (Zimbardo és Boyd, 1999) és az értékekkel (Schwartz, 1994). Eredményeik szerint az öt különböző idői keret közül a jövő-orientációval a környezeti attitűdök megőrzés dimenziója pozitívan, a hasznosítás negatívan korrelált. Az értékek közül az altruista és bioszférikus értékek a megőrzés dimenziójával korreláltak pozitívan; a környezet hasznosításának dimenziója pedig az én-felnagyítással mutatott hasonló összefüggést. Ezek alapján nemcsak az értékek és az időperspektíva környezettudatosságban betöltött szerepét igazolták, hanem azt is, hogy különbségeik eltérő környezeti attitűdöket határozhatnak meg. A megőrzés és hasznosítás dimenziói akár a társas dilemmahelyzetekben megfigyelhető társas és idői konfliktusokat is visszatükrözhetik.

Milfont és Duckitt (2006) környezet iránti attitűdök mérőeszközének kialakításakor egyrészt Wiseman és Bogner (2003) elméletéből, másrészt pedig abból a korábbi kutatásaik által (pl. Milfont és Duckitt, 2004) megerősítést nyert modellből indultak ki, amely a környezet iránti attitűdök két magasabb rendű és tizenkét elsődleges faktorát azonosította (a skálák és faktorok strukturális felépítését az 2. ábra szemlélteti).

A környezeti attitűdök faktorainak tartalma a következőképp alakulnak:

1. *A természet élvezete* Azt a meggyőződést takarja, mely szerint a városi környezetben eltöltött idővel szemben a szabadban eltöltött idő kellemes és élvezetes tevékenységi forma.
2. *Állami beavatkozások igénye* Azoknak az elképzeléseknek a támogatása, amelyek szerint az ipari tevékenységet és a nyersanyagok felhasználását politikai szabályozás alá kell vonni, illetve támogatni kell az alternatív, környezetbarát energiaforrások használatát.
3. *Környezeti aktivista* A környezet védelme érdekében létrejött, szervezett csoportok támogatásának vagy a csoport tagjaihoz való csatlakozásnak a szándéka.
4. *Antropocentrikus elképzelések által vezérelt megőrzés* A környezet megőrzése és védelme érdekében hozott szabályozások támogatása az emberi jólét és az emberek passzióinak kielégítéséért.
5. *A műszaki és természettudományokba vetett hit* Meggyőződés, mely szerint az emberi találékonyság képes az aktuális környezeti problémák megoldására, a károk megelőzésére.
6. *Környezet iránti aggodalom* A környezeti értékek múlandóságának, az emberi tevékenységek által okozott károknak és azok katasztrofális következményeinek felismerése.
7. *Környezeti átalakítás* Meggyőződés, mely szerint az embereknek joguk és lehetőségük van olyan módon változtatni a környezetet, hogy az megfeleljen az emberek igényeinek.
8. *A természet megőrzésére irányuló viselkedés* Az embereknek mindennapi tevékenységeik során figyelniük kell a természet értékeinek és erőforrásainak megőrzésére.
9. *Az emberi dominancia a természet felett* Az a meggyőződés, mely szerint a természeti értékek létezésének elsősorban az emberek kiszolgálása a célja.
10. *A természet emberi hasznosítása* Arra vonatkozó meggyőződések, hogy a gazdasági fejlődés és növekedés elsőbbséget élvez a környezetvédelemmel szemben.
11. *Ökocentrikus megközelítés* A környezeti károkat érzelmi veszteségként megélt elképzelés.

12. A populáció növekedését szabályozó elképzelések támogatása A túlnépesedés veszélyeire vonatkozó és a populáció növekedését szabályozó elképzelések támogatása.

2. ábra. A környezet iránti attitűdök elsőrendű faktorainak és két magasabb rendű faktorának strukturális felépítése (Milfont és Duckitt, 2006)

Milfont és Duckitt (2010) az általuk kialakított Környezeti attitűd kérdőívvel kapcsolatban végzett kérdőíves vizsgálataik során megerősítették a környezeti attitűdök

struktúrájával kapcsolatos elképzeléseiket. A vizsgált kultúráktól függetlenül mind a multidimanzionalitás, mind a horizontális és vertikális szerkezeti felépítés támogatást nyert.

3.3. Értékek és normák szerepe a környezettudatosságban

A környezettudatosságot meghatározó tényezők feltárásához nemcsak az attitűdök, hanem a normák és értékek szerepét hangsúlyozó elméleteket is alkalmaznak, a fejezetben ezek bemutatását, a kapcsolódó vizsgálatok ismertetését tesszük meg. Ezeket a dolgozatban bemutatásra kerülő kutatások közül a harmadik vizsgálatban alkalmazzuk, ahol a konkrét környezettudatos viselkedés, és az azt meghatározó viselkedéses szándék vizsgálata kerül a kutatásunk fókuszába.

A Schwartz (1977) által létrehozott Normaaktivációs Modell ezek közé az elméletek közé sorolható, amely segítségével eredetileg a segítő viselkedés altruista motivációs bázisát kívánták meghatározni. A modell szerint a viselkedéses következmények ismerete felelősségtulajdonítást indukál, amely a személyes normák aktiválásával a viselkedés végrehajtását eredményezi.

Stern kutatásaiban (Stern és Dietz, 1994; Stern, Dietz, Kalof és Guagnano, 1995) kiterjesztette a modellt, amely Érték-hiedelem-norma elméletként vált ismertté. Az elmélet szerint a környezettudatos magatartás akkor jön létre, ha az egyén személyes normájaként morális kötelességet érez a környezettudatos magatartás iránt. A személyes normákat az arra vonatkozó hiedelmek aktiválják, hogy a környezeti problémák fenyegetővé válnak az egyén számára értékes dolgokra vonatkozóan (következmények ismerete), illetve azok, amelyek szerint az egyén tehet a fenyegetettség csökkentésével kapcsolatban (felelősségtulajdonítás). A személyes normák tehát akkor aktiválódnak, amikor az egyén azt hiszi, hogy egy bizonyos helyzetben a cselekvés elmaradása negatív hatással lesz személyes értékeire, és az egyén személyesen felelősnek érzi magát a cselekvés megvalósításában. Ezekre a hiedelmekre befolyással van az, hogy mit gondolunk cselekedeteink környezetre gyakorolt hatásairól. Az embereket ugyanis eltérő szinten foglalkoztathatják cselekedeteik következményei, ez alapján megkülönböztethetjük az egyént (egoista), a másokat (társas-altruista) és a bioszférát érintő következmények ismeretét (Stern, 2008).

Egy Gärling és munkatársai (2003) által végzett vizsgálat alapvetően a Normaaktivációs Modelltől indult ki, ám a modell első láncszemét, a következmények ismeretét az előbb említett (társas-altruista, egoista, bioszférikus) módon tagolták. Kérdőíves vizsgálatuk más kutatásokhoz hasonlóan (pl. Stern és Dietz, 1994) igazolta a modell szerkezetét, hiszen az útelemzés alapján az egyes következmények ismerete meghatározta a

hozzájuk kapcsolódó felelősségtulajdonítást, amely a személyes normák aktiválódásán keresztül a környezettudatos viselkedés szándékra volt közvetett módon hatással.

3.4. Az affektív környezeti konstruktumok szerepe a környezettudatosságban

A környezetpszichológiai kutatások szerteágazó irányzatainak egyik vizsgálati témája annak feltárása, hogy az emberek milyen érzelmi köteleket építenek ki fizikai és természeti környezetükkel kapcsolatban. Ebben a témakörben a főbb kutatási irányok elsősorban a természeti kötődés („*connectedness to nature*”), a helykötődés („*place attachment*”) és a helyidentitás („*place identity*”) szerepének, más tényezőkkel való kapcsolatának vizsgálatára fókuszálnak.

A természethez lehet nagyobb, illetve kisebb mértékben kötődni, akár egy másik személyhez. Ebből a feltevésből kiindulva, ahogyan azt Davis, Green és Reed (2009) is megfogalmazzák, a természeti kötődés koncepciójához Kelley és Thibaut (1978) kölcsönös függés elmélete kiváló kiindulási alapként szolgál, hiszen eszerint az értelmezési keret szerint a kapcsolat struktúrája befolyással van mind a motivációra, mind pedig a viselkedésre. Ennek értelmében a környezettudatosság meghatározóinak feltárásához a természeti kötődés vizsgálata jelentős mértékben járulhat hozzá. A természethez való kötődés „annak mértékét jelöli, hogy az egyén saját selfjéről alkotott kognitív reprezentációja milyen mértékben foglalja magába a természetet” (Schultz, 2002, 67.o.). A természeti kötődés jelensége tehát azt mutatja meg, hogy az egyén mennyire érzi magát közelállóknak a természethez, mennyire tekinti a természetet és saját magát összetartozó fogalmaknak. A természethez való kötődéssel kapcsolatos korábbi kutatások eredményei szerint a jelenség számos, a környezettudatossághoz köthető további konstruktummal áll kapcsolatban. Schultz (2001) a környezettudatos tevékenységekbe való bevonódást, míg Schultz és munkatársainak (2004) kutatásában a koncepció környezeti törődés okaival való összefüggését tárták fel. Ezeknek a kutatásoknak a részletesebb bemutatására a második vizsgálatunkat megalapozó elméleti bevezetőben térünk ki, ugyanis ebben a kutatásban jelenik meg elsőként a természeti kötődés mérőeszközének alkalmazása.

A helykötődés fogalmának és összefüggéseinek tanulmányozásához Düll Andrea (2002) írása kínál összefoglalót, melyben a helykötődés jelenségébe mind fogalmi, mind elméleti, mind vizsgálati szempontból nyújt betekintést. Az általa is idézett definíció szerint a terek hosszú ideig tartó használata során helyélmény alakul ki az emberekben, amely hosszantartó kötődést alakít ki (Tuan, 1974). A helykötődés azonban sokdimenziós fogalom. Pszichológiai szempontból kialakulása során események, tapasztalatok, élmények kötődnek

bizonyos jelentéstartalmú helyekhez, amelyek segítik a visszaemlékezés folyamatát, de a helykötődés pszichológiai összetevőjeként tekinthetünk azon érzelmi kapcsolatokra is, amelyek egy bizonyos helyen élőkhez kötnek minket, és ezáltal az adott helyhez kapcsolódóan is emlékeink alakulnak ki (Devine-Wright és Lyons, 1997).

A helyidentitással kapcsolatos megközelítésekkel kapcsolatban szintén fordulhatunk Düll Andreának (1996) a konstruktummal kapcsolatban született hazai és nemzetközi elméleteket és vizsgálatokat, interdiszciplináris megközelítéseket összefoglaló tanulmányához. A helyek identitásformálásban játszott szerepének vizsgálatát a személyiség szociális-ökológiai megközelítéseit hangsúlyozó elméletek kialakulásához köthetjük (pl. Stokols és Shumaker, 1981). Ezek az elméletek a fizikai környezet szerepét hangsúlyozzák az identitás kialakulásában, hiszen az a személlyel interakcióban vesz részt a világ tranzakcióiban is. A helyidentitás elméletének leírásakor Proshansky, Fabian és Kaminoff (1983; 58. o.) azt hangsúlyozza, hogy „az én szubjektív érzését nemcsak a személy más személyekkel való kapcsolatai határozzák meg és fejezik ki, hanem a személynek a különböző fizikai környezethez való viszonya is, amelyek meghatározzák, és napról napra strukturálják életünket.” Ezek alapján az én kialakulásának folyamatában a másokkal folytatott interakciókon túl a tárgyak, dolgok és helyek is szerepet játszanak, tehát a helyidentitást definiálhatjuk a személyes identitás részét képező kognitív struktúraként, amelynek megnyilvánulási formája a környezethez való erős érzelmi kötődés. Ebből kifolyólag a helyek vonatkoztatási pontként szolgálnak az identitás kialakulásának folyamatában.

A helykötődés és helyidentitás környezettudatosságban betöltött szerepét számos kutatás vizsgálja (pl. Gosling és Williams, 2010; Hernandez, Martín, Ruiz és Hidalgo, 2010; Vaske és Kobrin, 2001), melyek eredményei nem feltétlenül tették lehetővé, hogy ugyanazokat a következtetéseket vonjuk le. Ebből kiindulva Scannel és Gifford (2010) kutatása arra irányult, hogy megvizsgálja, valóban egységes fogalmakról van-e szó, vagy érdemes tovább bontani ezeket a konstruktumokat. Kérdőíves felmérésük eredményei szerint a helykötődés felbontható természeti és városi kötődésre, amelyek közül az Általános Ökológiai Viselkedés (Kaiser, 1998) egyik szignifikáns bejósoló tényezőjének a természeti kötődés bizonyult.

A fenti elméletek és vizsgálatok alátámasztják, hogy a környezet affektív összetevői is meghatározó szereppel bírnak a környezettudatos viselkedésben. Ezeknek a faktoroknak a környezettudatossággal kapcsolatos vizsgálata elősegítheti az ilyen típusú viselkedések determinánsainak feltárását, mivel azok a self kialakulásában is szerepet játszanak. A tárgyalt jelenségek közül saját kutatásainkba a természeti kötődés jelenségét vontuk be.

4. A környezettudatosság mérése

Amint azt már a korábbiakban is említettük, a környezettudatosság kutatása általában egyéni szinten, a magánszemélyként meghozott döntésekre, a magánéletben való viselkedésére vonatkoztatva történik, hiszen az egyéni hozzájárulások mentén van lehetőség a környezettudatosság különböző területeinek vizsgálatára.

A környezettudatossággal kapcsolatos kutatásokat csoportosíthatjuk aszerint, hogy a környezetvédő viselkedést általában véve vizsgálják (lásd fentebb), vagy annak egy konkrét területére fókuszálnak (pl. a hulladékgazdálkodás kapcsán Barr, 2004; vagy a közlekedési szokások esetében Bamberg, Ajzen és Schmidt, 2003). A mérőeszközöket is lehet eszerint csoportosítani, illetve annak kapcsán is, hogy az attitűdök, hiedelmek, viselkedéses szándék, vagy a viselkedés szempontjai mentén juttathatók kifejezésre a környezettudatos témákkal kapcsolatos nézetek (Dunlap és Jones, 2002).

A környezettudatos viselkedés többféle magatartásmódot foglal magában, ezek mérésére különböző eljárások kerültek kialakításra a kutatások során (pl. Kaiser, 1998; Maloney és Ward, 1973). A Kaiser (1998) által kifejlesztett kérdőív is azzal a céllal jött létre, hogy felmérje az egyén környezettudatos aktivitásának szintjét. A mérőeszköz alapvetően hat nagyobb tevékenységcsoportot különít el:

- energia megtakarítás,
- közlekedés,
- hulladék mennyiségének csökkentése,
- vásárlói magatartás,
- szelektív hulladékgyűjtés
- helyettesítő, társas környezetvédő viselkedések.

Az egyes témakörökhöz külön-külön 4-12 tevékenység tartozik, amelyek a különböző tevékenységek konkrét megvalósulási formáit írják le. A mérőeszköz 50 itemből áll, amelyből kitűnik, hogy környezettudatosan számos módon viselkedhetünk.

A Maloney és Ward (1973) által kifejlesztett kérdőív azon túl, hogy nemcsak az egyes tevékenységi formák gyakorlását kérdezi le, de a környezethez való viszonyulást is méri (mint például a verbális és tényleges elköteleződés vagy az érzelmi befolyás), és olyan itemeket is tartalmaz, amelyek a környezettudatossággal kapcsolatos ismereteket méri fel.

Összességében a Kaiser (1998) által kidolgozott kérdőív sokszínűségéből láthatjuk, hogy a környezettudatos tevékenységnek számos megvalósítható formája van, amellyel esetlegesen lassíthatjuk, vagy akár csökkenthetjük is a Földet ért káros hatások

következményeit. A vizsgálati szempontok és lehetőségek tára ebből fakadóan sokszínű kutatások lefolytatására nyújt lehetőséget a téma iránt érdeklődőknek, legyenek akár a természettudományok, akár a társadalomtudományok művelői.

II. TÁRSAS DILEMMAHELYZET (ELSŐ VIZSGÁLAT)⁵

A KÖRNYEZETTUDATOSSÁGOT MODELLEZŐ TÁRSAS DILEMMAHELYZETBELI VISELKEDÉS ÉS AZ AZT BEFOLYÁSOLÓ PSZICHOLÓGIAI TÉNYEZŐK KAPCSOLATA

5. Elméleti megközelítések az első vizsgálathoz

5.1. Környezettudatos viselkedés vizsgálata a laboratóriumban

A környezettudatos magatartással összefüggő viselkedésbeli változásokat nem egyszerű elérni. Hatalmas az ellentmondás ugyanis az emberek egyéni érdekei és a társadalmi érdekek között. Míg a társadalom előrehaladását az szolgálná, ha az egyének változtatnának fogyasztási szokásaikon, addig az egyének számára rövidtávon a legjobb kimenethez a korlátlan fogyasztás vezet (Van Vugt, 2001). Az egyéni és társadalmi érdekek között meghúzódó ilyen típusú ellentétek viselkedéses vizsgálatát szolgálják a kísérleti társas dilemmahelyzetek.

Ahogy azt már a környezettudatosság elméleti megközelítései során is említettük, a társas dilemmák olyan kölcsönös függési helyzetek, amelyek jellemzője, hogy az egyének akkor tehetnek szert a legnagyobb nyereségre, ha a csoport egészére nézve negatív kimenetet választják a csoport szempontjából együttműködő válasz helyett (mindezt a környezetvédelemre vonatkoztatva például pazarlóan bánnak az energiával, vagy indokolatlan mértékben szennyezik a levegőt). A csoport tagjai azonban abban az esetben maximalizálhatják nyereségeiket, ha következetesen az együttműködő magatartást választják (Dawes, 1980).

A társas dilemmahelyzetekben hozott döntések meghatározóiról szintén szóltunk már a környezettudatosság elméleti megközelítései során, ezek közül az általunk is vizsgált két fontos befolyásoló tényező kitüntetett figyelmet kap számos kutatásban, egyéni tényezőként a *társas értékorientáció*, illetve helyzeti tényezőként az *egyéni hozzájárulások észlelt jelentősége*.

⁵ Az első vizsgálat tapasztalatairól beszámoló tudományos közlemény az *Alkalmazott Pszichológia* c. folyóirat hasábjain jelent meg (Kovács és Medvés, 2009).

5.2. A társas értékorientáció társas dilemmahelyzetben betöltött szerepét vizsgáló kutatások

A társas értékorientációs típusok azt mutatják meg, hogy az egyének a másikkal való érintkezés révén mit akarnak elérni (pl. Messick és McClintock, 1968). A jelenségnek számos csoportosítási formája létezik (lásd Horváth, 2003), vizsgálatunkban a korábban bemutatott társas értékorientációs elméletek közül a hármas felosztást alkalmaztuk, amely Deutsch (1960) munkássága nyomán az együttműködő, individualista és versengő értékorientációs típust különíti el.

Ahogy az már a környezettudatosság elméleti megközelítései során is említettük, számos korábbi kutatás erősítette meg azt az elképzelést, mely szerint a társas értékorientáció különbözőségei megfigyelhetőek a társas dilemmahelyzetekben mutatott viselkedésben is, miszerint az altruisták és együttműködők (proszociálisok) mind a társakkal, mind az erőforrásokkal szemben kooperatívabban viselkednek, míg individualista és versengő (proszelf) társaik pazarlóbbak (pl. Kramer és munkatársai, 1986; Kuhlman és Marshello, 1975, Liebrand és van Run, 1985). Most néhány olyan kutatást mutatunk be, amelyek támogatják ezen elképzelést, és vizsgálatunk elméleti megalapozottságát is egyben.

Liebrand és van Run (1985) ötkörös társas dilemmahelyzetben vizsgálták a résztvevők társas motívumainak hatását a döntéseikre. Erőforrásaikkal legtakarékosabban az altruisták és együttműködők bántak, míg az individualisták és versengők kezelték azokat a legkevésbé gazdaságos módon. Az egyes társas értékorientációs típusok között szignifikáns különbségek a dilemmahelyzet első felében mutatkoztak, amikor az erőforrás még bőségesen rendelkezésére állt a résztvevők számára. Ezekben a körökben a proszelf személyek sokkal nagyobb mértékben fogyasztottak a közös erőforrásból, mint a proszociálisok, és mivel az utolsó körben szignifikáns különbség nem volt az egyes társas értékorientációs kategóriák között, a proszelf személyek nem is próbálták túlfogyasztásukat visszakompenzálni a dilemmahelyzet vége felé sem.

Az eredmények hasonlóak voltak Kramer és munkatársai (1986) vizsgálatában is, ahol szintén a társas értékorientációs mintázatok hatását nézték a társas dilemmahelyzetben hozott döntésekre, ám a helyzetbe visszajelzéséként beépítették az erőforrás fogyatkozásának méretével kapcsolatos információt (fenntartható fogyasztás, rohamos fogyasztás). Eredményeik szerint az együttműködők alapvetően valamennyivel kevesebbet fogyasztottak a nem együttműködőknél. Nagyobb különbségek akkor voltak az egyes csoportok között, amikor a rendelkezésre álló erőforrás fenntartására reális esély nem mutatkozott, mivel az nagymértékben, rohamosan csökkent. Ebben az esetben a nem együttműködő személyek a

közös erőforrásból lényegesen többet használtak fel, míg az együttműködők jelentősen visszafogták az erőforrások felhasználását.

Szintén az eltérő társas értékorientációs mintázatokkal rendelkező egyének társas dilemmahelyzetekben tanúsított viselkedésbeli különbözőségeit kutatták azok a vizsgálatok, melyek azt találták, hogy a proszelf személyek döntéseit instrumentálisabb szempontok vezérlik, mint proszociális társaikét.

Ezt támogatta Stouten, De Cremer és van Dijk (2005) vizsgálata, amelyben a közösségi küszöb eléréséhez bizonyos mennyiségű, minden személytől nagyjából egyenlő mértékű felajánlás megtételére volt szükség. A résztvevők egy része arról kapott visszajelzést, hogy a csoport egyik tagja nem tette meg az átlagosan minimálisan szükséges felajánlást, ezért nem érték el a közös alap működőképességének küszöbét, míg egy másik esetben annak ellenére, hogy valaki nem tette meg a szükséges felajánlást, az egyéni jutalmak kifizetésre kerülnek. A kísérleti személyek a vizsgálatot követően beszámoltak érzéseikről is, melyből az derült ki, hogy csak a proszelfek hangulatán javított a csoport kudarca ellenére megtörténő kifizetés. Ezek alapján Stouten és munkatársai (2005) megerősítették, hogy a proszociális személyek számára az egyenlőség normájának megsértése nem minősül morálisan elítélendőnek, különösen akkor, ha a közösségi javak ettől nem sérülnek; tehát az egyenlőséget a proszelf személyek csupán egyfajta instrumentális tényezőnek tekintik.

Ezen a ponton említhetjük meg továbbá Van Dijk, De Cremer és Handgraaf (2004) vizsgálatát, melynek alapkonceptiója annak feltárására irányult, hogy a kísérletes helyzetekben a proszociális, illetve proszelf egyének inkább saját érdekükhöz vagy az igazságossági szempontokhoz igazítva hozzák meg döntéseiket. Ennek vizsgálatához kétszemélyes alkudozási feladat során vetették vizsgálat alá, hogyan befolyásolja a felajánlások mértékét az arra vonatkozó információ, hogy a partner rendelkezik-e ismerettel a felajánlott zsetonok értékéről. Eredményeik szerint a proszelf személyek nemcsak szignifikánsabban kisebb összeget ajánlottak fel partnereiknek, de amikor úgy tudták, hogy partnerük nem ismeri az elosztásra kerülő zsetonok pontos értékét, proszociális társaikkal szemben stratégiai módon kezelték az információt, és értékét tekintve szignifikánsabban kevesebb zsetont ajánlottak fel, mivel partnerük nem tudta megítélni az ajánlatuk igazságosságát. Írásukban bemutatott másik kísérletük szerint az igazságosság stratégiai elemként történő értelmezésének hatása akkor is fennállt a proszelf és proszociális egyének között, amikor az ultimátumjáték során a fogadó fél visszautasíthatta az ajánlatot, ezzel 10%-os csökkenést okozva a felosztásra összegben. A két vizsgálatból tehát szintén arra

következtethetünk, hogy az elutasítástól való félelem, mint instrumentális szempont a proszelf személyek döntéseit befolyásolták jelentősebb mértékben az alkudozási folyamat során.

Van Vugt és munkatársainak több kutatása, egy szimulált közlekedési helyzetben zajló társas dilemmahelyzet (1995), és egy tíz évvel későbbi hipotetikus ingázási szituáció megjelenítő kérdőíves felmérés (1996) szintén a különböző társas értékorientációjú személyek együttműködési hajlandóságát vizsgálta, specifikusan a közlekedés vonatkozásában. Alapvető kérdéssel feltevés mindkét vizsgálatukban az volt, hogy melyek azok a közlekedéssel kapcsolatos környezeti tényezők, amelyek befolyásolják a proszociális és proszelf személyek viselkedésválasztását.

Van Vugt és munkatársai (1995) kutatásukban Kelley és Thibaut (1978) kölcsönös függés elméletéből indultak ki, mely szerint igen valószínűtlen, hogy egy kölcsönös függőségi helyzetben minden személy ugyanazon objektív döntési helyzetre, illetve a közvetlen egyéni kimeneteket megjelenítő mátrixra alapozza a döntéseit. Az ilyen helyzetben született döntések ugyanis számos transzformáción esnek át, amelyeket olyan tényezők befolyásolhatnak, mint az önérdek érvényesítésére vagy az egyén jólétének elérésére való törekvés. De a transzformációkat átfogóbb, kiterjedtebb nézetek is módosíthatják, mint a közös jólét, a jobb jövőhöz való hozzájárulás, vagy a másoknak való példamutatás motivációja. Többek között ezen feltételezésre alapozva (lásd még McClintock, 1972) jelenthetjük ki, hogy a társas értékorientáció ilyen szerteágazó transzformációként értelmezhető.

Ennek vizsgálatához Van Vugt és munkatársai (1995) egy valós társas dilemmahelyzetben, egy szimulált közlekedési helyzetben figyelték meg a különböző társas értékorientációval rendelkező, általában autóval közlekedő személyek ingázással kapcsolatos döntéseit az utazással töltött idő és a környezetszennyezés függvényében. Vizsgálati eredményeik szerint a proszociális személyek szignifikánsan nagyobb hajlandóságot mutattak a tömegközlekedés használatára, mint proszelf társaik, és ez a különbség még akkor is szignifikáns maradt, amikor a többség a tömegközlekedést választotta. A proszociális személyek tömegközlekedéssel való ingázási hajlandósága ezen kívül akkor is szignifikánsan magasabb volt, mint a proszelfeké, amikor a szituáció tartalmazott egy rádió bejelentést, amely arról tájékoztatta a közlekedőket, hogy komoly szmog alakulhat ki, amennyiben túl sokan használják az autójukat. A proszelf személyek abban az esetben mutattak nagyobb hajlandóságot a tömegközlekedés használatára, amikor azt hitték, hogy a többség az autózás mellett dönt, ezáltal elkerülhették a csúcsforgalmat a közutakon és időt takaríthattak meg.

5.3. Az észlelt jelentőség hatása a társas dilemmákban mutatott viselkedésre

A társas dilemmahelyzetekben, illetve környezeti problémák során hozott döntéseket nem csak az olyan személyiségvonások befolyásolják, mint a társas értékorientáció. A csoporttagok szubjektív érzéseinek, percepcióinak a társas dilemmahelyzetekre kifejtett hatását többek között Chen, Au és Komorita (1996) is vizsgálták. Kutatásukban az észlelt jelentőség (*perceived criticality*) fogalmából indultak ki, amely az általuk leírt definíció szerint úgy értelmezhető, mint az egyén arra vonatkozó percepciója, hogy a helyzetben betöltött szerepét mennyire észleli jelentősnek⁶. E jelentőség alatt tehát az egyének arra vonatkozó szubjektív percepcióját értjük, hogy mekkora esélyt adnak annak, hogy az egyén hozzájárulásán múlik a közösségi tulajdon funkcionálása, a szükséges működési küszöb elérése. Az észlelt jelentőség független is lehet attól, hogy az egyén hozzájárulása ténylegesen szükséges-e vagy sem.⁷

Többkörös társas dilemmahelyzetben folytatott vizsgálatuk eredményei szerint (Chen és munkatársai, 1996) az észlelt jelentőség hatással volt a közös alap sikerességéért tett felajánlásokra, hiszen nagy észlelt jelentőség esetén szignifikánsan nagyobb felajánlásokat tettek a kísérleti személyek. Az észlelt jelentőség hatását a bizonytalanság csökkenteni tudta: amikor az egyének a csoportban elsők között hozták meg döntésüket magas észlelt jelentőség esetén is alacsonyabb hozzájárulások történtek.

De Cremer és van Dijk (2002) észlelt jelentőséggel kapcsolatos kutatássorozatának első állomásaként a kísérleti személyeknek társas dilemmahelyzetben, egy bizonyos vállalat szervezeti egységének vezetőiként kellett döntést hozniuk arról, hogy milyen mértékben járulnak hozzá egy befektetési alap létrehozásához, amelyet a vállalat pénzügyi tervének előkészítői hoztak létre abból a célból, hogy a szervezetet kiegészítő forrásokhoz juttassák. A kutatópáros tapasztalatai szerint az önmagukat jelentősebb helyzetben észlelő egyének szignifikánsan nagyobb mértékben járultak hozzá a befektetési alap létrehozásához, mint azok, akik helyzetüket kevésbé értékelték kritikusan. Emellett azt is megállapították, hogy azok az egyének, akik a saját hozzájárulásukat nagyobb jelentőségűnek észlelték a csoport egészére kiható eredmény elérésében, jellemzőbben számoltak be nagyobb társas felelősségérzetről is. Következő vizsgálatukban, mely szintén közösségi küszöböt

⁶ Az észlelt jelentőség koncepciójának kialakulásáról bővebben a környezettudatosság elméleti megközelítéseinek ide vonatkozó fejezetében tértünk ki.

⁷ Vannak olyan társas dilemmahelyzetek is, ahol nincs ilyen működési küszöb, ott az észlelt jelentőség nehezebben értelmezhető.

alkalmazott, az észlelt jelentőség mértékét azáltal manipulálták, hogy a munkacsoportban résztvevők nem egyforma befektetési alappal rendelkeztek. Első kísérletük tapasztalataihoz hasonlóan a nagyobb tőkével rendelkezők magukat kritikusabb helyzetben lévőnek észlelték és gyakrabban tettek hozzájárulást is a közös alaphoz. A nagyobb észlelt jelentőséghez a résztvevők nagyobb társadalmi felelősségérzése is társult. Végül szekvenciális társas dilemmahelyzetben kapott eredményeik is megerősítették a korábbiakban tapasztaltakat. Ebben az esetben a hatfős csoportok résztvevőinek észlelt jelentőségét olyan módon manipulálták, hogy több vagy kevesebb csoporttag együttműködéséről számoltak be nekik a döntés meghozatala előtt, ezáltal csökkentve vagy növelve a csoporttagok jelentőséggel kapcsolatos észleletét. A kevesebb csoporttag együttműködéséről szóló hír növelte a hozzájárulások gyakoriságát, és az átélt társas felelősségérzet mértékét is.

5.4. A környezettudatossággal kapcsolatos nézetek és a környezeti attitűdök

A környezettudatos viselkedést meghatározó tényezők közül egy másik fontos egyéni tényező a környezet iránti attitűdök. Az attitűdökben rejtőznek ugyanis a környezettel kapcsolatos viselkedések alapjai, így az emberek viselkedésében bekövetkező változások elősegítésének egyik lehetséges módja is az attitűdinális változásokban rejtőzhet (Milfont és Duckitt, 2004).

Az attitűdök meghatározó szerepet játszanak a környezettudatos viselkedés előrejelzésében. Ezt támasztja alá Kaiser (2006) vizsgálata, melynek célja az volt, hogy az Ajzen (1991) által kidolgozott Tervezett Viselkedés Elméletéből kiindulva több modell segítségével meghatározza a morális normák szerepét a környezettudatos viselkedésben. Kérdőíves vizsgálatának eredményei azt mutatták, hogy a Tervezett Viselkedés Elméletének összetevői közül a morális normákkal igen szoros kapcsolatban lévő attitűdök álltak a legszorosabb kapcsolatban a viselkedési szándékkal, amelyek pedig a viselkedést közvetlen módon jósolták be.

Az attitűdök fontos szerepet játszhatnak tehát a környezettudatos viselkedésben, kifejezetten olyan kutatást azonban nem találtunk, amely a környezeti attitűdök és a környezettudatosságot szintén meghatározó társas értékorientáció összefüggéseit vizsgálta volna. Léteznek viszont empirikus kutatások, amelyek a társas értékorientációs mintázatok és a környezettudatossággal kapcsolatos nézetek viszonyának feltárására tettek kísérletet.

Ezek közé a vizsgálatok közé sorolhatjuk Gärling és munkatársainak (2003) vizsgálatát, amely célja az volt, hogy egyebek mellett rávilágítson a társas értékorientáció kapcsolatára a környezeti hatások következményeinek ismeretével, amely fogalmat gyakran

állítják párhuzamba a környezeti attitűdökkel (lásd Fransson és Gärling, 1999). Vizsgálati eredményeik során az individualisták és versengők, azaz a proszeli személyek csoportjára nagyobb befolyást gyakoroltak a környezeti hatások saját magukra vonatkozó következményei (jobban féltek attól, hogy a környezet megóvása érdekében szükségszerűen hozott törvények korlátozzák és megsérthetik a személyi szabadságukat). Ezzel szemben az együttműködők, proszociálisok csoportját inkább a környezeti hatások emberiségre gyakorolt káros következményei aggasztották (az a tény nyugtalanította őket, hogy egy országban keletkezett környezetszennyezés miatt a világ minden táján szenvednek az emberek). Mindkét csoport számolt viszont a környezeti hatások bioszférára vonatkozó következményeivel (azaz hasonlóképpen egyetértettek azzal az állítással, mely szerint a természet egyensúlya könnyen felborítható).

A szakirodalmi áttekintés során betekintést nyertünk a társas értékorientáció, a környezet iránti attitűdök és a környezettudatos magatartás egyes pszichológiai megközelítéseibe, empirikus vizsgálataiba. Ezek alapján összességében elmondható, hogy mind a társas értékorientációs mintázatok, mind a környezet iránti attitűdök hatással vannak a környezettudatos viselkedésre, de érdekes lehet az észlelt jelentőség szerepe is. A társas dilemmahelyzetek pedig megfelelő vizsgálati keretet nyújtanak a téma vizsgálatához.

Kutatásunkban a bemutatott konstruktumokat összekapcsolva kívánunk közelebb jutni a környezettudatos viselkedés természetének megértéséhez. Vizsgálatunk újszerűsége tehát abban áll, hogy a környezeti attitűdökkel is viszonyba állított társas értékorientáció és az észlelt jelentőség hatásait egyszerre kontrolláljuk a két változó közötti interakciót keresve a közösségi hozzájárulásra mért hatásukban. Az interakcióra vonatkozó várakozásunkat azokra a tapasztalatokra alapozzuk, melyek szerint az individualista és versengő egyéneket vezérlő motívumok gyakran és jellemzően instrumentálisabbak a kooperatív egyéneket vezérlő motívumoknál, akik motívumai a moralitásban erősebbek individualista és versengő társaikénál (Van Dijk és munkatársai, 2004).

6. A vizsgálat bemutatása

6.1. Hipotézisek

Vizsgálatunk célkitűzése annak feltárása volt, hogy hogyan befolyásolja a társas értékorientáció és az egyéni hozzájárulás észlelt jelentősége a kicsoportos társas

dilemmahelyzetekben hozott döntéseket, illetve hogy a társas értékorientáció és a környezet iránti attitűdök milyen kapcsolatban állnak egymással. A vizsgálattal kapcsolatban az alábbi hipotéziseket fogalmaztuk meg.

Elsőként a társas értékorientáció hatásáról azt feltételezzük, hogy az együttműködő és nem együttműködő vizsgálati személyek társas dilemmahelyzethez való alapvető hozzáállásában szignifikáns különbség van: az együttműködők értékorientációjában sajátosságaik miatt együttműködőbbben fognak viselkedni, mint az individualista és versengő értékorientációjú személyek. Ezt a feltételezést egyebek mellett a környezettudatosság elméleti megközelítései során is ismertetett Liebrand és van Run (1985) által folytatott vizsgálatra alapozzuk, amelyben a különböző társas értékorientációs típusok eltérően viselkedtek a társas dilemmahelyzetek során.

Második hipotézisünkben az észlelt jelentőség hatásával kapcsolatban azt várjuk, hogy kis észlelt jelentőség megfogalmazása esetén a társas dilemmahelyzetben visszaesik az együttműködő hajlam, míg nagy észlelt jelentőség esetén az együttműködő hajlam növekedni fog. Ezt támasztja alá De Cremer és van Dijk (2002) vizsgálata is, melyben a vizsgálati személyek válaszait befolyásolta az adott szituációban észlelt jelentőség mértéke.

Harmadik hipotézisünk a társas értékorientáció és az észlelt jelentőség összefüggéseivel kapcsolatban azt fogalmazza meg, hogy a társas dilemmahelyzetben az észlelt jelentőség jobban hat a nem együttműködő személyekre. Ezen feltételezésünk alapjául azok a tapasztalatok szolgálnak, melyek a morális, illetve instrumentális megfontolások eltérő súlyára utalnak az alapvetően különböző társas értékorientációjú csoportoknál. Így Kramer és munkatársai (1986) vizsgálatában a nem együttműködő vizsgálati személyek viselkedése társas dilemmahelyzetben akkor tért el jelentős mértékben az együttműködők viselkedésétől, amikor a rendelkezésre álló erőforrás fenntartására reális esély nem mutatkozott, mivel az olyan mértékben csökkent. Ebben az esetben a nem együttműködő személyek a közös erőforrásból többet használtak fel. Hasonlóan, az instrumentális szempontok individualistáknál és versengőknél való nagyobb jelenlétéről győz meg bennünket Van Dijk és munkatársai (2004) tapasztalata, mely szerint az individualista és versengő egyének ultimátumjátékokban osztóként inkább azért adnak fair ajánlatokat, mert úgy érzik, sokat veszíthetnének vele, ha nem így tennének, míg a kooperatív emberek inkább erkölcsi megfontolásból jók társaikhoz.

Végül azzal a hipotézissel élünk a társas értékorientáció és a környezet iránti attitűd kapcsolatának vonatkozásában, hogy az együttműködő társas értékorientációjú személyek környezeti attitűdjeikben is támogatottabbak. Ezt erősítik meg Gärling és munkatársai (2003)

vizsgálatai eredményei is, mely szerint az együttműködőkre a környezeti problémáknak az egész emberiséget érintő következményei vannak leginkább hatással. Azt feltételezhetjük tehát, hogy az együttműködők a környezettel kapcsolatban önmagukon túlmutató reprezentációkkal rendelkeznek, ami a környezet iránti attitűdjeikben is megjelenik.

6.2. A vizsgálati módszerek bemutatása

Hipotéziseink vizsgálatához a résztvevők két feladatban vettek részt: egy csoportfeladatban, amely során azt figyeltük meg, hogyan befolyásolja a csoport teljesítményéről kapott visszajelzés a csoport elé kitűzött célhoz való hozzájárulást, illetve egy kérdőívet töltöttek ki, amely a résztvevők környezet iránti attitűdjeit és társas értékorientációját mérte. A vizsgálat során alkalmazott eljárások alapjául az alábbi módszerek szolgáltak.

6.2.1. A csoportfeladat

A csoportfeladat során alkalmazott módszer Pillutla és Chen (1999) egyik vizsgálatán alapul, amelyben a kutatók kétfordulós társas dilemmahelyzetben azt vizsgálták, hogy a kontextus és a csoporttagok együttműködésére vonatkozó visszajelzés hogyan befolyásolja a csoport résztvevőinek viselkedését. Ennek megfigyeléséhez a kutatópáros egy olyan vizsgálati elrendezést alakított ki, amelyben a kísérleti személyeknek 4 fős csoportokban egyéni döntéseket kellett hozniuk gazdasági (befektetési alap létrehozása), és nem gazdasági (társas esemény rendezése) jellegű szituációkban. Minden résztvevő hozott döntést gazdasági és nem gazdasági jellegű helyzetben is, de a különböző kísérleti feltételekben ezek eltérő sorrendben szerepeltek. Az első döntés meghozatala után a résztvevők visszajelzést kaptak társaik döntéséről, amit a kísérlet vezetői manipuláltak. A visszajelzések arra vonatkoztak, hogy a csoport többi résztvevője együttműködő vagy versengő módon viselkedett az első döntés meghozatalakor. Eredményeik szerint a résztvevők által tett felajánlásokra mind a szituáció jellege (társas, gazdasági), mind a csoporttagok együttműködéséről illetve versengéséről szóló információ hatással volt.

A vizsgálatunkban szereplő csoportfeladat az előbbieken említett eljárásból indul ki. A csoportfeladat⁸ során a résztvevők azt az instrukciót kapták, hogy képzeljék magukat egy olyan hét fős csoport tagjának, ahol minden csoporttag egységesen 5-5 zsetonnal rendelkezik. A csoportnak lehetősége van egy „közös alap” létrehozására, amely a csoporttagok egyéni

⁸ A csoportfeladat részletes bemutatását, instrukcióját az 1. számú melléklet tartalmazza.

felajánlásaiból jön létre. Az instrukció szerint amennyiben a csoporttagok által összesen felajánlott zsetonok száma meghaladja a húszat, abban az esetben ez a közös alap működőképes lesz, és a beadott zsetonok számától függetlenül minden csoporttag 6-6 zsetonnal gazdagodik, amennyiben viszont a csoporttagok által felajánlott zsetonok száma nem éri el a húszat, a beadott zsetonok elvesznek, és senki nem kap újabb zsetonokat. A zsetonoknak vizsgálatunkban csupán szimbolikus értéke volt, a vizsgálati személyek azt pénzre a későbbiekben be nem válthatták.

A vizsgálat megtervezése során azért ezt az elrendezést választottuk a csoportfeladat alapjául, mert ebben az esetben a csoport elé kitűzött cél eléréséhez a csoporttagoknak átlagosan egy „közepes” együttműködésnek megfelelő három zsetont kell felajánlani, ami eredeti, és később be is igazolódott feltételezésünk szerint egy alapvetően teljesíthető feladat (csak egyetlen csoport nem teljesítette). Realisztikus, mindazonáltal egységes „*a cél sikeresen teljesítve*” visszajelzést szeretnénk volna adni mindenkinek, a kísérleti kontroll érdekében egyértékűre szűkítve a siker-kudarct változóját. A kísérleti elrendezés azt is kényelmesen lehetővé teszi, hogy ettől a három zsetonos közepes és elvárható értéktől legyen lehetőségük azoknak a vizsgálati személyeknek eltérni, akik az első körhöz képest több vagy kevesebb zsetont szeretnének felajánlani a második körben.

Az instrukció ismertetése után a vizsgálati személyek egymástól függetlenül, a többiek döntéseit nem ismerve határozták meg, hogy hány zsetont ajánlanak fel a közös alap javára. Összesen két fordulóban vettek részt, csoporttagságukat megőrizve. Döntéseiket különböző kódokkal ellátott papírlapokra írták le. A vizsgálat során egy kísérleti személy csakis egy bizonyos kóddal megjelölt papírlappal találkozott, ami lehetővé tette, hogy az egyének adatait a továbbiakban a kísérleti személyek anonimitásának megsértése nélkül különböztethessük meg.

A felajánlott zsetonokról szóló döntés beérkezése után a csoport manipulált visszajelzést kapott a teljesítményéről, melyben vagy arról kaptak tájékoztatást, hogy a csoporttagok összesen jóval több, mint húsz zsetont ajánlottak fel, vagy arról, hogy a közös alap működőképességéhez szükséges húsz zseton éppen összegyűlt. Tehát vagy azt a következtetést vonhatták le, hogy nem sok múlik azon, hogy a következő körben hogyan döntenek, hiszen a többiek nagyon együttműködőek, és bőkezűen járulnak hozzá a közös alaphoz (ez a kis észlelt jelentőség feltétele), vagy azt, hogy sok múlik azon, hogy személyesen ők maguk hogyan döntenek a következő körben (nagy észlelt jelentőség). A manipulált visszajelzéseket véletlenszerűen kapták a csoportok, függetlenül attól, hogy hány zsetont ajánlottak fel. A véletlenszerű visszajelzés során próbáltunk arra odafigyelni (mint a

későbbi elemzésből kiderül, sikerrel), hogy lehetőleg ne legyen valós különbség a beadott zsetonok számában a kétféle visszajelzést kapott csoport között, hogy a 2. körben eszközölt változtatásokat, illetve azok hiányát a későbbiekben ne lehessen az eleve beszükkült (vagy tág) mozgástérnek tulajdonítani. A manipulált, tényektől független visszajelzéseket nem tartjuk problematikusnak, hiszen vizsgálatunk fókuszában az észlelt (és nem a tényszerű) jelentőség volt.

A visszajelzést követő második kör előtt a kísérleti személyeket arról tájékoztattuk, hogy az előző körben összegyűjtött zsetonjaik számát eltároljuk, és egy újabb kör következik. A feltételek az előző körével megegyeztek, tehát szintén 5 zsetonnal rendelkeztek, és ismét azt kellett eldönteniük, hogy ebből mennyit ajánlanak fel a közös alap működőképessé tételének javára. A működőképesség határa ismét 20 zseton volt. A résztvevők újból lejegyezték a felajánlott zsetonjaik számát, majd ismét tájékoztatást kaptak a beadott zsetonok számáról, de ebben az esetben már nem volt szükség a visszajelzés manipulálására, mivel a továbbiakban a résztvevők nem hoztak zsetonok felajánlásával kapcsolatos újabb döntéseket.

6.2.2. A környezet iránti attitűd mérésére szolgáló eljárás

A környezet iránti attitűd mérésére Milfont és Duckitt (2006) Környezet iránti attitűd kérdőívét (*Environmental Attitude Inventory*) használtuk fel. A kérdőív ezen attitűdök 12 sajátos aspektusa, elsődleges faktora segítségével vizsgálja az emberek természeti környezethez való viszonyát. Ahogyan azt már a környezet iránti attitűdök felépítését tárgyaló részben kifejtettük, korábbi kutatások (pl. Milfont és Duckitt, 2004) ezeknek az attitűdöknek két magasabb rendű dimenzióját határozzák meg: a megőrzést és a hasznosítást. Vizsgálatunkban a Milfont és Duckitt által kidolgozott 12 skálából a megőrzés dimenziójával legszorosabb kapcsolatban álló skálákat használtuk fel, hiszen a környezettudatos magatartás háttérében is hasonló megfontolások húzódnak meg: a környezeti értékek megőrzése, megóvása. Továbbá a kérdőívbe beemeltük még a hasznosítás dimenzió antropocentrizmus skáláját, mivel a megőrzés dimenziójába tartozó ököcentrizmus mellett ez a másik skála, amely a környezet megóvása iránti attitűd háttérében meghúzódó tényezőket is feltárja. Így tehát a kérdőívben⁹ a következő skálák szerepeltek (a skálákat az egyszerűség kedvéért rövidebb elnevezésekkel illettük, és a későbbiekben is ezeket használjuk a skálák megnevezésekor):

⁹ A Környezeti attitűd kérdőív (Milfont és Duckitt, 2004) első vizsgálat során alkalmazott verzióját a 2. számú melléklet tartalmazza.

1. Állami beavatkozás igénye („*Support for Interventionist Conservation Policies*”): a skála itemeire magas pontszámokat adó egyének támogatják az olyan elképzeléseket, amelyek az ipari tevékenységeket, illetve a nyersanyagok felhasználását politikai szabályozás alá vonnák, illetve az olyanokat, amelyek támogatják az alternatív, környezetbarát energiaforrásokat és azok használatát. A skálához például a következő itemek tartoznak: „*Az ipari környezetszennyezést a környezet védelme érdekében kontrollálni kellene, még akkor is, ha így a dolgok többbe kerülnének.*” vagy „*A kormányának szabályoznia kellene a nyersanyagok felhasználásának mértékét, ezáltal biztosítva, hogy a készletek minél tovább kitartsanak.*”.
2. Aktivista („*Environmental Movement Activism*”): az aktivista skálán magas pontszámot elérő egyén késznek érzi magát arra, hogy támogasson egy szervezett környezetvédelmi csoportot, vagy tagja legyen annak. A skála esetében olyan itemekre kell gondolni, mint „*A környezetvédelem sokba kerül. Hajlandó vagyok rá, hogy financiálisan segítsen a környezetvédelmet.*”, és „*Szeretnék csatlakozni és aktívan részt venni egy környezetvédő csoport munkájában.*”.
3. Antropocentrizmus („*Conservation Motivated by Anthropocentric Concern*”): a skála mentén magas értékeket elérő egyének a környezet védelme és annak megőrzése érdekében hozott szabályozásokat azért tartják fontosnak, mert a környezet továbbra is az emberi jólét és az emberek passzióinak kielégítését szolgálja. Ezt a skálát leginkább olyan itemek jellemzik, mint „*A természet azon dolgok miatt fontos, amelyekkel hozzá tud járulni az emberek öröméhez és jólétéhez.*” illetve „*Ami a leginkább nyugtalanít az erdőirtással kapcsolatban az az, hogy nem lesz elegendő faanyag a jövő nemzedékeinek.*”.
4. Aggodalom („*Environmental Threat*”): a skála egyik végpontjához közel eső személyek meg vannak róla győződve, hogy a környezet értékei múlandóak, könnyen tönkre lehet tenni azokat, és az emberi tevékenység által okozott károknak a környezet és az emberiség számára is katasztrofális következményei lehetnek. Ehhez a skálához olyan elemek tartoznak mint „*Ha a dolgok a későbbiekben is a jelenlegi állás szerint haladnak, akkor hamarosan egy jelentős ökológiai katasztrófával kell szembenéznünk.*” vagy „*Amikor az emberek megzavarják a természet rendjét, annak gyakran végzetes következményei vannak.*”.
5. Ökocentrizmus („*Ecocentric Concern*”): az ökocentrizmus skála állításaival többnyire egyetértő személyekre jellemző, hogy fontos számukra a környezet értékeinek védelme, érzelmileg megérintik őket a környezeti károk és veszteségek, és

hiányérzetük támad, ha a természeti értékek elmúlására gondolnak. Ide olyan elemek tartoznak, mint például „*A természet már önmagában is értékes.*” illetve „*Elszomorít, hogy a mezőgazdaság miatt kivágják az erdőket.*”.

A kutatópáros legfrissebb vizsgálati eredményei szerint (Milfont és Duckitt, 2010) a környezet iránti attitűd ezen mérőeszköze valid és megbízható vizsgálóeljárásnak bizonyult.

6.2.3. A társas értékorientáció mérésére szolgáló eljárás

A társas értékorientáció méréséhez Messick és McClintock (1968) módszerét alkalmaztuk (átvéve: Van Lange, Otten, De Bruin és Joireman, 1997), amely hipotetikus elosztási játszmák sorozatai segítségével csoportosítja az együttműködő, versengő és individualista egyéneket. A társas értékorientáció ezen egyszerűen alkalmazható, könnyen kiértékelhető és széles körben alkalmazott mérése során (pl. Van Lange és munkatársai, 1997; Gärling és munkatársai, 2003) a résztvevőknek kilenc esetben, azaz kilenc elosztási helyzetben kell arról beszámolniuk, hogy megadott kombinációk közül mely kimeneteket részesítik előnyben, mikor arról hoznak döntést, hogy ők és egy hipotetikus másik személy mekkora jutalmat kapjon (Fiske, 2006). A feladat leírása nem tér ki részletesen a másik személy kilétére, a vizsgálati személyek azt az információt kapják, hogy nem ismerik az illetőt, és jövőbeni találkozásaik során sem ismernék meg egymást (a mérőeszköz bemutatása a 3. számú mellékletben található meg).

A résztvevők három előre megadott opcióból választhatnak, az egyik esetben (1. táblázat) például az „A” opció választása esetén 480 pontot adtak maguknak, 80 pontot a másoknak, „B” opcióval maguknak 540 pontot, a másik személynek 280 pontot, „C opció” esetén pedig 480 pontot adtak maguknak és szintén 480 pontot adtak a másoknak is (a teljes mérőeszköz bemutatása a 3. számú mellékletben található).

1. táblázat. A társas értékorientációt mérő kérdőív egyik iteme
(Messick és McClintock, 1968; átvéve: Van Lange és munkatársai, 1997)

	A	B	C
az Ön pontjai	480	540	480
a másik pontjai	80	280	480

A fenti példában az „A” opció képviseli a versengő magatartást, mivel ez vezet a legnagyobb különbséghez az egyén és a másik kimenetei között. A „B” kombináció az individualista választási alternatíva, ugyanis az egyén ebben az esetben tudja legjobban

maximalizálni a saját kimeneteit. Végül a „C” opció képviseli az együttműködő magatartást, mivel ezáltal érhető el a legnagyobb közös kimenet. Az egyes társas értékorientációs típusba történő besorolás feltételül a kilenc helyzetből minimum hat alkalommal egyféle társas értékorientációs típushoz tartozó kimenetet kell megjelölnie a személynek.

A használt mérőeszköz magas belső konzisztenciával rendelkezik, ismételt teszt megbízhatósága 2 és 6 hónap közötti időtartamra terjed ki (pl. Kuhlman, Camac és Cunha, 1986; Van Lange és Semin-Goossens; 1998; idézi Van Lange és munkatársai, 1997).

A társas értékorientációs típusok elkülönítésére pontelosztási feladatot alkalmazó kutatások eredményeit vizsgálta Au és Kwong (2004). Az 1973 óta született vizsgálatokkal kapcsolatos meta-analízisükben a kutatópáros azt találta, hogy a válaszadók 57,4%-a a közös kimenetek maximalizálására törekszik, 27,1%-a a saját kimeneteik maximalizálását tartja szem előtt, míg 15,5%-uk a két fél közötti eltérést favorizálja. Az együttműködő, individualista és versengő személyek arányai az egyes vizsgálatokban némiképpen különböztek, amely okaiként egyebek mellett a kulturális különbségeket jelölhetjük meg.

6.3. A vizsgálati személyek és a vizsgálat körülményeinek jellemzői

Vizsgálatunk 2008 tavaszán és őszén zajlott, a vizsgálatban a Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézetének bizonyos előadásain megjelenő 132 1-5. évfolyamon tanuló pszichológia szakos egyetemi hallgató vett részt (110 nő, 22 férfi). A vizsgálat lefolytatásának kereteit a csoportfeladat határozta meg, ezért a megfelelő mintanagyság érdekében 19 csoportot szerveztünk. A csoportfeladat strukturális kötöttsége miatt egy alkalommal minden csoportban hét fő vett részt, néhány esetben a vizsgálati csoportból csupán hat fő jelent meg, ezeken az alkalmakon egy beépített személy csatlakozott a csoporthoz, aki az átlagnak megfelelően három zsetont ajánlott fel alkalmanként¹⁰. Minden csoportfeladat után az összes résztvevő kitöltötte a környezet iránti attitűdökre és a társas értékorientációra vonatkozó kérdőíveket. Egy személy adatait a kérdőívek kitöltésének hiányossága miatt a mintából töröltük. A mintában 73 fő a „kis észlelt jelentőség”, 59 fő pedig a „nagy észlelt jelentőség” feltételben vett részt.

¹⁰ Az átlagos első körös felajánlások alakulásának bemutatására a következő fejezetben, a vizsgálati eredmények ismertetésénél térünk ki részletesebben.

7. Az első vizsgálat eredményei

7.1. A társas értékorientáció és a társas dilemmahelyzethez való hozzáállás kapcsolata

Az első hipotézisben azt feltételeztük, hogy a társas értékorientációjuk szerint együttműködő vizsgálati alanyok együttműködési hajlandósága a közös alaphoz való nagyobb hozzájárulásban mutatkozik meg. A hipotézis teszteléséhez a társas értékorientáció és a csoportfeladat első körében beadott zsetonok számának összefüggéseit vizsgáltuk meg.

A vizsgálati személyek társas értékorientáció mentén való elkülönítése a társas értékorientációt mérő kérdőív (Messick és McClintock, 1968, átvéve: Van Lange és munkatársai, 1997) eredményei alapján történt. A mérőeszköz segítségével a vizsgálati személyeket az együttműködő, individualista és versengő csoportokba lehet besorolni abban az esetben, ha a kérdőív kitöltése során az egyén a kilenc döntési helyzet közül legalább hat esetben az egyik típushoz tartozó válaszlehetőséget jelöli meg. Amennyiben egyik társas értékorientációs típushoz tartozó válaszok száma sem éri el a hatot, abban az esetben az adott vizsgálati személyt a társas értékorientáció kérdőívben elért eredményei alapján egyik csoportba sem lehet besorolni.

Ezek alapján vizsgálati mintánkban a következő arányban találhatók meg az egyes társas értékorientációs típusok: együttműködők 52,27%; individualisták 25%; versengők 3,78%; míg a minta 18,94%-a nem volt besorolható egyik kategóriába sem. Ez az eloszlás azonban nagymértékben eltér az átlagos értékektől (Au és Kwong, 2004), hiszen a mintában nagy arányban képviseltetik magukat az együttműködők és a be nem kategorizálható személyek, emiatt a társas értékorientációs kategorizációt igénylő elemzések esetében az „*együttműködő válaszok száma*” elnevezésű változóval dolgoztunk, amely egyébként nem szokatlan a szakirodalomban sem (lásd Declerk és Bogaert, 2008). Az áttekinthetőség kedvéért az eredmények ábrázolásakor pedig a változóból kiindulva erős együttműködőknek nevezzük azokat a személyeket, akik legalább hat esetben adtak együttműködő választ, míg a társas értékorientációt mérő tesztben hatnál kevesebb együttműködő választ jelölőket gyenge együttműködőknek nevezzük.

Visszatérve a vizsgálati személyek társas dilemmahelyzethez való hozzáállásához, összességében a vizsgálati mintáról az mondható el, hogy a személyek az első körben átlagosan 3,38 zsetont ajánlottak fel (SD=0,82). Az esetek 58,3%-ban az alanyok az átlagos 3 zsetont ajánlották fel (amely a közös alaphoz való egyenlő hozzájárulást jelöli); ez nem minősül szokatlan jelenségnek az olyan vizsgálati elrendezést alkalmazó kutatásokban, ahol

az erőforrások és a közösségi küszöb is jól ismert a csoporttagok számára, ahogyan erről Weber és munkatársai (2004) is beszámoltak.

Ahogyan azt már említettük, az első hipotézisünkben azzal a feltételezéssel éltünk, hogy az együttműködő és nem együttműködő személyek első körös felajánlásai jelentősen eltérnek egymástól, és az együttműködők tesznek majd nagyobb felajánlásokat a közös javak alap érdekében. Ezzel szemben azonban nem tapasztaltunk szignifikáns korrelációt a társas értékorientációt mérő kérdőívben adott együttműködő válaszok száma és a társas dilemmahelyzetben mutatott együttműködés között ($r=-0,062$; $p>0,1$). Ez az eredmény mindenképpen magyarázatot igényel, hiszen számos kutatás igazolja, hogy társas dilemmahelyzetekben az együttműködők inkább hajlamosak takarékosabban (pl. Liebrand és Van Run, 1985), illetve a csoport szempontjából együttműködőbben bánni az erőforrásokkal (pl. Van Vugt és munkatársai, 1995).

7.2. A társas értékorientáció és az észlelt jelentőség hatása a második körös felajánlásokra

A második körös felajánlásokkal kapcsolatban hipotézisünkben azt fogalmaztuk meg, hogy mind az észlelt jelentőség manipulációja, mind a társas értékorientációs különbözőségek befolyásolják majd a résztvevők döntését a társas dilemma második körében (az első körhöz képest).

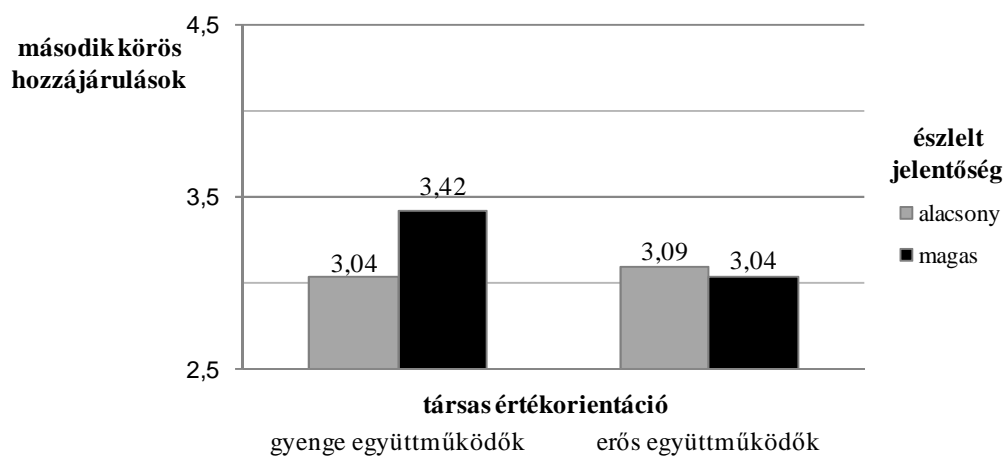
Ehhez elsőként arról kellett meggyőződnünk, hogy az észlelt jelentőség különböző manipulációiban résztvevő vizsgálati személyek felajánlásai nem tértek-e el esetleg már az első körös felajánlásaikban is. A függetlenmintás T-próba eredményei szerint a két vizsgálati feltételben (kis és nagy észlelt jelentőség) az első körös hozzájárulásokat tekintve nincs található szignifikáns különbség ($t(113)=1,08$; $p>0,1$). Ennek az eredménynek köszönhetően végezhetünk további elemzéseket, amelyek az észlelt jelentőség társas dilemmák során hozott döntésekre gyakorolt hatását vizsgálják, illetve ez alapján jelenthethetjük ki, hogy a későbbi elemzések során esetlegesen megmutatókozó különbségek a kísérleti manipulációnak tulajdoníthatóak.

Ennek vizsgálatához a második körös felajánlásokat függő változóként kovarianciaanalízisnek vetettük alá, ahol az észlelt jelentőség függetlenként, míg a társas értékorientációt mérő tesztben adott együttműködő válaszok száma és az első körös felajánlások mértéke kovariáló változóként szerepelt. Az analízis eredményei szerint az együttműködő válaszok számának hatása szignifikánsnak bizonyult ($F(1; 124)=4,54$; $p\leq 0,05$), bár ez a hatás elvárásainkkal ellentétes irányú, hiszen minél több együttműködő választ ad valaki, annál

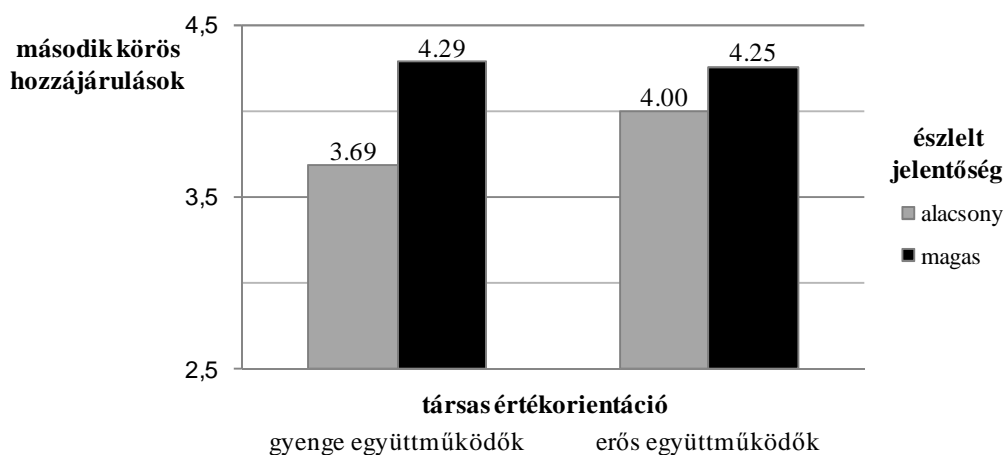
kisebb a közös alaphoz való hozzájárulása a második körben. Az észlelt jelentőség hatását tekintve az elvárt pozitív szignifikáns hatás kaptuk ($F(1; 124)= 4,32; p \leq 0,05$); nagy észlelt jelentőség esetében a második körös felajánlások is magasabbak.

A változók hármás interakciójára vonatkozóan (észlelt jelentőség – együttműködő válaszok száma a társas értékkorientációt mérő kérdőívben – első körös felajánlások mértéke) az eredmények tendenciaszerűek lettek ($F(2; 124)=2,27; p \leq 0,10$). Ez arra utal, hogy az észlelt jelentőség erősebb hatást fejt ki abban az esetben, ha kevesebb együttműködő választ adott az egyén, különösen akkor, ha az első körös felajánlások alacsonyak (3/a. és 3/b. ábra).

3/a. ábra. Alacsony első körös hozzájárulás

3/b. ábra. Magas első körös hozzájárulás

3/a. és 3/b. ábra. A társas értékkorientáció és az együttműködő válaszok számának interakciója az első körös felajánlások tükrében

7.3. A társas értékorientáció és környezeti attitűdök kapcsolata

A társas értékorientáció és a környezeti attitűdök kapcsolatának vizsgálatával kapcsolatban azzal a feltevéssel éltünk, hogy az együttműködők társas értékorientációjuk jellegzetességei következtében a környezettel szemben is „együttműködőbb” attitűdöt mutatnak. Ehhez a környezet iránti attitűdöt feltáró skálákon az adatgyűjtés után elsőként megbízhatósági vizsgálatot végeztünk. A célunk az volt, hogy minél megbízhatóbb skálákkal folytassuk a későbbi elemzéseinket, ennek érdekében az eredetileg hat itemet tartalmazó skálák elemei közül kihagytuk azokat, amelyek legkevésbé járultak hozzá a megbízhatósághoz.

Két esetben, az Állami beavatkozások igénye és az Ökocentrizmus skála esetében, erőfeszítéseink ellenére sem sikerült elérni a legalább 0,6-os α értéket. Így az általunk használt öt skála itemei és a skálák megbízhatósága a következőképpen módosultak: a Állami beavatkozások igénye nevű skála megbízhatósága nem javult jelentősen egy item kizárásával sem, a hat itemes skála megbízhatósága $\alpha=0,56$ (N=132); az Aktivista skála hat itemes elemzése már önmagában magas megbízhatósági értéket eredményezett ($\alpha=0,87$; N=132), ezért az elemzések során nem zártunk ki elemeket a hat itemes skálából; az Antropocentrizmus skála megbízhatósága nem javult itemek kizárása által, a skála megbízhatósága hat item esetén $\alpha=0,66$ (N=131); az Aggodalom skála legmegbízhatóbb értékét a skála egy itemének törlésével érte el, így az öt itemes skála megbízhatósága $\alpha=0,72$ (N=132); az Ökocentrizmus skála megbízhatóságát szintén egy elem törlésével tudtuk növelni, így a szintén öt itemes skála megbízhatósága $\alpha=0,55$ lett (N=131). Azon skálák esetében, ahol a megbízhatósági vizsgálat nem éri el a szükséges szintet, az eredményeket érdemes fenntartással kezelni.

Visszatérve a negyedik hipotézis vizsgálatához, az együttműködő válaszok számát és az egyes skálákon kapott átlagértékeket korreláltattuk egymással. Ennek eredményeként (2. táblázat) az Antropocentrizmus skála esetében közel szignifikáns negatív korrelációról számolhatunk be ($r=-0,16$; $p\leq 0,1$), mely alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az együttműködők jobban idegenkednek a környezet antropocentrikus szempontból történő védelmétől. A skála átlagértéke 2,83 (SD=0,80), tehát a hétfokú skálán az emberek – társas értékorientációs jellegzetességtől függetlenül – viszonylag alacsony pontokat adtak.

2. táblázat. Az együttműködő válaszok számának korrelációja
a Környezeti attitűdök kérdőív skáláival

	állami beavatkozás	aktivista	antropo-centrizmus	aggodalom	ökocentrizmus
együttműködő válaszok száma	-0,05	0,11	-0,16*	-0,07	0,05

* $p \leq 0,1$

8. Az első vizsgálat összefoglalása

A dolgozatban elsőként bemutatásra kerülő kutatásunk célja annak vizsgálata volt, hogy a környezettudatosság problematikájának megfeleltethető és annak vizsgálatához oly gyakran alkalmazott társas dilemmahelyzetekben hozott döntésekre milyen hatással van az egyéni hozzájárulások észlelt jelentőségének manipulációja és a társas értékorientációs mintázatbeli különbségek, valamint milyen kapcsolatot figyelhetünk meg a társas értékorientáció és a környezeti attitűdök között.

Az észlelt jelentőség hatásával kapcsolatban eredményeink megerősítették a korábbi vizsgálatok tapasztalatait (Chen és munkatársai, 1996; De Cremer és van Dijk, 2002), miszerint a nagyobb észlelt jelentőség nagyobb közösségi hozzájárulást eredményez.

Az észlelt jelentőség azonban nemcsak önmagában, hanem a társas értékorientációs mérőeszközben adott együttműködő válaszok számával való interakciója esetén is tendenciaszerű hatást eredményezett, mely szerint a proszelf személyek erősebben reagáltak az észlelt jelentőségre, ez a hatás erősebbnek bizonyult alacsonyabb első körös felajánlások esetén. Ez az eredmény szintén támogatja a korábbi kutatások eredményeit (Kramer és munkatársai, 1986; van Dijk és munkatársai, 2004), hiszen esetünkben a gyenge együttműködők (az idézett vizsgálatokban az individualista és versengő, azaz proszelf személyek) azok, akik érzékenyebben reagálnak az észlelt jelentőség manipulációjára. Ez a megállapítás beleillik azoknak a korábbi szakirodalmi tapasztalatoknak a sorába is, melyek szerint az önérdekvezérelt személyekre az instrumentális ösztönzőknek nagyobb hatása van (lásd még Stouten és munkatársai, 2005).

A környezettudatos viselkedés meghatározóinak végiggondolása során felmerült, hogy a környezet iránti attitűdök is kapcsolatban állhatnak a számos területre befolyást gyakorló társas értékorientációval. Vizsgálatunk eredményei szerint hatását nemcsak az absztrakt társas dilemmahelyzetben azonosíthattuk, de olyan, a környezettudatos viselkedéssel közvetlenebbül

kapcsolódó konkrét területen is, mint a környezet iránti attitűdök. Igaz, csak marginálisan szignifikáns eredményként, de megmutatkozott a környezettudatosság antropocentrikus szempontból történő támogatásának hatása: az együttműködő válaszok számával csökken az egyetértés ezen nézőponttal (a skálával való egyetértés egyébként alapvetően alacsony volt a kitöltők körében). A skálával nagyjából ellentétes álláspontot képviselő, ököcentrikus környezetvédelmi szempontokat hangsúlyozó skála állításaival ezzel szemben a válaszadók alapvetően egyetértettek, azaz átlagosan magas pontszámot adtak.

A kutatás során azonban olyan eredményeket is kaptunk, amelyek kevésbé egyértelműen illenek bele a téma nemzetközi szakirodalmába. Ide sorolható az, hogy a társas értékorientációs kérdőívben adott együttműködő válaszok száma nem korrelált szignifikánsan a társas dilemmahelyzet első körében tett felajánlásokkal. Ennek a háttérben több ok is rejtőzhet. Először is, a társas dilemmákban – azokban az esetekben, amikor mindenki számára tudott, hogy mennyi kell a működőképes alaphoz – a természetes mércéje az első körös hozzájárulásoknak az egyenlő alapú hozzájárulás, mely mint heurisztika jelöli ki az elvárható, megfelelő viselkedést (Weber és munkatársai, 2004). Ezekben az úgynevezett „erős” helyzetekben (Snyder és Ickes, 1985) a társas értékorientáció nem tesz akkora különbséget a személyek viselkedésében, mint az ennél bizonytalanabb helyzetekben (Van Dijk és munkatársai, 2004). A „helyénvalóság”-ra törekvésen alapuló magyarázatunkat támogatja az a körülmény is, hogy vizsgálati személyeink pszichológia szakos hallgatók voltak (zömében nők!), akik általában véve inkább proszociális beállítottságúak (vagy legalább is az elvárások szerint azoknak kellene lenniük). A társas dilemmahelyzetbeli viselkedés esetünkben ráadásul tét nélküli volt, ami ugyancsak a normatív elvárásoknak való megfelelésnek kedvez. Mindezek az adottságok magyarázhatják, a társas értékorientációs kategóriák mentén a társas dilemmahelyzetek első körös felajánlásai miért nem különböznek jelentősen, ahogyan azt az első hipotézisünkben feltételeztük.

Vizsgálataink eredményeit nemcsak a társas dilemmák általános szakirodalmához köthetjük, de a dolgozatunk szempontjából olyannyira fontos környezettudatos viselkedés szakirodalmához is. Az észlelt jelentőség változójához nagyon hasonló koncepció, az észlelt fogyasztói hatékonyság¹¹ környezettudatossággal való kapcsolatát vizsgálta például Laskova (2007). Diákok körében végzett kérdőíves felmérésének eredményei szerint az észlelt

¹¹ Az észlelt fogyasztói hatékonyság azt jelenti, hogy az egyén mennyire érzékeli saját fogyasztását hatásában számottevőnek az emberek összes fogyasztásának mércéjéhez viszonyítva; a koncepciót elsőként Kinneer, Taylor és Ahmed (1974) definiálta és tette vizsgálat tárgyává.

fogyasztói hatékonyságnak jelentős szerepe van a környezettudatos viselkedés bejósolásában: a fogyasztói hatékonyságukat jelentősebbnek észlelő személyek környezeti attitűdjei és környezettudatos viselkedése ugyanis szorosabb kapcsolatban állnak egymással.

Szintén vizsgálatunk eredményeihez hasonlókról olvashatunk azokban a kutatásokban is, ahol a társas értékorientáció hatását konkrét környezettudatossággal kapcsolatos helyzetekben – sokszor a társas dilemmák keretével élve – vizsgálják (pl. Gärling és munkatársai, 2003; Van Vugt és munkatársai, 1995). Az, hogy a konstruktum befolyása ilyen speciális részterületen is megjelenik, nem meglepő, hiszen a társas értékorientációs mintázatra általános beállítódásként tekinthetünk. Van Vugt és munkatársai (1996) arról számolnak be a közlekedési formákra vonatkozó döntéseket befolyásoló tényezőkkel kapcsolatos vizsgálatukban, hogy a proszociális személyek nagyobb hajlandóságot mutattak a tömegközlekedéssel való ingázásra, ám a proszelf személyek voltak azok, akik érzékenyebbek voltak az autózás által okozott környezetszennyezés nagyságára, azaz a kollektív jólét fenyegetettségének mértékére.

A társas értékorientáció és az egyéni hozzájárulások észlelt jelentőségével kapcsolatos vizsgálatunkban a környezettudatos viselkedés meghatározói közül csak néhányat vettünk szemügyre. A téma aktualitása és fontossága miatt érdemesnek láttuk a környezettudatos viselkedést további kutatások tárgyává tenni, és másféle megközelítésben másféle vizsgálati módszerek használatával újabb vizsgálatokat folytatni.

III. ÖKOMARKETING (MÁSODIK VIZSGÁLAT)¹²

KÖRNYEZETTUDATOS VISELKEDÉSRE ÖSZTÖNZŐ MEGGYŐZŐ KÖZLÉSEK MEGÍTÉLÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ PSZICHOLÓGIAI MEGHATÁROZÓK VIZSGÁLATA

Az előző fejezetben bemutatott vizsgálatunkban megerősítésre került a korábbi kutatások által a környezettudatossággal is kapcsolatban álló jelenségek, mint például a társas értékorientáció, a környezeti attitűdök, vagy az észlelt jelentőség társas dilemmaviselkedést meghatározó szerepe. A laboratóriumi körülmények között modellezett környezettudatos viselkedés vizsgálatán túl azonban érdemesnek találtuk tovább folytatni a vizsgálódást olyan kutatási irányba, amely azt kívánja feltárni, hogy a viselkedés befolyásolása mellett vajon ezek a hatások megjelennek-e az ökológiai céllal folytatott marketingtevékenység során is. A környezettudatossággal kapcsolatos pszichológiai vizsgálatoknak erre a területre legalább olyan mértékben kell fókuszálniuk, mint a konkrét környezettudatos tevékenységek vizsgálatára. A környezetvédő viselkedésmódok megváltoztatásában, és ezáltal a környezet és életterünk védelmében meghatározó szerepe van az új szokásokkal való találkozásnak, azok megismerésének.

Vizsgálatunkban résztvevő személyek egy konkrét környezettudatos tevékenységre, a csomagolóanyagból származó kommunális hulladék csökkentésére ösztönző közlések hatásosságával kapcsolatban hoztak ítéleteket. A dolgozat következő fejezete ezen vizsgálat részleteit hivatott bemutatni: a vizsgálat kidolgozásában irányadó elméleteket, az általunk lefolytatott vizsgálatot, végül annak eredményeit, és azok összevetését korábbi kutatások eredményeivel.

9. Elméleti megközelítések a második vizsgálathoz

9.1. Marketing az üzleti szférán kívül

Amikor a környezettudatos magatartás promóciójáról beszélünk, mindenképpen említést kell tennünk az egyebek mellett a reklámpszichológia által is alkalmazott tudományterületekről, nevezetesen a marketingről. Ahogyan azt Kotler és Zaltman (1971) is

¹² A második vizsgálat tapasztalatait összefoglaló tanulmányunk a 21. IAPS Konferencia kapcsán szerkesztett, lektorált, angol nyelvű könyvben jelent meg (Medvés és Kovács, 2012).

megfogalmazták, a marketing fő koncepciója a cserefolyamatokban rejlik, a marketinghez ugyanis legalább két vagy több szereplőre van szükség, akiknek lehetőségük van cserekereskedelem folytatására, illetve a folyamat minden szereplőjének képesnek kell lennie a kommunikáció és disztribúció alkalmazására. A marketingtevékenység tárgya legtöbb esetben az, hogy termékeket vagy szolgáltatásokat egyéb termékekre, szolgáltatásokra vagy pénzre cserélünk, de a marketing egyes válfajai irányulhatnak olyan termékekre, szolgáltatásokra is, amelyekért ellenértéket nem várunk, vagy nem közvetlen módon tesszük azt. Ide sorolhatjuk például a nem üzleti tevékenységet folytató szektorok marketing téren folytatott aktivitásait is, akik általában olyan társadalmilag releváns témákkal foglalkoznak, amelyek a közösség egészére nézve hoznak hasznot, mint ahogyan esetünkben a környezettudatosság példája is megjelenik.

A nem nyereségorientált („*nonbusiness*”) szektor a gazdasági élet olyan szereplőit foglalja magában, akik tevékenységüket tekintve a kollektív igények kielégítésére és/vagy a közhasznú szolgáltatások nyújtására irányulnak (Dinya, 2004). E szféra marketingtevékenységének célja egy olyan befolyásoló hatás elérése, amely a célcsoport magtartását egy bizonyos irányba tereli, akár csak a nyereségorientált marketing esetében, jellegzetességeit illetően azonban mégis eltéréseket találunk a nyereségorientált szektor marketingtevékenységétől. Ilyen különbség lehet például az, hogy a nem nyereségorientált szervezetek marketingtevékenysége feszültséget generál a küldetés és a fogyasztók elégedettsége között, illetve jóval többretegű célközönségnek szól, a siker mérése is bizonytalanabb, és a tevékenység alapvetően társadalmi viselkedésre irányul. De megemlíthetjük még a nem nyereségorientált marketing jellemzőjeként, hogy társadalmi szinten sokkal nagyobb figyelmet kap, mint a profitorientált cégek ilyen irányú tevékenysége, mivel az előbbi szervezetek a marketingtevékenységgel kapcsolatos kiadások finanszírozásához közösségi forrásokat használnak. Fejlődéstörténetét tekintve a nem nyereségorientált szektor marketingtevékenységének egyik jelentős állomásaként hivatkozhatunk a társadalmi („*social*”) marketing megjelenésére (Veres, 2004).

A társadalmi marketing fogalma (Kotler és Zaltman, 1971, 5. o.), olyan „programok megtervezését, megvalósítását és szabályozását foglalja magában, amelyek a társadalmat érintő témák elfogadottságának növelésére hivatottak, figyelembe véve a terméktervezés, árazás, kommunikáció, disztribúció és marketingkutató szempontjait is”. A társadalmi marketing célja valamilyen társadalmi viselkedésváltozás előidézése és elérése, ám a nyereségorientált céllal folytatott marketingtevékenységgel ellentétben ennek hasznát nem csupán a befolyásoló élvezzi, hanem a társadalmi marketingtevékenység célcsoportja, a

társadalom is. Ezt jelentős mértékben megnehezíti, hogy a társadalmi marketing olyan aktuálisan megrogzött magatartásformák megváltoztatására törekszik, amelyek vonzóbbak a célcsoport számára az elérni kívántnál, ráadásul a profitszféra sokszor ezek megváltoztatása ellen dolgozhat (Veres, 2004).

A társadalmi marketing tevékenységi körébe alapvetően a társadalmi változások megvalósítása tartozik, témáját tekintve pedig vonatkozhat számos társadalmilag releváns terület népszerűsítésére, mint az egészséges életmód, a biztonság vagy a fenntarthatóság érdekében alkalmazandó magatartásformák minél szélesebb körökben történő elterjesztésére is. A következőkben ezekről a területekről mutatunk be néhány példát.

A cigarettázás visszaszorítására irányult a floridai „Youth” kampány, amely kifejezetten a fiatalok cigaretta-fogyasztási szokásain kívánt változtatni (Peattie és Peattie, 2009). A kampány, akárcsak a bármilyen más gazdasági céllal folytatott marketingkampány, piackutatással indult, több száz fiatallal folytattak interjút a cigarettázás okainak feltárása érdekében. A konkrét marketingtevékenység során pedig a kampány arra törekedett, hogy ne kizárólag a cigarettázás káros egészségügyi következményeire hívja fel a figyelmet, hanem szembesítse a fiatalokat azzal a ténnyel is, miszerint a dohánygyárak dollármilliókat költenek marketingre, mely során a dohányzást úgy állítják be, mint a lázadás egyik eszközét, miközben a dohánycégeket olyan középkorú, jómódú üzletemberek tulajdonában vannak, akiket a fiatalok megvetnek. A kampány számos eszközt vetett be azért, hogy a fiatalok normáit megváltoztassák, és arra ösztönözzék őket, hogy visszautasítsák, ha egy barátjuk cigarettával kínálja őket, ami azért nehéz feladat, mert ezzel a fiataloktól azt várják, amit az egészségügyi szervezetek és a szüleik is elvárnak tőlük, és ez egyébként egyáltalán nem minősül „vagány” viselkedésnek. A cigarettázás csökkentésének tehát leginkább társas költségei vannak. Ennek ellenére a kampány jelentős sikerekkel zárult a felső tagozatosok és a középiskolások körében egyaránt: a 19%-os, illetve 8%-os csökkenés 1980 óta a legnagyobb mértékű visszaesésnek minősül a régióban.

Egy másik ilyen jelenség, amelynek promóciója szintén a társadalmi marketing keretei közé tartozik, a környezettudatosság népszerűsítése. A környezettudatos tevékenységek közül egy Thøgersen (2007) által bemutatásra került kampány célja a kerékpárral közlekedők számának növelése volt, különösen a munkába járók között. A kampányba, a nottinghami bicikli-barát munkahely elnevezésű program keretében, nyolc nagy helyi munkáltatót vontak be, és ezáltal 32 ezer emberrel kerültek közvetlen kapcsolatba. Őket kérdezték meg első lépésként arra vonatkozóan, hogy a kerékpárral történő munkába járással kapcsolatban milyen hiányosságokat tapasztalnak jelenleg, milyen igényeik lennének ezügyben, és milyen

akadályai vannak a viselkedés megvalósításának. A kampány eredményeként a biciklisták 42%-a számolt be arról, hogy gyakrabban jár kerékpárral a kampány lezajlása óta. Egyharmaduk azért, mert a kerékpározással kapcsolatos körülmények (munkahelyi zuhanyzási, kerékpár-tárolási lehetőségek stb.) javultak, harmaduk a munka-, illetve lakóhelyváltozás következtében, harmadik harmaduk pedig az egészségügyi következmények miatt döntöttek inkább a biciklivel történő munkába járás mellett. További fontos eredménye a kutatásnak, hogy a korábban nem kerékpárral közlekedők 32%-a gondolta úgy, hogy a későbbiekben megfontolja a kerékpáros közlekedést, 38%-ukról azonban az derült ki, hogy továbbra sem fognak kerékpárral közlekedni, mivel ennek feltételeit nem tartják megfelelőnek. A kampány azonban nemcsak azért bizonyult sikeresnek, mert javulást eredményezett az említett szempontok mentén, de ezeken az eredményeken túlmenően, figyelemfelkeltő és társasági funkcióval is bírt. A kampánynak köszönhetően bizonyos cégeknél az elkötelezett bringások külön csoportokat is létrehoztak, ami jó visszajelzésként szolgált a programról.

Amint az az előbbieken bemutatásra kerülő társadalmi marketingkampányokhoz kapcsolódó vizsgálatokból is kitűnik, a társadalmi marketing az üzleti céllal folytatott tevékenységhez hasonlóan általában a fogyasztók véleményének feltárásával, piackutatással indul. Ez azonban kettős céllal is folyhat: egyrészt abból a célból, hogy a kapott eredményeket a marketingtevékenység során a célcsoport igényeihez igazítva, speciális módon alakítsák ki. Az ilyen típusú, személyre szabott információk akkor igen eredményesek, ha a célcsoport módosítandó viselkedése, vagy az azt akadályozó tényezők is legalább ilyen alaposan feltárásra kerültek (Steg és Vlek, 2009). Másrészt azonban a piackutatás történhet azzal a céllal is, hogy abból általános tendenciákra utaló következtetéseket vonjanak le arra vonatkozóan, hogyan lehetne minél szélesebb körre kiterjeszteni a kapott eredményeket

Amint az az előzőekből kiderült, a környezettudatosság propagálása számos módon történhet, melyek elméleti és kutatási jellegzetességeit Steg és Vlek (2009) integratív módon foglalja össze tanulmányukban. Áttekintő írásuk szerint a környezettudatos kampányok egyik kiemelten fontos csoportosítási szempontja az, hogy az adott stratégia a viselkedés előzményeire, vagy következményeire fókuszál. Míg az előzményeket hangsúlyozó stratégia a viselkedést megelőző tényezők megváltoztatására törekszik például az informálás, problématudatosítás vagy az ösztönzés módszerével, addig a következményeket előtérbe helyező módszerek például a jutalmazás és büntetés segítségével próbálnak a viselkedés következményein enyhíteni.

Steg és Vlek (2009) összefoglalója alapján a környezettudatosságra ösztönző beavatkozások csoportosításakor más szempontokat is figyelembe lehet venni, mint például azt, hogy az adott beavatkozások információs vagy strukturális stratégiát alkalmaznak. Az információs stratégia célja a motivációk, észleletek, ismeretek és normák megváltoztatása, a strukturális stratégia ezzel szemben a viselkedéses döntéseket befolyásoló körülmények megváltoztatását célozza meg (Messick és Brewer, 1983). Az információs stratégiák alapvetően azáltal lehetnek eredményesek a környezettudatosság népszerűsítésében, hogy tudatosítják, felhívják a figyelmet a környezeti problémákra, viselkedésünk környezetre gyakorolt hatásaira. Másrészt az információs stratégiák segítségével befolyásolhatóak az attitűdök, és a környezettudatos elköteleződés is növelhető. Végül pedig a modellekkel kapcsolatos információk bemutatásával a társas normák megerősíthetőek, az egyének tájékozódhatnak mások viselkedéséről, annak hatékonyságáról. Az információs stratégiák különösen abban az esetben hatékonyak, amikor a környezettudatos tevékenység végrehajtása kényelmes, pénzbeli, időbeli, erőfeszítésbeli befektetéseket tekintve nem túl költséges, a társadalom által nem elítélt, és az egyén sem éli meg külső kényszerként a tevékenység végrehajtását.

Kutatásunk témájaként szolgáló tevékenység, a csomagolóanyagokból származó kommunális hulladék mennyiségének csökkentését népszerűsítő közlések kialakítása esetében az információs stratégiákat azért választottuk, mert megfelelő alapul szolgálhatnak vizsgálatunkhoz. A Steg és Vlek (2009) összefoglalójában felvetett szempontok alapján a viselkedéssel kapcsolatban elérni kívánt eredmény ugyanis többféleképpen is megvalósítható: akár a vásárláskor történő, kevesebb csomagolóanyagot tartalmazó termék választása, akár a csomagolóanyag szelektív gyűjtése által, illetve nem jár a tevékenység jelentősebb befektetéssel az egyén számára.

Ennek megfelelően a következőkben tekintsük át, hogy melyek lehetnek a szelektív hulladékgyűjtést befolyásoló tényezők. A viselkedésválasztásra gyakorolt hatásuk miatt ezeket érdemes figyelembe venni a társadalmi marketingtevékenység megtervezésekor, így például a csomagolóanyagokból származó kommunális hulladék csökkentésére ösztönző meggyőző közlések kialakításakor is.

9.2. A szelektív hulladékgyűjtést befolyásoló tényezők

A környezettudatos viselkedés vizsgálata, ahogyan azt már a környezettudatosság elméleti megközelítései során is említettük, többféle módon történhet. A környezettudatos magatartásnak ugyanis számos megnyilvánulási formája van, ezért a különböző

magatartásmódok vizsgálhatóak egymástól elkülönítve (pl. Van Vugt, 2001; Barr, 2003), de vonatkozhatnak a környezettudatosságra akár általában véve is (pl. Kaiser, 2006; Karp, 1996). Ebben a fejezetben egy speciális környezettudatos magatartással, a szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatos kutatásokat ismertetünk röviden, amelyek elsősorban a helyzeti és pszichológiai faktorok szerepének vizsgálatára fókuszáltak.

Corral-Verdugo (2003) mexikói mintán végzett vizsgálata egyaránt kezelte a szituációs és gazdasági faktorokat, a szelektív hulladékgyűjtés és újrahasznosítás háttérében álló motivációs tényezőket, illetve azt a szempontot is, hogy az egyén milyen forrásból jut hozzá az újrahasznosítással kapcsolatos információkhoz. Eredményeiben azt találta, hogy a szelektív hulladékgyűjtés elsősorban a helyzeti tényezők jelenlététől függ, ezek hiányában az egyének nem köteleződnek el az újrahasznosítás mellett.

Barr (2003) kutatási projektje a dél-angliai Exeter lakói körében zajlott, és a hulladékkezelés mindhárom formáját (az újrahasznosítást, a hulladékcsökkentést és az újrafelhasználást) meghatározó tényezők feltárására irányult. Eredményei szerint mindhárom esetben egyaránt fontosak a szituációs és pszichológiai tényezők is, bár eltérő koncepciók állnak az egyes hulladékkezelési formák háttérében. Míg például az újrahasznosításra a viselkedés kivitelezésének a kényelme és a szubjektív normák vannak hatással, addig a hulladék csökkentését az értékek és demográfiai tényezők befolyásolják leginkább.

Hornik, Cherian, Madansky és Narayana (1995) a szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatban végzett metaanalízist. A 67 vizsgálat eredményeit összefoglaló tanulmányukban a kutatások során leggyakrabban alkalmazott változókat négy csoportba sorolták: vizsgálták a külső és belső ösztönzők szerepét, illetve azokét a külső és belső szempontokét, amelyek elősegítik, facilitálják a viselkedést. Eredményeik szerint ezen változók közül a szelektív hulladékgyűjtést a belső facilitátorok jelezték előre a legjobban, ide sorolhatjuk a témával kapcsolatos ismeretek fontosságának szerepét a viselkedés megvalósításában. Szintén erős befolyással vannak a szelektív hulladékgyűjtésre azok a típusú változók, amelyek külső ösztönzőként kerültek azonosításra, mint például a társas hatások (a barátoktól, szomszédoktól, családtagoktól érkező támogatás), amelyek jól bejósolják a viselkedést. Ide sorolhatóak továbbá az anyagi ösztönzők is, amelyek szignifikáns, bár mérsékeltebb hatást mutattak. Az elemzésbe bevont változók közül a viselkedéssel kapcsolatban a legkisebb bejósoló erővel a külső facilitátorok bírtak, a szelektív hulladékgyűjtés gyakorisága és a konténer távolsága például már csak nagyon gyenge kapcsolatban álltak ezzel a környezettudatos tevékenységgel. De a metaanalízis nemcsak erre a négy faktorra fókuszált, hanem egyéb tényezőknek a hatását is vizsgálta. Így derült fény egyrészt arra, hogy az

attitűdök szerepét sem hagyhatjuk figyelmen kívül, de ennek a konstruktumnak a hatása csak akkor mutatkozik meg cselekvéses szinten, ha felül tud kerekedni a külső és belső facilitátorokon, másrészt pedig arra, hogy a demográfiai tényezők (például az iskolázottság vagy a saját lakás tulajdonlása) csak gyenge korrelációban álltak az adott viselkedéssel.

A legfrissebb kutatási irányzatok a szelektív hulladékgyűjtés különböző formáit különítik el, erről számol be például Klöckner és Oppedal (2011) hulladékgazdálkodással különböző megvalósulási formáival kapcsolatban folytatott kutatása. Norvég egyetemeken folytatott vizsgálatukban nemcsak a szelektív hulladékgyűjtést, mint általános tevékenységet mérték, hanem annak különböző megvalósulási formáit is (papír, fém, üveg és műanyag). A Tervezett Viselkedés Elméletének (Ajzen, 1991) keretein belül végzett kutatásuk eredményei szerint az újrahasznosítást általában a viselkedéses szándék és a korábbi viselkedés határozza meg, míg az észlelt viselkedéses kontroll inkább a szelektív hulladékgyűjtés specifikusabb formáit jelzik előre.

9.2.1. A társas értékorientáció, az attitűdök és bizonyos helyzeti tényezők szerepe a szelektív hulladékgyűjtésben

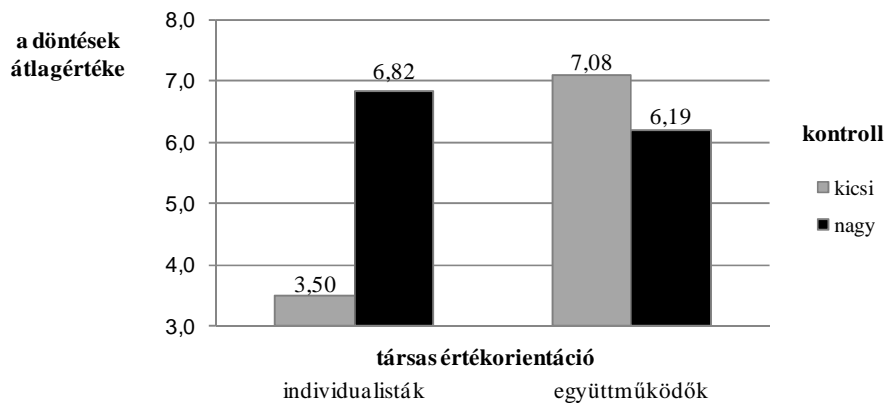
Elsőként bemutatott vizsgálatunkban, a környezettudatosságot modellező laboratóriumi társas dilemmahelyzetben hozott döntések kapcsolatban álltak a társas értékorientációs mintázattal, illetve a társas értékorientáció a környezeti attitűdök bizonyos skáláinak állításaival való egyetértéssel is korrelációt mutatott.

Pántya József (2008) szakdolgozati kutatásában egy konkrét környezettudatos tevékenység, a szelektív hulladékgyűjtés elvégzéséről szóló leírása kapcsán hoztak döntést az egyének. A vizsgálat tárgya az ítéleteket befolyásoló személyen belüli (társas értékorientáció) és szituatív, anyagi, erkölcsi, idői jutalmazással kapcsolatos tényezők, illetve a tevékenység eredményessége felett érzett kontroll, amely az általunk korábbiakban alkalmazott észlelt jelentőség fogalmával állítható párhuzamba (lásd első vizsgálat).

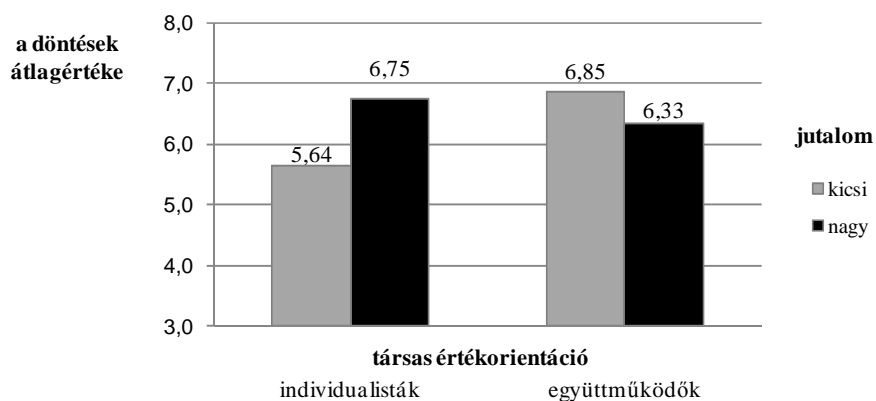
A szakdolgozat kérdőíves vizsgálatának eredményei szerint a társas értékorientációval való interakcióban az észlelt viselkedéses kontrollnak szignifikáns, míg a jutalmazás mértékének és a szelektív hulladékgyűjtő távolságának pedig közel szignifikáns hatása volt. Amint az a 4/a., 4/b. és 4/c. ábrán is megfigyelhető, a társas értékorientáció hatása minden esetben azonos irányúnak bizonyult: az együttműködőknek, azaz a proszociális személyeknek a szemét átválogatásával, a szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatban hozott döntéseit kevésbé befolyásolta a kontroll, a jutalmazás és a szemétyűjtő távolsága, mint a proszofek

csoportjába sorolható individualistákét, akik a szituatív tényező pozitív hatásakor voltak hajlandóbbak áldozatot hozni a környezettudatos tevékenység elvégzéséért.

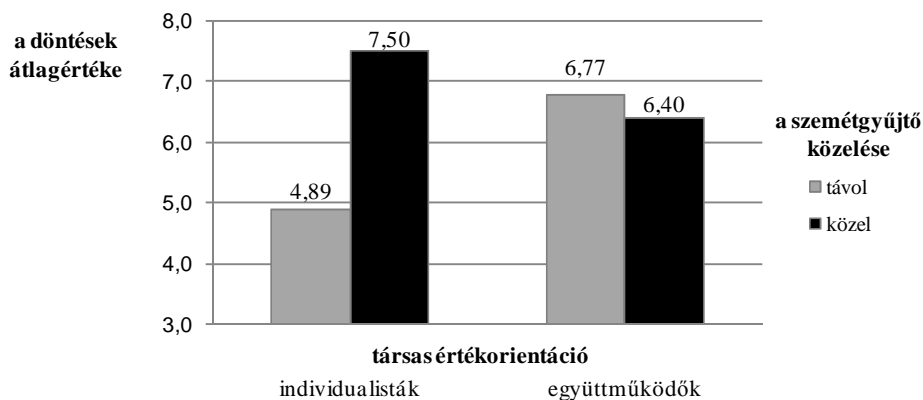
4/a. ábra. A kontroll változó hatása

4/b. ábra. A jutalom változó hatása

4/c. ábra. A szemétyűjtő közelsége változó hatása

4/a., 4/b. és 4/c. ábra. A szelektív hulladékgyűjtés megvalósításával kapcsolatban hozott döntések a társas értékkorientáció és a szituatív változók tükrében (Pántya, 2008)

A társas értékorientáció hatása nemcsak a szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatban hozott döntésekben mutatkozott meg, hanem szemantikus differenciálskála segítségével feltárt szelektív hulladékgyűjtéssel kapcsolatos nézetek vonatkozásában is. Az eljárás során alkalmazott melléknevek három faktorba különültek, melyek közül a normatív faktorhoz tartozó átlagok mentén együttműködők és individualisták szignifikánsan eltértek egymástól, az együttműködők inkább a normatív faktorhoz tartozó melléknevekkel értettek egyet (mint például helyes, építő, megtartó). Közel szignifikáns hatás mutatkozott a második, praktikus faktorról kapcsolatban is, ezekkel a melléknevekkel (például kényelmes, gyors, egyszerű) viszont az individualisták értettek inkább egyet.

9.3. A természeti kötődés jelensége

A disszertációban környezettudatosság elméleti megközelítéseinek ismertetése során már említést tettünk arról, hogy az egyének környezettel való viszonyát affektív tényezők is meghatározzák. Ide soroljuk a természeti kötődés jelenségét, amely az egyén és a természet összekapcsolódását, a két fogalom egymásba fonódását reprezentálja (Schultz, 2002 alapján). A természeti kötődés más konstruktumokkal való kapcsolatára is kitértünk már röviden az elméleti összefoglaló fejezetben, érdemes azonban alaposabban is körüljárni, hogyan befolyásolja a koncepció bizonyos környezettudatos tevékenységek folytatását.

Elsőként Schultz (2001) vizsgálatát emelném ki, melynek alapvető célja az volt, hogy a környezeti attitűdök felépítését tárja fel. A többlépcsős kutatás egyik fázisában azonban egyebek mellett kitöltésre került a társas értékorientációt, a környezeti törődést, illetve egy önbevalláson alapuló, a különböző környezettudatos viselkedésformákat mérő kérdőív, továbbá a Schultz által kidolgozott természeti kötődést mérő eljárás is. A vizsgálat eredményei szerint a természeti kötődés változó legerősebb korrelációban a környezettudatos viselkedést mérő kérdőív eredményével áll, eszerint a természettel erősebb kötődést kialakító személyek viselkedése környezettudatosabb is, tehát ők többféle tevékenységbe vonódnak be és/vagy gyakrabban végzik ezeket a tevékenységeket, mint azok, akik nem érzik magukat különösképpen összekapcsolódva a természettel. A szelf és a természet összefonódásának mértéke továbbá nemcsak a környezettudatos viselkedéssel áll kapcsolatban, hanem azzal is, hogy az egyén a környezettel való törődés területei közül melyik iránt fejezi ki jobban aggodalmát. A két jelenség közötti pozitív korreláció értelmében ugyanis minél jobban kötődik valaki a természethez, nem meglepő módon annál nagyobb valószínűséggel törődik az emberiség által okozott környezeti problémák bioszférát érintő következményeivel, és csak jóval kevésbé gondolkodik a többi ember vonatkozásában, illetve ezekre az egyénekre szinte

egyáltalán nem jellemző, hogy a saját magukra vonatkozó következményekkel törődjenek. A társas értékorientáció vonatkozásában a környezeti törődés esetén az egoisztikus, tehát személyesen az egyént érintő következmények tekintetében figyeltek meg szignifikáns különbségeket. A proself (azaz individualista és versengő) társas értékorientációjú személyek szignifikánsan magasabb pontszámot értek el ezen a skálán, mint proszociális társaik, tehát ők azok, akiket jobban foglalkoztatnak a környezeti katasztrófák esetleges következményei közül a saját sorsukat érintőek.

Schultz és munkatársai (2004) nevéhez köthető az a kutatás is, melyben a természeti kötődés explicit koncepciójának az implicit kötődéssel való kapcsolatán túl¹³ olyan változók is a vizsgálat tárgyát képezték, mint a környezettudatos viselkedés, vagy a környezeti törődés motívumai. A vizsgálat eredményei több szempontból is megerősítik a Schultz (2001) korábbi kutatásának eredményeit, hiszen az önbevalláson alapuló ökológiai viselkedést mérő kérdőív során adott válaszok és a természeti kötődés közepesen erős pozitív korrelációban álltak egymással. Szintén egybevágóan a korábbi vizsgálatokkal, a környezeti törődés indokai közül a természeti kötődés és a bioszférával való törődés között pozitív korreláció található. A korábbi kutatás eredményeit kiegészítve, hasonló mértékű negatív korreláció mutatkozott a környezeti törődés további két lehetséges indoka, az altruista és egoista típus és a természeti kötődés között.

A két, koncepciójában nem azonos vizsgálat (Schultz, 2001; Schultz és munkatársai, 2004) sok hasonlóságot mutat a természeti kötődéssel kapcsolatos eredmények tekintetében. Kiemelendő például, hogy a természethez jobban kötődő személyek a környezeti katasztrófák következményeitől a bioszférát féltik jobban, és a következmények tekintetében önmagukért aggódók jellemzően proself személyek.

A természeti kötődés kapcsán érdemes még említést tennünk a Davis és munkatársai (2009) által folytatott vizsgálatról, amely szintén a természeti kötődés jelenségét kívánta körbejárni. Kutatási eredményeiket összefoglaló írásukban azzal kapcsolatban tettek megállapításokat, hogy a természethez való kötődés mértéke korrelál a személyek általános ökológiai magatartásával, azoknak a környezettudatos tevékenységeknek a mértékével, amelyeket az egyén a mindennapjai során alkalmaz. Regresszióanalízis segítségével továbbá

¹³ A Schultz és munkatársai (2004) által folytatott, a természeti kötődés mérésének explicit és implicit módon történő összehasonlításával kapcsolatos eredményeit lásd a dolgozat „10.2.3. A természeti kötődés mérőeszköze” c. fejezetében.

azt is megállapították, hogy az általános ökológiai magatartás bejósolásában a természethez való kötődésnek igen nagy szerepe van.

Az említett kutatások alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a természethez való kötődés számos olyan konstruktummal áll összefüggésben, amelyek fontos szerepet töltenek be a környezettudatosság kutatásában: a fogalom meghatározó szerepet játszik az emberek és a természet kapcsolatának meghatározásában és a környezettudatos magatartás feltárásában is.

Előző vizsgálatunkban kapott eredmények, illetve jelen elméleti bevezetőnkben olvasható szakirodalmi áttekintést során merülhet fel a kérdés, hogy azok a konstruktumok (a társas értékorientáció, az észlelt jelentőség és a környezeti attitűdök), amelyek saját kutatásunkban, illetve hazai és nemzetközi vizsgálatok alapján is kapcsolatban állnak a környezettudatossággal, vagy az azt modellező társas dilemmaviselkedéssel, hatással lehetnek-e az erre a tevékenységre ösztönző marketingeszközök megítélésére is.

Következő vizsgálatunkban az észlelt jelentőség és a környezeti attitűd különböző aspektusait hangsúlyozó meggyőző közlések vonatkozásában arra keressük a választ, hogy van-e szerepe a meggyőző közlések hatásosságával kapcsolatban hozott ítéletekben a társas értékorientáció vagy a természeti kötődés jelenségének.

10. A második vizsgálat bemutatása

10.1. Hipotézisek

Jelen vizsgálatunk célja annak feltárása volt, hogyan befolyásolják a környezettudatossággal már igazoltan összefüggésben álló, fentebb említett jelenségek (mint a társas értékorientáció, a környezeti kötődés, a környezeti attitűdök és az észlelt jelentőség) egy konkrét környezettudatosságra ösztönző tevékenység mozgósító erejének megítélését. A vizsgálattal kapcsolatban az alábbi hipotézisek fogalmazódtak meg a személyen belüli pszichológiai tényezők hatásáról.

Első hipotézisünkben a társas értékorientáció szempontjából korábbi kutatási eredményekre támaszkodva (Gärling és munkatársai, 2003; első vizsgálat) azt várjuk, hogy a proszelf személyek az antropocentrizmus és nagy észlelt jelentőség szempontjait hangsúlyozó meggyőző közlés megítélésében térnek el majd jelentős mértékben a proszociálisoktól, feltételezéseink szerint a proszelfek ezen közlés mozgósító erejét hatékonyabbnak ítélik majd, mint a proszociális személyek.

A természethez való kötődés jelenségét tekintve szintén azt feltételezzük, hogy a természethez nagyobb mértékben kötődő személyek hatékonyabbnak ítélik az ököcentrikusságot hangsúlyozó közléseket, mint a természethez kisebb mértékben kötődők, hiszen ők azok, akik a környezettudatossággal kapcsolatos nézetekben a környezeti szempontokat hajlamosabbak figyelembe venni (pl. Schultz, 2001; Schultz és munkatársai, 2004).

10.2. A vizsgálati módszerek bemutatása

A vizsgálat során alkalmazott kérdőív első része demográfiai adatokat kérdezett le. Ezek a kérdések elsősorban a kitöltő korára és nemére vonatkoztak, arra, hogy milyen tagozatos osztályba jár az illető, illetve hogy hány lakossal rendelkezik az a település, ahol él (a kérdőívet a 4. számú melléklet tartalmazza).

10.2.1. A társas értékorientáció mérése (2. rész)

A társas értékorientáció méréséhez a Messick és McClintock (1968) által kifejlesztett, és Van Lange és munkatársai (1997) által, illetve az első vizsgálatunk során is alkalmazott mérőeszközt használtuk. A mérőeszköz bemutatását lásd a „6.2.3. A társas értékorientáció mérésére szolgáló eljárás” c. pontban.

10.2.2. A környezeti attitűdök mérése (3. rész)

A környezeti attitűdök mérésére az első vizsgálatunk során már bemutatásra került, Milfont és Duckitt (2006) által kidolgozott Környezeti attitűd kérdőívet használtuk. Mivel azonban az előző vizsgálatunkban jelentősebb eltérések az általunk használt skálák közül csak az Antropocentrizmust mérő esetében jelentkeztek, ezért ezen vizsgálatunk esetében kérdőívünkben csak Milfont és Duckitt kérdőívéből az Antropocentrikus, illetve annak ellentétét képező Ököcentrikus attitűdöket mérő skálákat használtuk az eredeti tíz ítemes verzióban. A két skála részletesebb bemutatását lásd a „6.2.2. A környezet iránti attitűd mérésére szolgáló eljárás” c. pontban, a kérdőív második vizsgálat során alkalmazott változatát pedig az 5. számú mellékletben.

10.2.3. A természeti kötődés mérőeszköze (4. rész)

A természethez való kötődés mérőeszközüül egy Schultz (2001) által adaptált skálát alkalmaztunk. Az eredeti mérőeszközt, az „*Inclusion of Other in Self*” skálát, amelyből az említett mérés kialakításra került, Aron, Aron és Smollan (1992) alkották meg, és eredetileg a

személyek interperszonális összefonódásának feltárására alkalmazták. Az eljárás lényege, hogy a vizsgálati személynek ki kell választania a hét, egymással egyre nagyobb átfedésben lévő, „Én” és „Másik” felirattal ellátott körök közül azt, amely legjobban jellemzi a másik személlyel való kapcsolatát. Schultz (2001) vizsgálatában az Aron és munkatársai (1992) által kialakított „*Inclusion of Other in Self*” skálát olyan módon differenciálta, hogy az egymást átfedő köröket az „Én” és „Természet” felirattal látta el, és arra kérte vizsgálati személyeit, hogy azt az ábrát válasszák ki, amelyik legjobban szemlélteti összefonódásukat, kapcsolatukat a környezettel (a mérőeszközt lásd a 6. számú mellékletben). A mérőeszköz kiértékelésekor minél nagyobb átfedésben van a két kör egymással, annál nagyobb mértékben van jelen a természet a szelfben. Erre a módosított eljárásra a későbbiekben a természeti kötődést mérő skálaként hivatkozunk.

Az Schultz (2001) által kifejlesztett természeti kötődést mérő skála validálására tettek kísérletet Schultz és munkatársai (2004) a második vizsgálat elméleti bevezetőjében is említett vizsgálatukban. Az implicit asszociációs teszt (Greenwald, McGhee és Schwartz, (1998) alkalmazásával végzett kutatásban alacsony, de szignifikáns pozitív korreláció mutatkozott a természethez való kötődés skálájának pontjai, és az implicit asszociációs teszt természeti környezetre vonatkozó eredményei között. A két mérőeszköz eredményei és az azok korrelációjával kapcsolatos értékek az egyhetes és négyhetes újratesztelések alkalmával is korreláltak. Ez pedig arra utal, hogy a természethez való kötődés esetében mind az implicit, mind pedig az explicit eljárással kapott eredmények helyénvalóak lehetnek.

A mérőeszköz megbízhatóságát növeli Davis és munkatársainak (2009) vizsgálati eredményei is, amelyre a Rusbult, Martz és Agnew (1998) által kifejlesztett, eredetileg a közeli kapcsolatok iránti elköteleződést mérő kérdőív környezet iránti elkötelezettség mérésére módosított változatának alkalmazása vezetett. Eszerint ugyanis a természeti kötődés közepesen erős, pozitív korrelációban áll ($r=0,53$; $p<0,001$) Rusbult és munkatársai (1998) kérdőívének ezen változatával kapott eredményekkel.

10.2.4. A környezettudatos viselkedésre ösztönző meggyőző közlések kialakítása (5. rész)

A vizsgálatban szereplő közlések első része a csomagolóanyagokból származó kommunális hulladék mennyiségének problémájára hívták fel a személyek figyelmét (a meggyőző közléseket az 4. számú melléklet tartalmazza). A közlések kialakításához a számadatokat, azaz az Észak-Alföldi régió éves csomagolási hulladék mennyiségére

vonatkozó információt a régió Területi Hulladékgazdálkodási Terve¹⁴ szolgáltatta. Ez a rész a vizsgálatban alkalmazott négy közléstípus esetében közös volt.

A meggyőző közlések további része két szempont mentén tartalmaztak specifikus információkat, amely a vizsgálat két dichotóm változójának feleltethetőek meg. A közlések utalhattak egyrészt arra, hogy az egyéni hozzájárulások mekkora jelentőséggel bírnak a tevékenység eredményessége terén, másrészt pedig arra, hogy öko- vagy antropocentrikus szempontból jár előnyökkel az adott környezettudatos viselkedés. Mindkét szempont két értékkel vett részt a vizsgálatban. Az észlelt jelentőség változataiban kis észlelt jelentőség esetén a régió lakosainak 80%-os hozzájárulásával lehetett jelentős eredményt elérni, míg nagy észlelt jelentőség esetén ez az arány 20% volt¹⁵. Az öko- és antropocentrikusság szempontját illetően az ökocentrikusságot hangsúlyozó változat szerint a hulladék mennyiségének csökkentése az élővilág számára járt haszonnal (nem szükséges a természetes élőhelyeket elvenni), míg az antropocentrikus fókusz az emberek számára tette elkerülhetővé a felesleges anyagi kiadásokat (nem kell költeni a hulladéklerakók bővítésére).

A két kétértékű változó kombinációiból négy különböző típusú közlés került kialakításra, amelyek az adott meggyőző közlésben az alábbi szempontokat hangsúlyozták a csomagolóanyagokból származó kommunális hulladék csökkentésével kapcsolatban:

- antropo_kis közlés: antropocentrikusság és kis észlelt jelentőség,
- antropo_nagy közlés: antropocentrikusság és nagy észlelt jelentőség,
- öko_kis közlés: ökocentrikusság és kis észlelt jelentőség,
- öko_nagy közlés: ökocentrikusság és nagy észlelt jelentőség.

A vizsgálati személyek két módszer segítségével is értékelték ezeknek a közléseknek a hatásosságát. Először egy 1-7-ig terjedő Likert-skálán kerültek pontozásra a közlések a páros összehasonlítás módszerének segítségével. A páros összehasonlítás során ügyeltünk arra, hogy a résztvevőket korábbi döntéseik minél kisebb mértékben befolyásolhassák, ezért a vizsgálati személyek minden összehasonlításkor csak a két éppen megítélésre kerülő közléssel találkoztak, nem volt lehetőségük korábbi értékelésük, ítéletük visszakeresésére. A páros összehasonlításokat követően a négy különböző típusú meggyőző közlést egyszerre áttekintve rangsorolással is értékelték azok hatásosságát.

¹⁴ <http://www.kotivizig.hu/WEB/KOTIVIZIG/INTRANET.NSF/eahterv?OpenPage> (letöltés ideje: 2009. november 30.)

¹⁵ Az észlelt jelentőség manipulációjához azért alkalmaztuk ezeket az arányokat, mert egy korábbi vizsgálatban (Pántya, 2008) az észlelt jelentőség ebben a formában más külső ösztönzőkkel együtt szignifikáns hatást gyakorolt az individualista személyek viselkedésére.

10.3. Vizsgálati személyek és a vizsgálat körülményei

A vizsgálati mintát egy debreceni gimnázium 3 végzős osztályának 95 tanulója, 47 férfi és 48 nő alkotta. A válaszadók átlagéletkora 17,87 év (SD=0,59). A vizsgálat lefolytatásához a diákokat osztályfőnöki óra keretein belül látogattuk meg, és az óra keretein belül töltették ki kérdőíveinket 2010 februárjában. A vizsgálatban való részvétel önkéntes volt. A diákok először demográfiai kérdésekre adtak választ, majd a társas értékorientációjukat és a környezet iránti attitűdjeiket mérő kérdőíveket töltötték ki, illetve a természethez való kötődésüket ítélték meg. Ezt követően a csomagolóanyagokból származó kommunális hulladék csökkentésére ösztönző közléseket először páronként hasonlították össze hatásosságuk szempontjából, majd rangsort állítottak fel ugyanezen szempont mentén.

11. A második vizsgálat eredményei

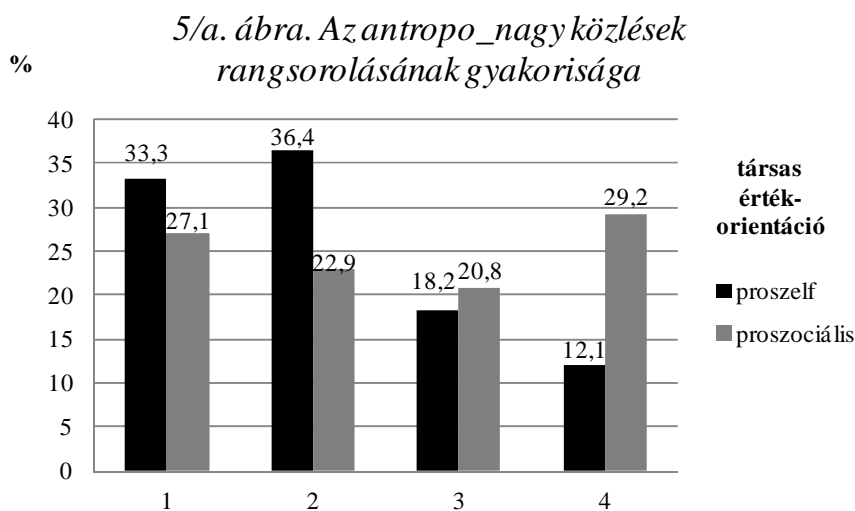
11.1. A rangsorolásból származó adatok elemzése

A vizsgálatához kialakított meggyőző közlések rangsorolásából származó információkat szofisztikált statisztikai elemzéseknek kevésbé lehet alávetni. A leíró statisztikából származó adatokból azonban érdemes lehet megfigyelni a válaszadási mintázatokat.

Hipotéziseinket elsősorban a társas értékorientációjukban és a természeti kötődésük mértékében különböző egyének válaszadási tendenciáival kapcsolatban foglalmaztuk meg. Ennek vizsgálatához elsőként a két egymástól független személyek közötti változónk kiértékelését végeztük el. A társas értékorientáció mérőeszköze esetében a hagyományos kiértékelési mód szerint jártunk el: hat konzisztens válasz esetén együttműködő (N=48), individualista (N=19) és versengő (N=14) kategóriába soroltuk a személyeket, majd az együttműködőkre proszociálisként (N=48), az individualisták és a versengők csoportjára proszeflként (N=33) hivatkozunk. A természeti kötődés esetében az alapvetően folytonos változót szintén kategorikussá alakítottuk, a skála átlagértékét (Mean=4,70) figyelembe véve a természeti kötődés skálán 1-4 pont közötti értékek esetében alacsony (N=42), míg 5-7 pont közötti értékek esetében magas természeti kötődésről (N=48) beszélhetünk. Az így kapott két kétértékű változót és a meggyőző közlések rangsorolásából származó adatokat kétszemponos varianciaanalízisnek vetettük alá.

A társas értékorientáció szignifikáns főhatást eredményezett az antropocentrikusság és a nagy észlelt jelentőség szempontjait hangsúlyozó közlések (antropo_nagy) rangsorolása

esetében ($F(1; 73)=4,39$; $p<0,05$), illetve az ököcentrikusságot és a kis észlelt jelentőség szempontjait hangsúlyozó közlések (öko_kis) esetében ($F(1; 73)=5,47$; $p<0,05$). Amint azt a 5/a. és a 5/b. ábrán megfigyelhetjük, az antropocentrikusságot és nagy észlelt jelentőséget hangsúlyozó közléseket a proszelf személyek nagyobb része gondolja meggyőzőbb erejűnek, így hatékonyság szempontjából első vagy második helyre rangsorolja, míg az ököcentrikusság és kis észlelt jelentőség szempontjait hangsúlyozó közlések meggyőző erejét a proszelf személyek kisebb mértékűnek látják, így legtöbbször a rangsorban ezt a közlést csak a harmadik és negyedik helyre sorolja. A proszociális személyek ugyanezen közlések értékelésekor sokkal kiegyensúlyozottabb arányban nyilatkoztak a meggyőző közlések hatásosságáról.

5/a. és 5/b. ábra. Az antropocentrikusságot és nagy észlelt jelentőséget, illetve az ököcentrikusságot és kis észlelt jelentőséget hangsúlyozó meggyőző közlések rangsorolásának gyakorisága proszelf és proszociális személyek esetében

A rangsorolási adatokból származó eredmények elsősorban tájékozódásként szolgálnak a válaszadási mintázatokkal kapcsolatban. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy a rangsorolás során adott ítéletek nem függetlenek egymástól (az egyik közlés előbbre sorolásával a többi szempont hátrébb sorolódik), másrészt pedig a varianciaanalízis eljárása csupán azt teszi lehetővé, hogy az egyes szempontok együttes hatását állapítsuk meg. A meggyőző közlések páros összehasonlításából származó adatok viszont megfelelőek lehetnek szofisztikáltabb statisztikai elemzések lefolytatására.

11.2. A páros összehasonlításból származó adatok Thurstone-féle skálázása

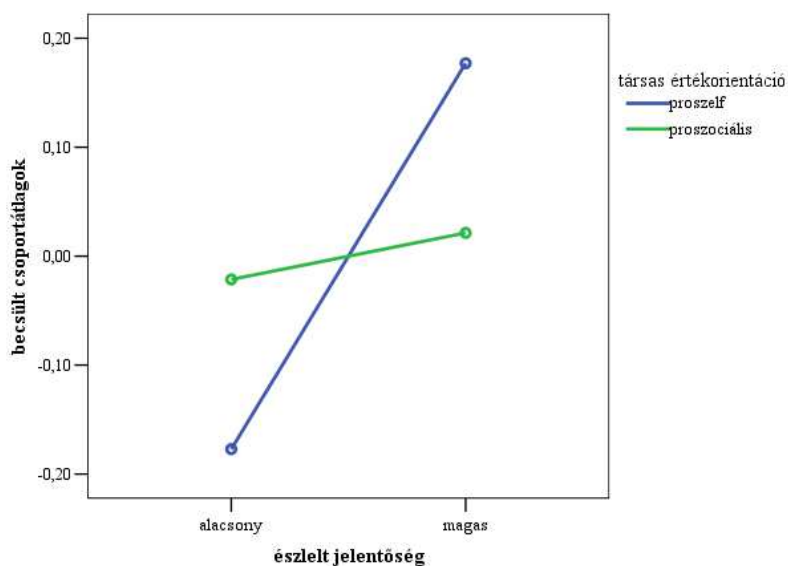
A vizsgálatban szereplő páros összehasonlítás során kapott adatokat a Thurstone-féle módszer segítségével tettük elemzés tárgyává (a módszer elméleti bemutatását és gyakorlati vonatkozásairól lásd Balázs, Csízik, Hőgye-Nagy és Münnich, 2009 összefoglalóját). A módszer alkalmazása lehetővé teszi, hogy visszaszámoljuk, rekonstruáljuk az egyes közlések meggyőzőerejével kapcsolatos értékeléseket, és ezeket egy skálán pozicionálva az értékek összehasonlíthatóvá váljanak. Ehhez elsőként a választási alternatívák páronkénti összehasonlításából származó tapasztalati (empirikus) valószínűségi adatokra van szükség. Esetünkben a szélső értékek (0 és 1) elkerülése érdekében az alapvetően hétfokú skálát kilencfokúra kódoltuk. Az így kapott tapasztalati valószínűségek azt mutatják meg, hogy a választás során az egyes alternatívákat milyen valószínűséggel választják az egyének a további alternatívákkal szemben. Ezekhez a valószínűségi adatokhoz tartozó standardizált z-értékek hozzárendelése az elemzés következő fázisa, amely egy-egy alternatíva várható értékeinek a különbségeit tükrözik. A z-értékek segítségével tudjuk kiszámítani azokat a változókat, amelyek segítségével az egyes meggyőző közléseket minden személy esetében el tudjuk helyezni egy tengelyen, és egymáshoz viszonyított értékükből következtetni arra, hogy mennyire tartják hatásosnak a különböző szempontokat hangsúlyozó meggyőző közléseket egymással szemben. Az így kapott változó alkalmasnak bizonyult arra, hogy segítségével statisztikai elemzéseket folytassunk.

11.3. A társas értékorientáció hatása a közlések meggyőzőerejének értékelése

Elsőként ismételt mérést tartalmazó több szempontos varianciaanalízist futtatunk olyan módon, hogy az alternatívák egymáshoz képesti négy összehasonlításait magukba foglaló változókat két faktorba rendezve, környezeti attitűdök (antropocentrizmus, ököcentrikusság; ATT) és észlelt jelentőség (alacsony, magas; ÉJ) változóját személyen belüli faktorként kezeltük, a társas értékorientáció kétértékű változóját (proszociális, proszelf; TÉO)

pedig személyek közötti faktorként kezeltük. Az elemzésből kizártuk azokat a személyeket, akik egyik társas értékorientációs kategóriába sem sorolhatóak be.

Az így kapott eredmények szerint mind a környezeti attitűdök faktorának, mind az észlelt jelentőség faktorának önálló szignifikáns hatása van a közlések értékelésére ($F(1; 79)_{ATT}=6,46$; $p<0,05$; és $F(1; 79)_{ÉJ}=6,80$; $p<0,05$). A környezeti attitűd faktor esetében az antropocentrikus szempontok, míg az észlelt jelentőség faktora esetében a nagy észlelt jelentőség bizonyult meghatározóbbnak a társas értékorientációs mintázatoktól függetlenül. Ezen túlmenően a társas értékorientációval való interaktív hatások tekintetében az észlelt jelentőség faktorának és a társas értékorientációs mintázatoknak figyelhetjük meg az interakcióját ($F(1; 79)_{ÉJ \times TÉO}=4,19$; $p<0,05$). Az interaktív hatás irányait az 6. ábra szemlélteti: a proszociális személyek értékelései nem különböznek jelentősen az észlelt jelentőség vonatkozásaiban, míg a proszelf személyek a nagy észlelt jelentőség szempontjait hangsúlyozó közléseket szignifikánsan magasabbra értékelik, mint a kis észlelt jelentőséget hangsúlyozó közléseket.

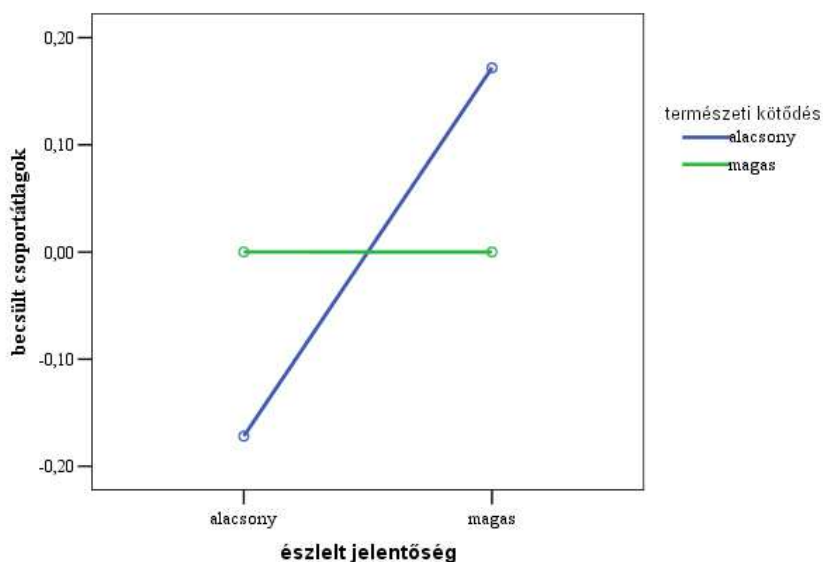
6. ábra: A társas értékorientáció és az észlelt jelentőség faktorának interaktív hatása

Nem eredményezett szignifikáns interakciót sem a környezeti attitűd faktor és a társas értékorientáció interakciója ($F(1;79)_{ATT \times TÉO}=2,19$; $p>0,05$), sem a környezeti attitűd faktor és az észlelt jelentőség interakciója ($F(1;79)_{ATT \times ÉJ}=0,02$; $p>0,05$), sem a környezeti attitűd faktor, az észlelt jelentőség faktor és a társas értékorientáció interakciója ($F(1;79)_{ATT \times ÉJ \times TÉO}=1,22$; $p>0,05$).

11.4. A természeti kötődés hatása a közlések meggyőzőerejének megítélésére

Hasonló elemzést folytattunk a természeti kötődésből képzett kétértékű változót személyek közötti faktorként kezelve (alacsony és magas természeti kötődés; KÖT), a személyek közötti faktorok az előző elemzéshez képest nem változtak. Ebben az esetben nem volt szükség személyek kizárására, hiszen a természeti kötődés kapcsán nem volt nem kategorizálható személy.

Az eredmények hasonlóan alakultak az előző elemzéshez, hiszen mind a közlésekben megfogalmazott környezeti attitűdöknek, mind az észlelt jelentőség változójának önálló szignifikáns hatása volt ($F(1; 88)_{ATT}=5,90$; $p<0,05$; és $F(1; 88)_{ÉJ}=6,42$; $p<0,05$). A környezeti attitűd faktor esetében az antropocentrikus szempontok, míg az észlelt jelentőség faktora esetében a nagy észlelt jelentőség bizonyult meghatározóbbnak a természeti kötődésbeli mintázatoktól függetlenül. A természeti kötődésnek interaktív hatása az észlelt jelentőség faktora esetében bizonyult szignifikánsnak ($F(1; 88)_{ÉJ \times KÖT}=6,42$; $p<0,05$). A két faktor közötti interakció irányát az 7. ábrán láthatjuk: a természethez jobban kötődő személyek ítéleteire nincs hatással az észlelt jelentőség különböző értékeinek hangsúlyozása, ellenben a természethez kisebb mértékben kötődő személyek esetében ez a megkülönböztetés szignifikáns hatást eredményez, a nagy észlelt jelentőség hangsúlyozását hatásosabbnak tartják.

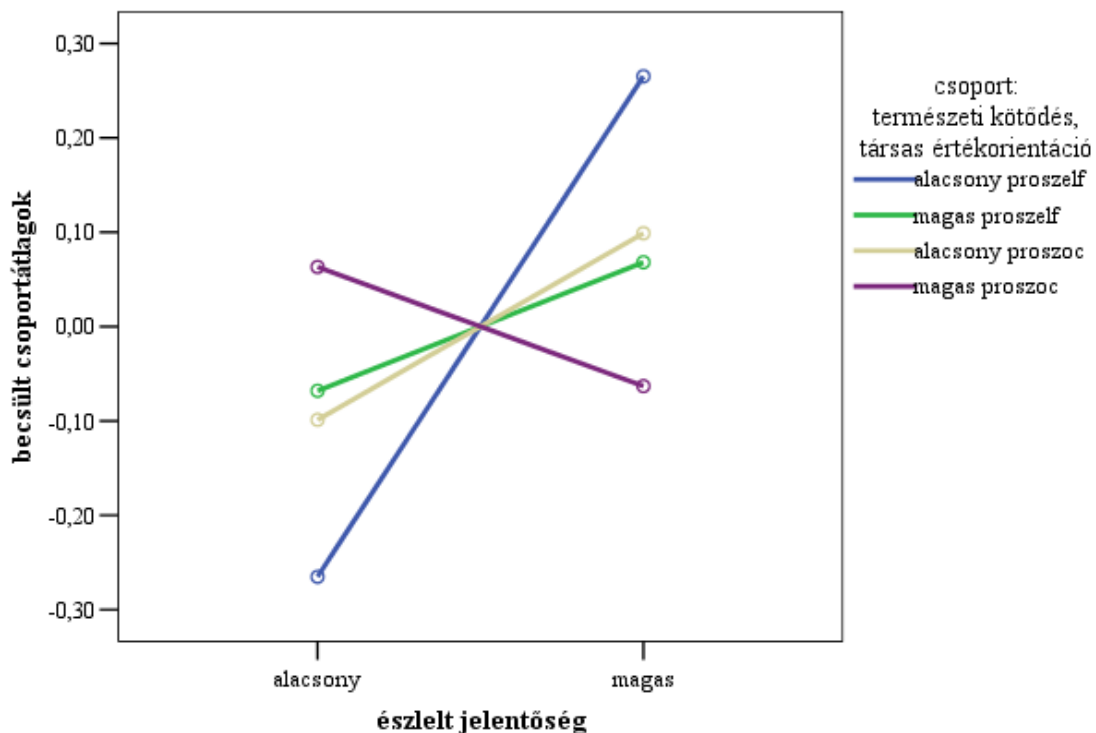
7. ábra: A természeti kötődés és az észlelt jelentőség faktorának interaktív hatása

Szignifikáns interakciót nem tapasztaltunk sem a környezeti attitűd és a természeti kötődés interakciója ($F(1; 88)_{ATT \times KÖT} = 1,62; p > 0,05$), sem a környezeti attitűd és az észlelt jelentőség interakciója ($F(1; 88)_{ATT \times ÉJ} = 0,76; p > 0,05$), sem a környezeti attitűd, az észlelt jelentőség és a természeti kötődés hármass interakciója esetében ($F(1; 88)_{ATT \times ÉJ \times KÖT} = 0,02; p > 0,05$).

11.5. A társas értékorientáció és a természeti kötődés együttes hatása a közlések meggyőzőerejének megítélésére

Mivel a személyek közötti változóknak, a társas értékorientációnak és a természeti kötődésnek, külön-külön szignifikáns interaktív hatása van az észlelt jelentőségre, ezért érdemesnek láttuk hatásukat együttesen vizsgálni. Ehhez egy olyan négyértékű, csoportosító változót hoztunk létre (CSOP), amely magában foglalja a két kétértékű változó minden kombinációját: a természethez kismértékben kötődő proszelf, a természethez kismértékben kötődő proszociális, a természethez nagymértékben kötődő proszelf és a természethez nagymértékben kötődő proszociális személyek csoportját. A varianciaanalízisben a személyen belüli faktorokon továbbra sem változtattunk, a személyek közötti faktorként pedig az újonnan képzett csoport változó szerepelt.

Az eredmények szerint a környezeti attitűdök és az észlelt jelentőség faktorának is szignifikáns hatása volt külön-külön ($F(1; 73)_{ATT} = 5,76; p < 0,05$; és $F(1; 73)_{ÉJ} = 5,61; p < 0,05$). A környezeti attitűd faktor esetében az antropocentrikus szempontok, míg az észlelt jelentőség faktora esetében a nagy észlelt jelentőség bizonyult meghatározóbbnak az összevont társas értékorientációs és természeti kötődésbeli mintázatoktól függetlenül. Szintén szignifikáns volt a hatása az egyének közötti változókat összesítő faktornak és az észlelt jelentőség faktorának ($F(3; 73)_{ÉJ \times CSOP} = 3,46; p < 0,05$). Az interakciót a 8. ábra szemlélteti. Amint azt megfigyelhetjük, a természethez alacsonyban kötődő proszelf személyek reagálnak leginkább az észlelt jelentőség szempontjának változására, hasonló irányú, de sokkal kisebb hatást vált ki az észlelt jelentőség szempontjának hangsúlyozása a természethez inkább kötődő proszelfek és a természethez alacsonyabb mértékben kötődő proszociálisok esetében. Ezzel a három csoporttal szemben teljesen ellentétesen reagál az észlelt jelentőség szempontjainak hangsúlyozására a magas természeti kötődéssel rendelkező proszociálisok csoportja, akik jobban preferálják a kis észlelt jelentőséget hangsúlyozó közléseket.

8. ábra: A személyek közötti faktorok összesített változójának és az észlelt jelentőség faktorának interaktív hatása

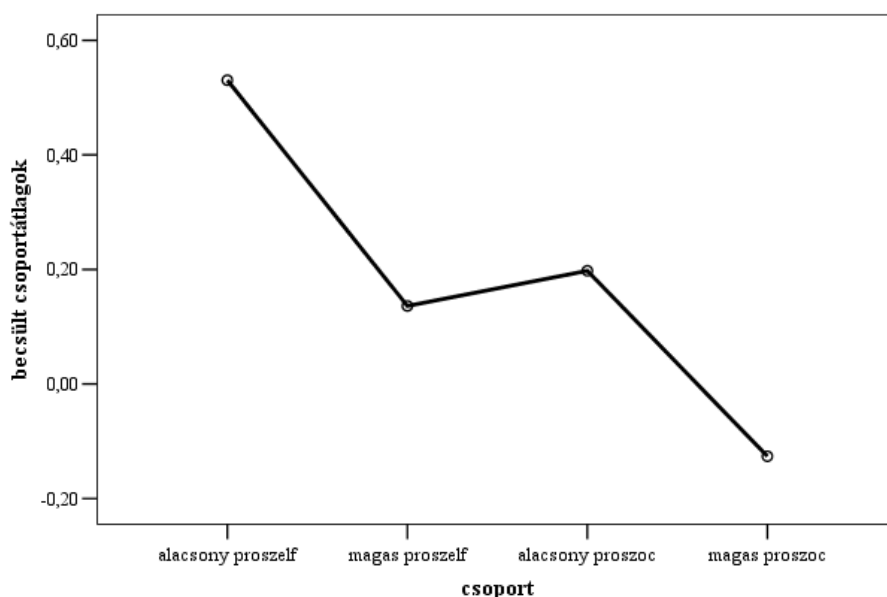
Ismét nem vezetett szignifikáns eredményre a környezeti attitűdök faktorának és a csoport változójának az interakciója ($F(3; 73)_{ATT \times CSOP} = 1,51; p > 0,05$), sem a környezeti attitűdök és az észlelt jelentőség faktorainak interakciója ($F(1; 73)_{ATT \times ÉJ} = 0,06; p > 0,05$), sem a környezeti attitűdök, az észlelt jelentőség és a csoport változójának hármass interakciója ($F(3; 73)_{ATT \times ÉJ \times CSOP} = 0,91; p > 0,05$).

Ismételt méréseken alkalmazó varianciaanalízisen alapuló eredményeink szerint szignifikáns hatása van az észlelt jelentőség faktor és a személyek közötti faktorokat (a társas értékorientációt és természeti kötődést) tömörítő változó interakciójának. Kérdéses lehet azonban, hogy mely csoportok esetében térnek el szignifikánsan a közlések hatékonyságával kapcsolatos értékítéletek.

Ehhez a nagy észlelt jelentőség megítélését és a kis észlelt jelentőség megítélését tartalmazó változókat külön-külön átlagoltuk, majd az így keletkezett nagy észlelt jelentőséget tartalmazó változóból kivonjuk a kis észlelt jelentőséget tartalmazó változót. Az így kapott

változóval alkalmunk nyílt statisztikai elemzés lefuttatására, amelybe a csoport változóját is bevontuk.

A varianciaanalízis alapján a csoportváltozónak szignifikáns hatása van a nagy és kis észlelt jelentőség különbségét tartalmazó változó mentén ($F(3)=3,46$; $p<0,05$). A Tukey-féle post hoc elemzés eredményei szerint pedig szignifikáns különbségek a természethez kevésbé kötődő proszelfek és a természethez magasan kötődő proszociális személyek között tapasztalhatóak ($p<0,05$). Amint azt a 9. ábrán is megfigyelhetjük, a természethez kevésbé kötődő proszelf személyek esetében ez a különbség pozitív (tehát a nagy észlelt jelentőség tetszetősebb szempont), addig a természethez jobban kötődő proszociálisok esetében a különbség negatív (tehát náluk a kis észlelt jelentőség bizonyult hatásosabb szempontnak).

9. ábra: A személyek közötti faktorok összesített változójának és az észlelt jelentőség faktorának értékelésbeli különbségeinek megjelenítése

12. A második vizsgálat összefoglalása

Vizsgálatunk célja az volt, hogy feltárjuk, a korábban már igazoltan a környezettudatos magatartást befolyásoló tényezők (társas értékorientáció, észlelt jelentőség, környezet iránti attitűdök), illetve az általunk korábbiakban még nem vizsgált jelenség, a természeti kötődés, milyen hatással bírnak egy konkrét környezettudatos tevékenységre ösztönző közlés értékelésekor.

A közlések ösztönző erejének megítéléséről – az egyéni különbségeket nem tekintve – elmondhatjuk, hogy a környezeti attitűd tekintetében alapvetően az antropocentrizmust, az észlelt jelentőséget tekintve pedig a magas észlelt jelentőséget hangsúlyozó meggyőző közlések bizonyulnak hatásosabbnak az megítélők szemében.

Eredményeink továbbá azt is igazolják, hogy mind a különböző társas értékorientációs típusok, mind pedig a természethez való kötődés eltérő mértéke hatást gyakorol a közlések ösztönző erejének megítélésére. Szignifikáns különbségeket a proszociális és proszelf, illetve a természethez nagyobb és kisebb mértékben kötődő személyek esetében tapasztaltunk, illetve akkor, ha ezt a két változót egyszerre kezeltük, és a természethez kötődő proszociális és a természethez kevésbé kötődő proszelf személyek döntéseit hasonlítottuk össze. Az eltérések mindhárom csoportosítási mód esetében azonos irányúak, nevezetesen a közlésekben megfogalmazott szempontok közül mind az észlelt jelentőségnek, mind a környezeti attitűdöknek szignifikáns hatása van önállóan, azonban mindhárom esetben csak az észlelt jelentőségnek van interaktív szignifikáns hatása a személyek közötti változóval. A proszelfek, a természethez kevésbé kötődők, illetve a proszelf kevésbé kötődők azok, akiknek leginkább módosítja a közlésekkel kapcsolatos ítéletét az észlelt jelentőség hangsúlyozása: nagy észlelt jelentőség esetén hatásosabbnak, kis észlelt jelentőség esetén kevésbé hatásosnak gondolják a környezettudatosságra ösztönző közlés meggyőző erejét. Ez az eredmény összhangban áll más, korábbi tapasztalatokkal, melyek szerint a proszelfek a környezettudatos magatartásra leginkább abban az esetben ösztönözhetőek, ha ezzel valamilyen előnyre tesznek szert (Van Vugt és munkatársai, 1995), és a közös javak előállításával kapcsolatos hozzájárulásuk jelentősége hangsúlyos (v.ö. első vizsgálat, Kramer és munkatársai, 1986; Van Dijk és munkatársai, 2004). Ezzel szemben a proszociális, a természethez nagymértékben kötődő személyek számára az észlelt jelentőség szempontjának változása nincs hatással a közlés meggyőző erejének megítélésére. Illetve a proszociális és természethez kötődő személyek azok, akik esetében a többi csoporttal ellentétes hatást vált ki az észlelt jelentőség szempontjának hangsúlyozása. Ezt az eredményt összevethetjük és integrálhatjuk azokkal, melyek szerint a proszociálisoknak még akkor is fontos a környezettudatos magatartás, ha ez nagyobb befektetéssel is jár (Van Vugt és munkatársai, 1995), illetve a közös javak előállításával kapcsolatban tett erőfeszítéseiken nem változtat jelentősen, ha hozzájárulásuk jelentősége kicsi (első vizsgálat, v.ö. Kramer és munkatársai, 1986; Van Dijk és munkatársai, 2004), vagy amelyek a természeti kötődés környezettudatosságban betöltött szerepét igazolták (pl. Schultz, 2001).

IV. KÖRNYEZETTUDATOS VISELKEDÉS (HARMADIK VIZSGÁLAT)¹⁶

BEVONÓDÁS EGY KÖRNYEZETTUDATOS AKCIÓBA, ILLETVE ANNAK SZÁNDÉKA, ÉS AZ AZOKAT BEFOLYÁSOLÓ PSZICHOLÓGIAI DETERMINÁNSOK KAPCSOLATA

A dolgozatban bemutatásra kerülő harmadik kutatása már konkrét viselkedésválasztással kapcsolatos helyzetben vizsgálja, hogyan befolyásolják a korábbi vizsgálataink által, illetve a nemzetközi kutatások által is a környezettudatossággal összefüggésbe hozott pszichológiai jelenségek (a társas értékorientáció, a környezeti attitűdök, a környezeti kötődés), és egy korábban még nem vizsgált változó, a viselkedés ellen ható kísértés egy környezettudatos kampányba történő bevonódást, illetve annak szándékát.

A következő fejezetekben ennek megfelelően e kutatásunk elméleti alapjául szolgáló viselkedéses modellek és a modellekből kiinduló vizsgálati eredmények kerülnek bemutatásra. Az ide vonatkozó elméleti megközelítéseket követően vizsgálatunk és annak főbb eredményei kerülnek megvitatásra.

13. Elméleti megközelítések a harmadik vizsgálathoz

Amint az már a környezettudatosság elméleti megközelítései során is bemutatásra került, a környezettudatos viselkedésmódok vizsgálata során alkalmazott jelentősebb elméleti megközelítések közé tartozik az Ajzen (1991) által kidolgozásra került Tervezett Viselkedés Elmélet, amely a viselkedés iránti attitűd, a szubjektív norma, az észlelt viselkedéses kontroll és a viselkedéses szándék szerepét emeli ki. Említést kell még tennünk Schwartz (1977) Normaaktivációs Modelljéről, amely az előbbihez képest már magában foglalja a személyes normák által a viselkedés erkölcsi aspektusait is.

A környezettudatos viselkedések vizsgálata kapcsán mindenképpen érdemes szót ejtenünk azonban a viselkedéses szokásokról is, hiszen több kutatás és meta-analízis (pl. Carrus és munkatársai, 2008; Ouellette és Wood, 1998) igazolta szerepüket a viselkedéses szándék és a jövőbeni viselkedés előrejelzésében, többek között kifejezetten környezettudatos

¹⁶ Harmadik vizsgálat tapasztalatait az 2011-ben megrendezett IAREP Konferencia előadásait összefoglaló, CD formátumban megjelent kötet tartalmazza (Medvés, 2011).

viselkedések esetében. Továbbá felvetődhet az a kérdés is, hogy hogyan módosul a viselkedéses szándék vagy akár a viselkedés abban az esetben, ha olyan tényezők is felmerülnek, amelyek a viselkedés kivitelezése ellen hatnak, gátolják azok megvalósulását azáltal, hogy kísértésként lépnek fel a viselkedés kivitelezésével szemben.

A továbbiakban a fent említett modelleken alapuló vizsgálatok kerülnek bemutatásra, amelyek meghatározó jelentőséggel bírtak a környezettudatos viselkedést befolyásoló tényezőket vizsgáló kutatásunk megtervezésében.

13.1. A Tervezett Viselkedés Elméletéből és a Normaaktivációs Modellből kiinduló vizsgálatok

A Tervezett Viselkedés Elméletét vette alapul, és azt egészítette ki az erkölcsi normák és az erkölcsi megbánás szerepével Kaiser (2006) vizsgálata. Kutatásának célja az volt, hogy a korábbi eredményeket megerősítve vagy megcáfolva megállapítsa, a környezettudatosság morális aspektusainak, vagyis az erkölcsi normáknak és az erkölcsi megbánásnak milyen szerepe van a Tervezett Viselkedés Elméletét alkotó konstruktumok mellett a környezettudatos viselkedés bejósolásában. A Tervezett Viselkedés Elméletének ezen kibővítésének szükségességét támasztotta alá az a korábbi eredmény is, mely szerint a modellben szereplő észlelt viselkedéses kontroll és a viselkedéses szándék csupán a viselkedés 25-30%-át magyarázzák (Ajzen, 1991), melynek következtében az elmélet a viselkedés meghatározóinak jelentősebb részével nem számol. A modell erkölcsi aspektusokkal történő kibővítése pedig a környezettudatos tevékenységek esetében azért tekinthető különösen indokoltnak, mert ezen viselkedések esetében a morális szempontok kifejezetten nagy szerepet játszanak a viselkedés kivitelezésében (lásd Thøgersen, 1996). Ennek megfelelően Kaiser (2006) kérdőíves vizsgálatában a Tervezett Viselkedés Elméletének (Ajzen, 1991) alkotóelemein kívül az erkölcsi normákat és az erkölcsi megbánást is mérte kiegészítésre váró mondatokkal és megítélendő állításokkal.

Vizsgálatának eredményei szerint a Tervezett Viselkedés Elméletének morális aspektusokkal kiterjesztett modelljének helyénvalóságát az empirikus kutatás igazolta. A modell egyes elemei, az attitűd, a szubjektív norma, az észlelt viselkedéses kontroll és az erkölcsi megbánás elővételezett érzése 92%-át magyarázta a viselkedéses szándék változó varianciájának. A viselkedéses szándék önmagában pedig a környezettudatos viselkedés változó varianciájának 84%-át magyarázta.

Kérdéses azonban az erkölcsi normák helye a modellben. Az erkölcsi norma változója ugyanis teljes mértékben meghatározza az adott környezettudatos viselkedéssel kapcsolatos

attitűdöt, amely felveti a kérdést, hogy a két változót kezelhetjük-e külön konstruktumként, egymástól függetlenül. Ez a majdnem tökéletes korreláció arra utal ugyanis, hogy az emberek környezettudatossággal kapcsolatos attitűdjei elsősorban erkölcsi megfontolásokat tükröznek, és az önérdkeknek, illetve a racionális döntéseknek csak kevesebb jelentőség jut. A vizsgálat másik fontos eredményeként pedig azt a Tervezett Viselkedés Elméletének helytállóságát igazoló eredményt érdemes kiemelni, mely szerint a viselkedéses szándékból a viselkedés is jó becsléssel bejósolhatóvá válik.

A Normaaktivációs Modellből (Schwartz, 1977) kiindulva az autóhasználat csökkentésének vizsgálatát célozta meg az a kutatás, amelyet Eriksson, Garvill és Nordlund (2008) folytatott két svéd városban. Vizsgálatukban arra kérték a kísérleti és kontroll csoportban résztvevő autósokat, hogy egy héten keresztül vezessenek naplót autózási szokásaikról¹⁷. A hét elteltével a kísérleti csoport résztvevői egy kutatási asszisztentstől javaslatokat kaptak arra vonatkozóan, hogyan csökkenthetik a későbbiekben az autózás mennyiségét, majd ismét mindkét csoportnak egy héten keresztül feljegyzéseket kellett készíteniük autójuk használatáról, így minden vizsgálati személytől két napló állt rendelkezésükre.

A naplók adataiból, illetve az azokhoz kapcsolódó kérdőívek eredményeiből a kutatók azt a következtetést vonták le, hogy a kísérlet során alkalmazott beavatkozások abban az esetben voltak kifejezetten sikeresek, akkor következett be az autóhasználat jelentős csökkenése, ha az egyén kifejezetten sokat használta az autóját, ugyanakkor erős személyes normákkal rendelkezett. A vizsgálat eredménye többek között arra hívja fel a figyelmet az autóhasználat csökkentése kapcsán, hogy az ezzel a céllal létrehozott programok tervezésekor fontos a célcsoport autózási szokásainak ismerete. Továbbá fontos tájékoztatást adni az alternatív megoldásokról, az autóhasználat csökkentésének lehetőségéről, az ilyen intervenciók által válik ugyanis megszakíthatóvá a gyakori autóhasználat. Eriksson és munkatársai (2008) szerint az új viselkedés megtervezése ad lehetőséget arra, hogy a viselkedéses szándékból viselkedés legyen, illetve a személyes normák is megvalósuljanak, hiszen ezek a normák a viselkedésváltoztatás ösztönzőiként működnek.

¹⁷ A kísérleti és kontroll csoport bevezetésének feltehetően azért volt szükség, hogy kiszűrjék azt a hatást, amelyet a naplózás önmagában válthat ki, azáltal, hogy rávilágít viselkedéses szokásainkra.

A két elmélet ütköztetése volt a célja az Abrahamse, Steg, Gifford és Vlek (2009) által folytatott vizsgálatnak. Kutatásuk abból a kérdésből indult ki, hogy vajon a Tervezett Viselkedés Elméletét alkotó, és ahogyan írásukban hivatkoznak is rá, az „önérdeket” (*self-interest*) visszatükröző változók (észlelt viselkedéses kontroll, attitűd, szubjektív norma), vagy a Normaaktivációs Modellben található, morális aspektusokra utaló változók (személyes norma, a következmények ismerete, felelősségtulajdonítás)¹⁸ játszanak nagyobb szerepet az autóhasználatban, illetve az annak csökkentésére vonatkozó szándékban.

Kutatásukat kanadai minisztériumi dolgozók körében folytatták le, akik anonim és önkéntes módon tölthették ki a közlekedési szokásaikkal kapcsolatos kérdőívet. Eredményeik alapján azt állapították meg, hogy az egyének minél kisebbnek észlelték a viselkedés feletti kontrollt, minél gyengébb személyes normákkal rendelkeztek, minél kevésbé ismerték cselekedeteik következményeit és minél pozitívabban voltak autózással kapcsolatos attitűdjeik, annál inkább jellemző volt az autóhasználat. Nem meglepő módon eredményeikben az autóhasználat és az annak csökkentésére vonatkozó szándék egymással szignifikáns negatív korrelációban álltak, ez alapján érhető, miért korrelálnak a korábbiakban felsorolt változók az autóhasználat csökkentésére vonatkozó szándék esetében az autóhasználattal ellentétesen.

Abrahamse és munkatársai (2009) az adatok elemzése során azonban kifejezetten arra keresték a választ, hogy a Tervezett Viselkedés Elmélete vagy a Normaaktiváció Modell írja-e le jobban az autóhasználatot, illetve az annak csökkentésére vonatkozó szándékot. Ezért a két elméletet alkotó változók hatását mindkét függő változó esetében külön-külön modellben elemezték regresszióanalízissel. Eredményeik szerint az autóhasználat a Tervezett Viselkedés Elméletének modellje, míg az autóhasználat csökkentésére vonatkozó szándék a Normaaktivációs Modell segítségével jósolható be inkább. Vizsgálatukban az autóhasználat az önérdeket tükröző, a Tervezett Viselkedés Elméletét alkotó változók segítségével írható le, hiszen ezek a változó varianciájának 52%-t magyarázzák, míg az autóhasználat csökkentésére vonatkozó szándék esetében az erkölcsi megfontolásokat tükröző változók, azaz a Normaaktivációs Modell elemei mutatkoztak megfelelőbbnek 24%-os magyarázó erővel. Az autóhasználat csökkentésére vonatkozó szándék esetében további eredményként értelmezhető,

¹⁸ A Tervezett viselkedéseméletének (Ajzen, 1991) alkotóelemeire önérdeket tükröző változókként való hivatkozás nem szokványos a szociálpszichológia szakirodalmában. Az önérdek ebben a kutatásban is valószínűleg a személyes fókuszra hangsúlyozza, sokkal inkább a Normaaktivációs Modell (Schwartz, 1977) társas fókuszú változóival szemben.

hogy a modellt alkotó változók közül a személyes normákban tükröződő erkölcsi elkötelezettség bizonyult az egyetlen bejósoló erővel bíró determinánssnak.

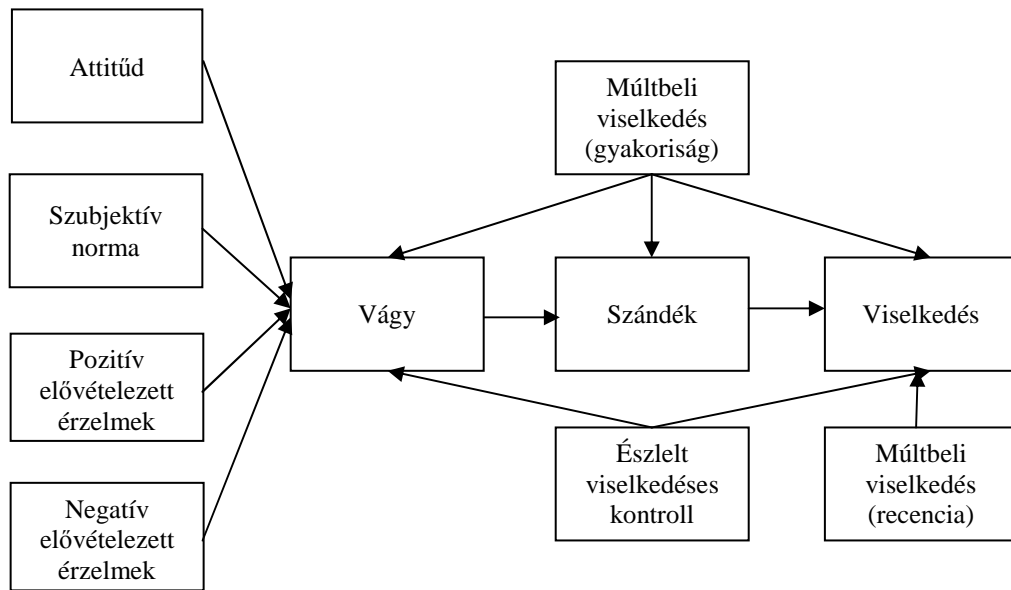
Abrahamse és munkatársainak (2009) vizsgálata megerősíti, hogy az önérdekre és az erkölcsi szempontokra vonatkozó változók különböző módon állnak kapcsolatban a viselkedéssel. Továbbá kutatásuk arra is rávilágít, hogy eltérő változók határozzák meg az autóhasználatot és az annak csökkentésére vonatkozó szándékot.

A fentebb említett környezettudatosságot, környezettudatos viselkedést a Tervezett Viselkedés Elméletének (Ajzen, 1991) keretein belül megragadó vizsgálatokról összegezve az mondható el, hogy a modellnek megfelelően a viselkedéses szándék minden esetben igen erős meghatározó szereppel bír a viselkedés kivitelezésében. Schwartz Normaaktivációs (1977) Modelljéből kiinduló vizsgálatok kapcsán érdemes azonban azzal az eredménnyel is számolni, hogy a személyes normáknak, illetve az azokban tükröződő erkölcsi megfontolásoknak szintén jelentős szerepe van a környezettudatos magatartás előrejelzésében.

13.2. A viselkedéses szokások szerepe a környezettudatos viselkedésben

Az eddig kifejtett elméletek és vizsgálatok csak kismértékben foglalkoztak a viselkedéses szokások, azaz a korábbi, múltbeli viselkedés szerepének kutatásával, illetve azzal, hogy a szokások milyen szerepet játszanak a viselkedéses szándék és a viselkedés előrejelzésében. A Tervezett Viselkedés Elméletének a szokás változójával való kibővítése által született meg a Célvezérelt Viselkedés Modellje („*Model of goal-directed behavior*”; Perugini és Bagozzi, 2001). A 10. ábrán is megfigyelhető modell kifejezetten az ökológiai viselkedések tanulmányozására került kifejlesztésre, ezért tartották fontosnak az alkotók a múltbeli viselkedés és az elővételezett érzelmek beépítését, amelyek alapvető mechanizmusként a környezeti változásokhoz való alkalmazkodást segítik¹⁹. Kiemelt szerepet kapott továbbá a vágy és a szándék változóinak megkülönböztetése, amely változók a szándékos emberi viselkedés motivátorai. A modell érvényességét már számos korábbi vizsgálatban, többféle viselkedés esetén igazolták a (pl. tanulással, megtakarítással és a testsúly kontrollálásával kapcsolatos problémák esetén).

¹⁹ A természethez fűződő pozitív érzelmek kialakulását több kutatás is vizsgálat tárgyává tette. Kals, Schumacher és Montada (1999) eredményei szerint a természettel való kapcsolat és a természet szeretete a meghatározza a környezetvédő magatartást.

10. ábra. A Célvezérelt Viselkedés Modellje (Perugini és Bagozzi, 2001)

A környezettudatos viselkedések kapcsán a Célvezérelt Viselkedés Modelljéből kiindulva Carrus és munkatársai (2008) két konkrét tevékenység, a tömegközlekedés használatának és az újrahasznosítás szándékának bejósolására alkalmazta a modellt. Kérdőíves vizsgálatukban a Célvezérelt Viselkedés Modelljének alkotóelemeit, mint egy-egy változót mérték. A tömegközlekedésre történő áttérésre irányuló szándék közvetlen meghatározói közül a múltbeli viselkedés erősebb hatású volt, mint a cselekvés iránti vágy. A házkörüli újrahasznosítás kapcsán a statisztikai elemzések során hasonló eredmények születtek: a viselkedéses szándék legfőbb meghatározója a múltbeli viselkedés gyakorisága volt. A szokások mellett az elővételezett negatív érzelmek meghatározó jelentőségűek a viselkedés megvalósításának vágya kapcsán is.

A vizsgálat jelentősége a környezettudatossággal kapcsolatban abban rejlik, hogy egyrészt új, összetettebb elméleti megközelítés alkalmazására hívja fel a figyelmet, amely olyan meghatározók szerepét is vizsgálja (például a korábbi viselkedés gyakoriságának és az érzelmek bevonásával), amelyeket a korábbi modellek nem tartalmaztak, azonban fontosak lehetnek a környezettudatos viselkedés vágyának és szándékának bejósolásában. Mind a környezettudatosság tevékenységek ignorálásával, elutasításával kapcsolatban elővételezett negatív érzelmek, mind a korábbi, múltbeli környezettudatos viselkedés valószínűbbé teszik a konkrét viselkedés megvalósulását.

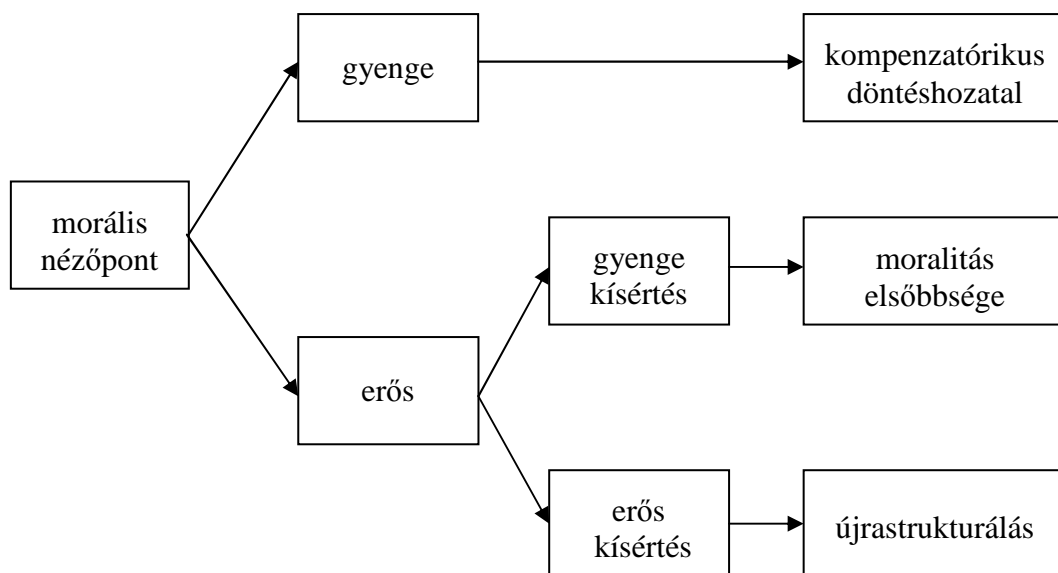
Bár Van Vugt és munkatársainak (1996) korábban idézett vizsgálatához kiindulási alapként nem a Tervezett Viselkedés Elmélete, vagy annak kiterjesztett formái szolgáltak, eredményeik mégis fontosak lehetnek a viselkedéses szokások szerepének meghatározásában.

Van Vugt és munkatársai (1996) azt találták ugyanis, hogy a napi rendszerességgel autóval ingázókhoz képest azok, akik időnként tömegközlekedést is használnak, az autóval történő utazási idő észlelt kontrollálhatósága szignifikánsan alacsonyabb volt. Ezek alapján azok a személyek, akik megtapasztaltak más közlekedési eszközt is, a kontrollálhatóság tekintetében korántsem gondolták az autózást olyan mértékben saját érdekeiket kiszolgálónak, mint azok, akik csak autóval közlekedtek.

13.3. A moralitás és a kísértések problémakörének vizsgálata

Az előzőekben bemutatott elméletek sok szempontot vettek figyelembe a környezettudatos magatartás bejósolása kapcsán, közülük azonban egyik sem kezelte a viselkedés ellen ható külső meghatározó tényező, a kísértések kérdését.

Bár nem konkrét környezettudatos viselkedésformákon alapuló vizsgálati elrendezésben, de a moralitás, az erkölcsi megfontolások szerepét kifejezetten hangsúlyozó szituációkban felmerülő döntéshozatali szempontok vizsgálatát célozta meg Tyszka és Zaleskiewicz (2010) döntéshozatali modellje (11. ábra). Vizsgálatuk abból a feltételezésből indult ki, mely szerint adott helyzetben a morális normák megsértésével együtt járó negatív érzések jelentős mértékben befolyásolják, hogy milyen stratégiát alkalmazunk a döntéshozatali folyamat során.

11. ábra. Tyszka és Zaleskiewicz (2010) döntéshozatali modellje

Vizsgálati elrendezésükben, ahol az anyagi haszonszerzés a morális normák megsértése által vált megvalósíthatóvá, azokat a szituációkat ítélték meg a leggyorsabban, amelyekben az erkölcs egyértelmű iránymutatást ad az egyéneknek a döntéshozatal során. A

morális normákat, az erkölcsi szempontokat csak nagyon ritka esetben írta felül más, például a javadalomszerzés vágya, azaz az anyagi jellegű kísértések. Amennyiben viszont a morális normák felülíródnak, akkor a döntéshozatal lényegesen hosszabb gondolkodási időt vesz igénybe.

Amikor viszont a morális normák megsértése kisebb mértékben váltott ki negatív érzéseket, a személyek többet gondolkoztak a kimenetek értékelésén, és azok bekövetkezési valószínűségén. Ebben az esetben tehát tisztán gazdasági szempontok alapján meghozott döntések születtek, ahol a kísértések elsőbbséget élveznek.

Tyszka és Zaleskiewicz (2010) vizsgálatát összefoglalva, amíg az erkölcsi normák vezérlik döntéseinket, addig más szempontokkal nem dolgozunk a döntéshozatal folyamata során. Amint azonban a moralitás kisebb mértékben van jelen a helyzet meghatározói között, több szempontot mérlegelve, hosszabb döntési folyamat során jutunk el a végső elhatározásig.

Ezeket az eredményeket a környezettudatossággal összefüggésbe helyező vizsgálatként Van Vugt és munkatársainak (1996) kutatását említhetjük ismét. Az autóval, illetve tömegközlekedéssel történő ingázással kapcsolatban hozott döntéseket vizsgálva azt találták, hogy a tömegközlekedéssel történő ingázás azokban az esetekben preferáltabb, amennyiben a szituációban szereplő szempontok közül (az utazási idő hossza, az utazási idő kiszámíthatósága, az okozott környezetszennyezés mértéke) legalább kettő mentén pozitívabb értékek kapcsolódnak a tömegközlekedéshez. Ezt igazolandó, statisztikai elemzés során megerősítették, hogy minél kevésbé kísértő (adott esetben például gyors és kontrollálható) valamint minél károsabb az autóhasználat, annál valószínűbben választják az emberek a tömegközlekedést.

A különböző társas értékorientációs típusok társas dilemmahelyzetekben, környezettudatossággal összefüggésben lévő szituációkban hozott döntéseit befolyásoló tényezők szerepéről a dolgozat számtalan pontján tettünk már említést. Arról azonban még kevés szó esett, hogy az egyéni és közös érdek figyelembevételén túl milyen más tényezők eredményezhetik a döntésbeli különbözőségeket. Erre szintén kitért Van Vugt és munkatársainak (1996) kutatása, melyben a szimulált ingázási helyzetben hozott döntést követően arról is nyilatkozniuk kellett a személyeknek, hogy a közlekedés mely sajátosságai foglalkoztatják őket leginkább. A proszociális személyek nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a környezetszennyezésnek, mint proszelf társaik. A proszelfek az utazás flexibilitását hangsúlyozták, mint számukra nagyon fontos szempontot.

Az elméleti bevezetőben röviden bemutatott megközelítések és vizsgálatok hozzájárultak a környezettudatos akcióba történő bevonódást befolyásoló tényezők vizsgálatát célzó kutatásunk megtervezéséhez. Saját kutatásaink és az említett nemzetközi vizsgálatok alapján érdemesnek találtuk konkrét viselkedéses bevonódást igénylő helyzetekben is megvizsgálni azt, hogyan befolyásolják az alábbi tényezők, szempontok a viselkedésválasztást:

- az első és második vizsgálataink során a környezettudatossággal kapcsolatban állónak bizonyult pszichológiai változók (a környezeti attitűdök, a természeti kötődés és a társas értékorientáció);
- a jelen elméleti bevezetőben olvasható eredmények által kijelölt változók, mint a viselkedéses szándék és a viselkedéses szokások (pl. Carrus és munkatársai, 2008);
- a kísértések jelenlétének mértéke (Tyszka és Zaleskiewicz, 2010) különösen a társas értékorientáció fókuszában: vajon az első és második vizsgálatban a külső ösztönzőkre szignifikánsan kisebb mértékben reagáló együttműködők a kísértések számának változójára ebben az esetben is kevésbé lesznek érzékenyek?

14. A harmadik vizsgálat bemutatása

14.1. Hipotézisek

A korábbiakban bemutatott elméletekből kiindulva vizsgálatunk célja az volt, hogy megfigyeljük, milyen szerepet játszanak egy környezettudatos akcióhoz való csatlakozásban különböző pszichológiai meghatározók (mint a társas értékorientáció, a természeti kötődés vagy a környezeti attitűdök) illetve olyan tényezők, mint az adott környezettudatos tevékenység végzésének gyakorisága és költsége. Ennek felderítéséhez két egymástól független környezettudatos esemény szervezésében és/vagy promóciójában vettünk részt, illetve töltöttük ki kérdőíveinket az eseményekhez csatlakozó vagy az azoktól távol maradó személyekkel.

Első kérdésünkben korábbi kutatásokból kiindulva arra kerestük a választ, hogy milyen hatása van a szokásoknak az általunk szervezett, illetve népszerűsített környezettudatos akcióba történő bevonódásra. A szokások esetünkben egyrészt a korábbiakban is folytatott környezettudatos viselkedéses szokásokat jelentik, másrészt az adott tevékenység kivitelezése ellen ható magatartási szokásokat. Hipotézisünk szerint a szokásoknak a szándékokra és viselkedésre mért hatása jelentős (pl. Carrus és munkatársai,

2008). Feltevésünk szerint minél gyakrabban vett részt valaki az akciót megelőzően hasonló környezettudatos tevékenységben, annál nagyobb annak a valószínűsége, hogy jelen esetben is szándékában áll csatlakozni az általunk szervezett és/vagy hirdetett akcióhoz, illetve valóban meg is teszi azt. Másrészt minél inkább olyan szokásai vannak valakinek, amelyek ellentétes irányban hatnak az adott környezettudatos viselkedéssel, annál gyengébb lesz az akcióhoz való csatlakozási szándéka és annál kevésbé valószínű, hogy csatlakozik az adott akcióhoz.

Második hipotézisünkben (Tyszka és Zalaskiewicz, 2010 alapján) azt feltételezzük, hogy mivel a környezettudatos akciókból való kimaradás nem vált ki jelentősebb erkölcsi érzéseket, ezért a kísértés mértéke, azaz azoknak a „kifogásoknak” a száma, amelyekre hivatkozva el lehet kerülni a környezettudatos akcióban való részvételt, befolyással van az azzal kapcsolatos szándékokra is. Ezeket a „kifogásokat”, „kísértéseket” neveztük bevezető sorainkban a tevékenység költségének. Minél inkább jelen van a helyzetben a kísértés, tehát minél több hivatkozási alapja van valakinek az akcióban való részvétel elkerülésére (mert az számára költséges, idői, anyagi és társas erőforrásait kimeríti), annál valószínűbb, hogy nem is fogalmazódik meg benne a környezettudatos viselkedés szándéka sem.

Harmadik hipotézisünkben Tyszka és Zaleskiewitz (2010) eredményeit összevetve nemzetközi szakirodalmakkal és az általunk folytatott korábbi kutatásokkal (pl. Van Vugt és munkatársai, 1996; első és második vizsgálat) azt feltételezzük, hogy a kísértéssel kapcsolatban eltérő érzékenység mutatkozik az egyes társas értékorientációs kategóriák tekintetében. Feltételezésünk szerint proszelf személyek esetében a külső tényezők (a kísértés) jelentősen meghatározzák a viselkedéses szándékot, míg proszociális személyek esetében a kísértés mértéke nem bír akkora jelentőséggel.

14.2. A vizsgálati módszer bemutatása

A vizsgálat során két környezettudatos akció, az „Európai Autómentes Nap” és a „Szemétszedés a Szakhéten” elnevezésű rendezvények népszerűsítésére és/vagy megszervezésére vállalkoztunk.

Az Európai Autómentes Nap nemzetközi esemény, amely hazánkban is több éve kerül megrendezésre. Az akció keretein belül arra kéri a közlekedőket, hogy ezen a napon a személygépjárművek helyett törekedjenek más közlekedési eszközök használatára. A 2010. szeptember 22-i esemény apropóján vizsgálatot terveztük, amelyet a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának dolgozói körében folytattunk le. A vizsgálati személyek az esemény előtt két nappal, szeptember 20-án tájékoztatást kaptak a rendezvényről (a

tájékoztatót lásd a 7. számú mellékletben). Az elektronikus üzenet formájában kiküldött tájékoztatók beszámoltak az akció történetéről, illetve arról, hogyan lehet csatlakozni az eseményhez. A vizsgálat következő lépéseként a környezettudatos akció napján tanúsított viselkedéssel és az azt befolyásoló döntésekkel kapcsolatos kérdőívek kiküldésére került sor az akciót követő nap (szeptember 23.) délutánján. Az egyetem dolgozói ekkor ismét kaptak egy elektronikus levelet, melyben arról tájékoztattuk őket, hogy egy kérdőív kitöltésével a környezettudatos magatartás kutatásával kapcsolatos vizsgálatunk támogatására kérjük őket. A levél a kérdőív tartalmán és magán a kérdőíven kívül az anonim kitöltési és visszaküldési lehetőségekről, és az adatok kizárólag kutatási célra történő felhasználásáról is informálta az egyetem polgárait (a levelet a 8. számú melléklet tartalmazza).

A másik környezettudatos akció a Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézetének hallgatói által 2010 novemberében rendezett szakhéten megszervezett szemétszedési akció volt. Az esemény előtt három nappal kihelyeztük a szemétszedést népszerűsítő plakátokat²⁰ (lásd 10. számú melléklet), amelyeken arra bízattuk a hallgatókat, hogy vegyenek részt az egyetem környékének megtisztításában. A szemétszedést követően személyes megkeresés során kértük meg az akció résztvevőit, illetve néhány olyan személyt, akik aznap megfordultak a Pszichológiai Intézetben, de nem vettek részt a szemétygyűjtésben, hogy töltsék ki az általunk összeállított és sokszorosított kérdőíveket.

Mindkét vizsgálati minta, mindkét környezettudatos akció esetében egy alapvetően négy részből álló kérdőív kitöltésére került sor. A kérdőívek a minták összevonása és az eredmények összehasonlíthatósága érdekében rendelkeztek egy nagyon hasonló, vagy akár ugyanazokra az információkra rákérdező résszel (1. rész), és teljes mértékben megegyező részekkel is (2-4. rész). A kérdőívek egyes részei az alábbiakban kerülnek bemutatásra.

14.2.1. A környezettudatos akcióval kapcsolatos kérdőív (1. rész)

Az autómentes kampányban résztvevők esetében a kérdőív²¹ első részében néhány demográfiai adat (életkor, nem) és közlekedési szokásokra vonatkozó információk (viselkedéses szokások) lekérdezése után a vizsgálati személyeknek arról kellett beszámolniuk, hogy az általunk is népszerűsített környezettudatos program idejében milyen egyéb autóhasználatot esetlegesen igénylő kötelezettségük volt, amelyeket el kellett látniuk.

²⁰ A plakátok sokszorosításáért és kihelyezéséért köszönettel tartozom a 2010 őszén megrendezésre került szakhét szervezőinek, Czifra Mariannak és Papp Alexának.

²¹ A kérdőív vizsgálat során alkalmazott változata a 9. számú mellékletben kerül bemutatásra.

Az Európai Autómentes Nap kampány esetében ilyen kötelezettség lehet az, amennyiben valakinek több személy munkába, iskolába juttatásáról kell gondoskodnia, vagy több helyre is el kell jutnia az adott napon, illetve hogy a munkahelye és lakóhelye jelentős távolságra vannak egymástól.

Az egyetemi hallgatók mintáján, a szemétszedési akcióban való részvétel vizsgálatakor is megtörtént a demográfiai adatokra és korábbi környezettudatos kampányban való részvételre (viselkedéses szokásokra) vonatkozó információk lekérdezése. Továbbá szintén megkérdeztük, hogy amennyiben nem tudtak részt venni az akcióban, milyen más kötelezettségeknek kellett eleget tenniük. Itt három alternatív programot jelölhettek meg a válaszadók (azok pontos megnevezése nélkül), amelyeket különböző szempontok (személyes fontosság, másoknak történő elköteleződés, számon kérhetőség, érdekesség) mentén értékelték. A kérdőívet teljes terjedelmében a 11. számú melléklet tartalmazza.

Továbbá minkét kérdőív-típus esetén rákérdeztünk arra is, hogy volt-e más, általunk nem említett ok, ami befolyásolta a környezettudatos akcióban történő részvétellel kapcsolatos döntéshozatalt. Megkérdeztük továbbá azt is, hogy amennyiben valaki nem csatlakozott a környezettudatos akcióhoz, abban az esetben eszébe jutott-e, hogy mégiscsak részt vegyen a programon, és ha igen milyen erős volt ezen elhatározása²². Ennek a kérdésnek az volt a célja, hogy megtudjuk, a viselkedés megvalósítására vonatkozó szándék milyen erősen volt jelen adott esetben.

14.2.2. A társas értékorientáció mérése (2. rész)

A társas értékorientáció méréséhez a Messick és McClintock (1968) által kifejlesztett és Van Lange és munkatársai (1997) által, illetve az első és második vizsgálatunk során is alkalmazott mérőeszközt használtuk. A mérőeszköz bemutatását lásd a „6.2.3. A társas értékorientáció mérésére szolgáló eljárás” c. pontban, a kérdőívet pedig a 3. számú mellékletben.

14.2.3. A környezeti attitűdök mérése (3. rész)

A környezeti attitűdök mérésére a Milfont és Duckitt (2006) által kidolgozott Környezeti attitűd kérdőív két skáláját, az Anthropocentrizmus és Ökocentrikus skálájának

²² Ennek kifejezéséhez állításokat kínáltunk a kitöltők részére, amelyek a viselkedéses szándék különböző fokozataira vonatkozóan tartalmaztak információt a szándék gondolatának megjelenésétől a viselkedés kivitelezésének megkezdéséig.

normál, tíz ítemes változatát használtuk fel, amelyet pontosan ebben a formában már a második vizsgálatunk során is alkalmaztunk. A skálák részletesebb bemutatását lásd a „6.2.2. A környezet iránti attitűd mérésére szolgáló eljárás” c. pontban, a második vizsgálatban is alkalmazott kérdőívet pedig az 5. számú mellékletben.

14.2.4. A természeti kötődés mérése (4. rész)

A természeti kötődés mérőeszközéül a Schultz (2001) által kialakított mérőeszközt választottuk, amely segítségével a természeti kötődés könnyen adminisztrálható, de megbízható módon azonosítható. A vizsgálati eszközt a dolgozatban megtalálható második vizsgálatunk során is alkalmaztuk, bemutatása a „10.2.3. A természeti kötődés mérőeszköze” c. pontban található, míg magát a mérőeljárást a 6. számú melléklet tartalmazza.

14.3. Vizsgálati személyek és a vizsgálat körülményeinek jellemzői

Vizsgálatunk első részében 2010 szeptemberében a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának hozzávetőlegesen 300 dolgozója kapta meg a kérdőívet (főként oktatók, PhD hallgatók és egyéb státuszban lévő kari, intézeti, tanszéki munkatársak), aki közül 72 töltötte ki és küldte vissza valamilyen formában azt. A kérdőívet visszaküldők közül 19 személy autóval, míg 53 fő valamilyen más módon közlekedett az Európai Autómentes Napon. A vizsgálati mintában 25 férfi és 46 nő szerepel (egy személy azonosítatlan), életkor tekintetében 23 és 67 év közöttiek (életkoruk átlaga 37,30 év).

Vizsgálatunk második részében 2010 novemberében a Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézetének hallgatói vettek részt. Kérdőívünk kitöltésére egyrészt azt a hat hallgatót kértük meg, akik csatlakoztak a „Szemétszedés a Szakhéten” elnevezésű rendezvényhez, másrészt pedig tíz olyan hallgatót kértünk meg, akik nem vettek részt a környezettudatos eseményen. A vizsgálati minta ezen részében 8-8 férfi és nő szerepelt, akik 18 és 28 év közöttiek (életkoruk átlaga 22,44 év).

A két minta összesítésével a vizsgálatunkban összesen 88 fő adatainak elemzésére került sor.

15. A harmadik vizsgálat eredményei

15.1. A szokások szerepe a tevékenységbe történő bevonódásban

A vizsgálati eredmények értékelésekor első lépésként (első hipotézisünkben) arra kerestük a választ, hogy a viselkedéses szokások milyen módon befolyásolják viselkedést, azaz a környezettudatos rendezvényhez történő csatlakozást.

Ennek elemzéséhez az adott környezettudatos akcióban való részvételt vetettük elemzés alá Mann-Whitney próba segítségével a viselkedéses (azaz az autóhasználati, illetve a szemétszedési akciókban való részvételi) szokások függvényében. A statisztikai eljárás eredménye alapján elmondható, hogy a korábbi környezettudatos magatartás, mint viselkedéses szokás és a környezettudatos akcióban való részvétel szignifikáns kapcsolatban állnak egymással ($U=144,00$; $p<0,001$). Az átlagokat tekintve (3. táblázat) pedig megállapíthatjuk, hogy minél gyakrabban vesz részt valaki szemétyűjtési akciókban, illetve minél ritkábban közlekedik valaki autóval, annál valószínűbb, hogy részt vett az általunk meghirdetett környezettudatos akcióban is.

3. táblázat. A környezettudatos akciókban való részvétel és az ezzel kapcsolatos szokások kapcsolata

	Átlag	Szórás	Elemzés
részt vett az eseményen	3,95	1,24	55
nem vett részt az eseményen	1,60	0,77	30

15.2. A viselkedéses szándékot meghatározó tényezők

Vizsgálatunkban nemcsak a konkrét viselkedést, hanem az arra utaló szándékot is megkérdeztük a kérdőíveinket kitöltőktől. Az ezt feltáró kérdésre adott választ fokozatokban megfogalmazva kínáltuk fel a személyeknek, a skála segítségével fejthették ki, mennyire volt erős a viselkedés végrehajtására, a környezettudatos akcióban való részvételre vonatkozó szándékuk.²³ Második hipotézisünk szerint a viselkedéses szokások, azaz az adott tevékenységek gyakorlása, végzése alapvetően meghatározzák a környezettudatos akcióval kapcsolatos részvételi szándékot is. A feltevésünk igazolásához a regresszióanalízis

²³ Az alapvetően 5 fokú, Likert-típusú skálát 6 fokúvá alakítottuk, mivel a szándék legerősebb kifejezési módjaként magát az akcióban való részvételt tekintettük. A részvételre utaló információk a kérdőív egy másik iteméből származtak.

módszerét alkalmaztuk, amelyben vizsgáltuk az összes általunk megadott független változó szerepét (viselkedéses szokás, társas értékorientáció²⁴, környezeti attitűdök, természeti kötődés, kísértés mértéke) a viselkedéses szándék vonatkozásában. A viselkedéses szándékot feltételezhetően befolyásoló tényezők között szereplő kísértés mértékére vonatkozó információkat a kérdőív azon részéből nyertük, ahol a személyeknek be kellett számolniuk az akció időpontjára vonatkozó kötelezettségeiről. Mivel mindkét minta esetében három különböző okot kínáltunk a résztvevőknek, amelyek „kibúvóként” szolgálhattak az egyének számára az akcióban való részvétel alól, illetve az is előfordulhatott, hogy nem volt olyan esemény, ami befolyásolta döntésüket, így a válaszok alapján egy négyértékű változót hoztunk létre, amely az akcióba való bevonódást hátráltató, az az ellen ható „kísértés mértékét” jelöli.

A statisztikai elemzés eredménye szerint a vizsgált változók a viselkedéses szándék varianciájának 45%-át magyarázzák ($F(1)=57,23$; $p<0,001$). Amint azt a 4. táblázat is mutatja, feltevésünk beigazolódott, a viselkedéses szándék bejósolására a tevékenység korábbi gyakorisága, a viselkedéses szokás bizonyult a legerősebb előrejelzőnek ($\beta=0,67$; $p<0,001$); tehát minél gyakrabban vett részt valaki előzőleg környezettudatos akciókban, annál valószínűbb, hogy az általunk szervezett programba is bevonódott.

Ugyanezen regresszióanalízis eredményei szerint a környezettudatos viselkedéses szándék előrejelzésében a kísértések száma is szerepet játszik ($\beta=-0,12$; $p<0,1$); a viselkedés kivitelezése ellen ható kísértések számának növekedésével a viselkedés kivitelezésével kapcsolatos szándék egyre gyengébb lesz.

²⁴ Első vizsgálatunkhoz hasonlóan a társas értékorientáció mérőeszköze alapján nem a hagyományos, kategorizációs módszerrel soroltuk az egyéneket az egyes társas értékorientációs csoportokba, hanem a kérdőív során adott együttműködő válaszok számát alkalmaztuk változóként (lásd még Declerk és Bogaert, 2008).

4. táblázat. A környezettudatos akcióban való részvételre vonatkozó viselkedéses szándékot befolyásoló tényezők

	viselkedéses szándék		
	R ²	β	t
viselkedéses szokás	0,45	0,67	7,57**
együttműködő válaszok száma		-0,01	-0,09
ökocentrikus attitűd		-0,12	-1,30
antropocentrikus attitűd		0,14	1,56
természeti kötődés		-0,16	-1,83
kísértés mértéke		-0,12	-1,35*

Megjegyzés: ** p<0,01; * p<0,1

15.3. Pszichológiai meghatározók szerepe a környezettudatos viselkedésre vonatkozó szándékban

Vizsgáltunkban számos, a környezettudatos viselkedést befolyásoló pszichológiai determináns is szerepelt. Hatásukat a környezettudatos akcióban való részvételre a korábbi viselkedés, azaz a szokások igen erős hatása miatt kimutatni nem sikerült. Ezért harmadik hipotézisünk igazolásához a regresszióanalízis során alkalmazott változók közül kizártuk a korábban szignifikáns hatást eredményező változót, amely a környezettudatos tevékenység korábbi gyakoriságát hivatott mérni. Az elemzésben azonban továbbra is megtartottuk a pszichológiai tényezőket: az együttműködő válaszok számát, a környezeti attitűdöket, a természeti kötődést és a kísértés mértékét.

A statisztikai elemzés eredménye alapján megállapíthatjuk, hogy az ekképpen vizsgált modell igen csekély bejósoló erővel rendelkezik, hiszen a függő változó varianciájának csupán kevesebb, mint 10%-át magyarázza ($F(1)=5,81$; $p<0,05$). Az eredményekből azonban az is kiderül (5. táblázat), hogy egyedül a kísértés mértéke gyakorol szignifikáns hatást a környezettudatos tevékenységgel kapcsolatos szándéokra ($\beta=-0,28$; $p<0,05$). A negatív kapcsolat alapján elmondható, hogy minél több indoka van valakinek arra, hogy ne vegyen részt az adott környezettudatos akcióban – arra hivatkozva, hogy a szemétszedési akció időpontjában más programokon vett részt, az autómentes napon pedig a megtett távolság, a szállított személyek vagy az útba ejtendő állomások száma miatt nem tudta nélkülözni az autóhasználatot –, annál valószínűbb, hogy a viselkedés irányába mutatott szándéka is gyengébb.

5. táblázat. A környezettudatos akcióban való részvételre vonatkozó viselkedéses szándékot befolyásoló pszichológiai tényezők

	viselkedéses szándék		
	R ²	β	t
együttműködő válaszok száma	0,08	0,14	1,24
ökocentrikus attitűd		0,00	0,02
antropocentrikus attitűd		0,05	0,42
természeti kötődés		-0,01	-0,74
kísértés mértéke		-0,28	-2,41*

Megjegyzés: * p<0,05

Elmondható tehát, hogy a kísértés mértéke jó becslő a teljes minta esetében, azonban ennek a modellnek a bejósoló értéke (R²=0,08) igen alacsony. Lineáris regresszióanalízisünkben azonban nem kezeltünk változók közötti interaktív hatásokat, miközben harmadik hipotézisünk feltételezése szerint a kísértések a proszelf személyeket jobban befolyásolják. Következő elemzéseinkben éppen ezért a fenti hatásokat külön almintákon is megvizsgáltuk.

15.4. A társas értékorientáció szerepe a környezettudatos tevékenységben

A **proszociális személyek** mintája esetében a regresszióanalízis a viselkedéses szándék változó varianciájának a 20%-át írja le (F(5)=2,14; p<0,1). Amint az a 6. táblázatból is kitűnik, ezen modell esetében, a proszociális személyek mintáján az együttműködő válaszok száma szignifikáns (β=0,36; p<0,05), míg a kísértés mértéke közel szignifikáns hatással bír (β=-0,25; p<0,1). Ezek alapján a proszociális személyek környezettudatos tevékenységbe történő bevonódási szándéka az együttműködő válaszok számának növekedésével erősödik. A kísértések számának növekedésével csökken a környezettudatos akcióhoz történő csatlakozás szándékának valószínűsége.

Hasonló tendencia figyelhető meg a **proszelf személyek** mintájának esetében is, azzal a különbséggel, hogy a vizsgált változók a viselkedéses szándék varianciájának lényegesen nagyobb mértékét, 68%-át magyarázzák (F(5)=3,40; p<0,1).

A két mintával kapcsolatos értékeket (6. táblázat) érdemes azonban részletesebben összevetni. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy az együttműködő válaszok számának és a kísértés mértékének a proszociális és proszelf személyek esetén is szignifikáns, illetve közel

szignifikáns hatása van, azonban korábbi vizsgálatainkhoz hasonlóan a proszelf személyek döntése sokkal inkább jellemezhetőek ezen változók által, mint a proszociálisoké.

6. táblázat. A környezettudatos akcióban való részvételre vonatkozó viselkedéses szándékot befolyásoló pszichológiai tényezők proszociális/proszelf személyek esetében

	viselkedéses szándék		
	R ² proszociális/proszelf	β proszociális/proszelf	t proszociális/proszelf
együttműködő válaszok száma	0,20/0,68	0,36/0,67	2,49**/2,96**
ökocentrikus attitűd		0,25/-0,52	1,46/-1,69
antropocentrikus attitűd		0,28/-0,34	1,61/-1,44
természeti kötődés		0,04/0,06	0,27/0,20
kísértés mértéke		-0,25/-0,53	-1,73*/-2,18*

Megjegyzés: ** p<0,05; * p<0,1

16. A harmadik vizsgálat eredményeinek összefoglalása

Harmadik vizsgálatunkban arra kerestük a választ, hogy a dolgozatban szereplő korábbi vizsgálatok, illetve a nemzetközi kutatások által is a környezettudatossággal kapcsolatban álló determinánsok hogyan befolyásolják a környezettudatos kampányokban való részvételt, illetve az arra vonatkozó szándékot. Vizsgálatunkban tehát a viselkedéses szokások, a társas értékorientáció, a környezeti attitűdök, a természeti kötődés és a környezettudatos viselkedés ellen ható kísértés mértékének hatását vizsgáltuk az Európai Autómentes Nap és a Szemétszedés a Szakhéten elnevezésű környezettudatos programokhoz való csatlakozás esetében a Debreceni Egyetem munkatársai és hallgatói körében.

Vizsgálatunk eredményei szerint a múltbeli környezettudatos viselkedés gyakorisága, azaz a viselkedéses szokások mind a környezettudatos viselkedéses szándék, mind a környezettudatos viselkedés kivitelezése esetén szignifikáns hatással bírt. Minél gyakrabban vonódtak be ugyanis a személyek korábban az adott környezettudatos tevékenységbe, annál valószínűbben csatlakoztak az általunk szervezett, népszerűsített eseményhez is. Ez az eredmény összefüggésbe hozható Carrus és munkatársainak (2008) vizsgálati eredményeivel, mely szerint a múltbeli viselkedés jó előrejelzője mind az ökológiai viselkedés kivitelezési

szándékának, mind pedig a viselkedés kivitelezésére irányuló váagnak. A viselkedéses szándék pedig jó bejósolója a viselkedésnek (Ajzen, 1991), és így van ez a környezettudatosság esetében is (Kaiser, 2006).

Másik fontos eredménye a vizsgálatunknak, hogy a külső ösztönzőknek szignifikáns hatása van a környezettudatos viselkedéses szándéokra. Annak ellenére, hogy a pszichológiai meghatározók (mint a társas értékorientáció, a környezeti attitűdök, a természeti kötődés és a kísértések száma) csupán 10%-át magyarázzák a környezettudatos viselkedéses szándéknak, a kísértés változója Tyszka és Zaleskiewicz (2010) vizsgálatának eredményeihez hasonló módon fejtette ki hatását. Érvelésük szerint azokban a morális szempontokat hordozó helyzetekben, ahol a morális norma megsértésével járó döntés következményei nem váltanak ki erős negatív érzelmeket a döntéshozóból, az emberek a morális és anyagi szempontok mentén hoznak döntést azzal kapcsolatban, hogy alkalmazzák vagy elutasítják az adott viselkedést. Esetünkben a környezettudatos helyzet mindenképpen hordoz morális megfontolásokat (lásd Thøgersen, 1996), de talán azok nem váltanak elég erős érzéseket ahhoz, hogy egyértelműen csak azok kerüljenek figyelembe vételre. Eddigi kutatási tapasztalataink alapján (lásd első és második vizsgálat) azt a feltételezést fogalmaztuk meg, hogy a proszelf személyek nagyobb valószínűséggel választják az anyagilag előnyösebb kimenettel járó viselkedési alternatívát, míg a proszociálisokat ezek a szempontok kevésbé befolyásolják majd. E feltételezés kapott megerősítést tapasztalatainkban.

Ez az eredmény megerősítette a disszertáció korábbi eredményeit (első és második vizsgálat), mely szerint a proszelf személyek mind társas dilemmahelyzetben, mind a környezettudatos marketingüzenetek esetében nagyobb valószínűséggel reagálnak a külső ösztönzőkre, mint például a döntéseik jelentőségére.

V. A VIZSGÁLATOK ÖSSZEFOGLALÁSA ÉS AZOK KORLÁTAI, AZ EREDMÉNYEK GYAKORLATI VONATKOZÁSAI

Vizsgálatainkban alapvetően arra kerestük a választ, hogy a kutatásunk fókuszában lévő konstruktumok, amelyek környezettudatossággal való kapcsolata korábbi kutatások által megerősítésre kerültek, hogyan befolyásolják a környezettudatosság különböző vizsgálati területein (laboratóriumi kísérlet, marketingtevékenység, környezettudatos tevékenységbe való bevonódás) hozott döntéseket.

Az egyes kutatások főbb eredményeinek, azoknak a nemzetközi szakirodalmakkal való kapcsolódási pontjainak ismertetését már megtettük a vizsgálatokat bemutató fejezetek végén. Ebből kifolyólag a dolgozat zárásaként az eredmények gyakorlati vonatkozásait, a lehetséges alkalmazási területeket foglaljuk össze, hiszen ahogyan már a környezettudatosság elméleti megközelítése során is említést tettünk róla, a környezettudatos magatartással kapcsolatban folytatott vizsgálatoknak kiemelt figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy eredményeik milyen lehetőséget nyújtanak, milyen szerepet játszhatnak a környezeti problémák megoldásában (lásd Stern, 2000).

Első vizsgálatunkban laboratóriumi körülmények között, a környezettudatos helyzetek problémájának demonstrálására, illetve modellezésére is használt kétkörös, közösségi küszöbvel rendelkező társas dilemmahelyzetben hozott hozzájárulások alakulását figyeltük meg az egyéni cselekedetek jelentőségének észleletével kapcsolatos manipuláció és a társas értékorientáció függvényében, illetve vizsgáltuk továbbá a társas értékorientáció és a környezeti attitűdök közötti összefüggést. Vizsgálatunk során tendenciaszerű eredményeket kaptunk arra vonatkozóan, hogy a kevésbé együttműködő személyeknél az észlelt jelentőség manipulációjának erősebb hatása van, amely hatás alacsony első körös felajánlások esetén kifejezettebb. Eredményeink, amelyek az antropocentrikus környezeti attitűdök és az együttműködés negatív korrelációját mutatták, szintén tendenciaszerű.

Amellett, hogy vizsgálatunk eredményei megerősítették a korábbi kutatásokat abban, hogy az együttműködők viselkedésében az instrumentális szempontok kevésbé játszanak szerepet (pl. van Dijk és munkatársai, 2004), kutatásunknak a gyakorlati életben fontos vonatkozásai is lehetnek. Körvonalazódtak ugyanis azok a szempontok, hogy miként szólíthatóak meg leghatékonyabban a különböző társas értékorientációs típusok a

környezetvédelmi témákkal kapcsolatban: mik lehetnek azok a közös pontok, amelyeket érdemes hangsúlyozni. Ilyen lehet az egyéni cselekedetek jelentőségéről érkező információ hangsúlyozása: igaz, hogy az együttműködő személyekre nem hat különösebben, de a nem együttműködő személyeket motiválja. Vagy esetleg az olyan antropocentrikus szempontok kiemelése is, mint az emberek szép környezetben való kikapcsolódásának szolgálata a tiszta vízű tavakon való vízi sport lehetőségei által. A természet és környezetvédelem ügyét szolgáló tisztviselőknak vagy aktivistáknak esetleg eszébe sem jutna ezekkel az „eretnek” szempontokkal érvelni a különböző érdekegyeztető platformokon, de a cél szentesítheti - a végső soron nem is vállalhatatlan - eszközt, ha arról kiderül, hogy működik.

Vizsgálatunk során születtek azonban olyan eredmények is, amelyek kevésbé egyértelműek a vizsgált konstruktumok tükrében, mely szerint az együttműködő vizsgálati személyek nem mutattak együttműködőbb viselkedést a társas dilemmahelyzet első körében, azaz nem volt korreláció az együttműködő válaszok száma és a felajánlott zsetonok száma között, illetve az együttműködők nagyobb mértékben voltak reprezentálva a mintában, mint ahogyan az a mérőeszköz alkalmazásakor megszokott (lásd Au és Kwong, 2004). Ezeket az eredményeket a vizsgálati elrendezés mellett egy a vizsgálat korlátjaként megfogalmazható szempont, a pszichológus hallgatókból, ebből kifolyólag többségében nőkből álló mintaválasztás is előidézhetette. Mindazonáltal, hogy a hipotéziseket érdemes lenne egyéb célcsoportokon is tesztelni, a vizsgálat hozzájárult további kutatásaink megalapozásához, hiszen az alkalmazott változók közel szignifikáns hatásokat eredményeztek.

Második vizsgálatunk célja a laboratóriumi eredmények során kapott tendenciák ellenőrzése a gyakorlatban, hiszen ahogyan azt említettük, a környezettudatos kutatások fontos célja az eredmények alkalmazhatósága, amely történhet például a környezettudatos magatartásokat népszerűsítő kampányok hatékonyságának növelése által is. Ennek érdekében az első vizsgálatban – illetve korábbi kutatásokban is – meghatározónak talált társas értékorientációt, új meghatározóként pedig a természeti kötődést teszteltük, míg az észlelt jelentőség és a környezeti attitűdök konstruktumát manipuláltuk meggyőző közlésekben megfogalmazva középiskolás diákok körében.

A vizsgálat eredményeiből az tűnik ki, hogy a környezeti attitűdök manipulációja kapcsán a személyek közötti változók hatásától függetlenül az antropocentrikusságot hangsúlyozó közléseket értékelik hatásosabban az egyének. További eredményeink szerint a proself, illetve a természethez kevésbé kötődő személyek szignifikánsan hatékonyabbnak ítélik a nagy észlelt jelentőség szempontjait hangsúlyozó meggyőző közléseket. Ebből azt a

gyakorlati életben is alkalmazható következtetést vonhatjuk le, mely szerint a környezettudatos viselkedésre ösztönző kampányok során érdemes olyan üzeneteket alkalmazni, amelyek a nagy észlelt jelentőség szempontjait hangsúlyozzák. Ezáltal az adott környezettudatos tevékenység szélesebb körben válhat hatásossá, hiszen ezeket a szempontokat a proszelf és természethez kevésbé kötődő személyek meglehetősen vonzónak találják, ösztönzőleg hat rájuk a viselkedés kivitelezésében, és a proszociálisokat, illetve a természethez nagyobb mértékben kötődőket sem tántorítja el esetünkben a hulladék mennyiségének csökkentésétől.

Vizsgálatunk további eredményei elsősorban a társas értékorientáció és a természeti kötődés kombinációjának hatásaira vonatkoznak. A természethez jobban kötődő proszociális személyek a két változó két értékéből képezhető másik három csoporttal ellentétben ugyanis a kis észlelt jelentőséget hangsúlyozó közléseket tartották hatékonyabbnak, ezt az eredményt több szempontból is érdemes átgondolni. Egyrészt felmerülhet a kérdés, hogy ha ez a csoport ennyire másként értékeli a környezettudatos meggyőző közléseket, akkor érdemes-e a nagy észlelt jelentőség szempontját hangsúlyozni a környezettudatos marketing során. De mivel az észlelt jelentőségnek az egyes almintákat tekintve minden esetben önállóan is szignifikáns hatása volt – és minden esetben a nagy észlelt jelentőséget hangsúlyozó közléseket ítélték hatásosabbnak –, továbbá mivel a természethez jobban kötődő proszociális személyek csak kisebb hányadát teszik ki a mintánknak (24 fő), és a másik három csoport képviselői a minta nagyobb részét alkotják (53 fő), ezért azt mondhatjuk, hogy a környezettudatosság kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy az egyéni cselekedeteknek is van jelentősége, azaz az észlelt jelentőség fokozása inkább használ, mint árt. Ezt az eredményt továbbgondolva érdemes megfontolni a helyzetnek azt az aspektusát, mely szerint mivel feltételezhetően a környezettudatos kampányok kialakításában a téma iránt elkötelezett emberek vesznek részt, konfliktusforrásként léphet fel saját szempontjaik túlzott mértékű hangsúlyozása, hiszen a mások által fontosabbnak tartott érvek, például jelen esetben a nagy észlelt jelentőség, a proszelf és/vagy kevésbé elkötelezett személyek esetében hatásosabb lehet. Ezért a környezettudatos kampányok népszerűsítésén dolgozó csoportok esetében feltétlenül érdemes felhívni az alkotók figyelmét a saját szempontjaiktól esetlegesen távol álló érvek alkalmazására, és ennek előnyös hatásairól megfelelő tájékoztatást nyújtani részükre.

A második vizsgálatunk eredményeiben megjelent észlelt jelentőséggel, társas értékorientációval, környezeti attitűdökkel és természeti kötődéssel kapcsolatos hatásokat, a

diákok számára készülő szegmentált kampányok²⁵ tervezésekor érdemes lehet figyelembe venni annak ellenére, hogy hipotéziseink kizárólag végzős középiskolai tanulók körében került tesztelésre. Ezeknek a szempontoknak valószínűleg van relevanciája más csoportok ítéleteire is, de ehhez kutatásunkat érdemes lenne más célcsoportok esetében is vizsgálat tárgyává tenni.

Harmadik kutatásunk fókuszában már maga a környezettudatos tevékenység vizsgálata állt, azaz hogy egy környezettudatos kampányba történő bevonódás milyen összefüggésben áll a korábbiakban általunk is alkalmazott konstruktumokkal, amelyeket a viselkedés kivitelezése ellen ható kísértéssel és a viselkedéses szokásokkal egészítettünk ki.

Vizsgálatunk eredményei alapján a múltbeli szokások erős meghatározó szerepén túl a helyzeti befolyásoló tényezők közé sorolható kísértés mértéke a proszelf személyekre nagyobb hatást gyakorolt, mint a proszociálisokra. Gyakorlati implikációként az a tanulság fogalmazódik meg, hogy a szokások erős hatalma miatt azok a környezettudatosságra ösztönző kampányok, amelyek célja egy korábbi, nem környezettudatos tevékenység-sorozat megszakítása, feltétlenül nagyobb figyelmet és támogatást érdemelnének. Ezek során szerezhettek ugyanis tapasztalatot a személyek azokról a viselkedésekről, esetünkben közlekedési eszközökről, amelyeket a korábbiakban nem alkalmaztak, és ez tapasztalat esetlegesen hozzájárulhat viselkedési szokásaik megváltoztatásához is (lásd Eriksson és munkatársai, 2008; Van Vugt és munkatársai, 1996).

Vizsgálatunk korlátai között azonban meg kell említenünk, hogy a minta esetében szembesülnünk kellett azzal, amiről már Kaiser (2009) a kétévente megrendezésre kerülő környezetpszichológiai konferencia („*8th Biennial Conference on Environmental Psychology*”) keretein belül tartott előadásán is beszámolt, miszerint a környezettudatos viselkedésből számos más proszociális viselkedés is előre jelezhető, hiszen az további együttműködő magatartásmódokkal is járhat együtt. Egyebek mellett ezzel az összefüggéssel magyarázható, hogy vizsgálati mintánkban az együttműködő személyek a minta kétharmadát tették ki, amely kevésbé feleltethető meg a társas értékorientáció szakirodalmának, és a második vizsgálatunk tapasztalatainak, mely szerint az együttműködők hozzávetőlegesen felét, míg a nem együttműködők hozzávetőlegesen a minta egyharmadát teszik ki. A

²⁵ A marketingkampányok csoportosítása egyebek mellett történhet olyan módon, hogy az adott kampány szegmentált, azaz valamilyen speciális célközönséget szólít meg, vagy globális módon, széles célközönségnek szól (pl. Yavas, Verhage és Green, 1992). A marketingkampányokkal kapcsolatos viták időről időre visszatérő témája, hogy melyik stratégiát alkalmazásával érhetőek el eredményesebben a fogyasztók.

harmadik vizsgálatunkban tapasztalt értékek azonban tükrözik Kaiser (2008) tapasztalatait, mely szerint a környezettel együttműködőbb bántó személyek nagyobb valószínűséggel mutatnak együttműködést abban a tekintetben is, hogy esetünkben részt vegyenek egy kutatásban, jelentse az csupán egy kérdőív kitöltését.

Összességében azonban a hasonló szempontokat vizsgáló kutatásaink kapcsán megállapíthatjuk, hogy a társas értékorientáció, a környezeti attitűdök, a természeti kötődés, az észlelt jelentőség, a viselkedéses szokások és a viselkedés ellen ható kísértés fontos szerepet játszhat mind a környezettudatos kampányok kialakításában, mind a környezettudatos viselkedés megvalósításában. Ezeket a szempontokat nem hagyhatjuk figyelmen kívül sem a későbbi kutatások, sem a szegmentált, esetlegesen személyre szabott környezettudatos marketingtevékenységek megtervezésekor.

A környezeti problémák hangsúlyozása azért is lehet kiemelt jelentőségű azok megoldásában, mert ahogyan azt Kahneman és Ritov (1994) kutatása is alátámasztja, az egyének a környezetet érintő problémákat kevésbé tartják támogatandó területnek, mint azokat, amelyek az emberek egészségére vagy biztonságára vonatkoznak. Erre azokból a kísérleti eredményekből következtethetünk, melyek szerint bár a környezet érdekében tett elvi pénzbeli felajánlások legalább akkorák, mint amelyeket az embereket érintő témákkal kapcsolatban tesznek, amint kényszerválasztási helyzetet tartalmaz a döntéshozatal, és a két item különböző kategóriát képvisel, az emberek kevésbé támogatják a környezetet érintő témákat.

A környezet témakörének társadalmi kommunikációbeli megjelenését azért is érdemes támogatni, mert egy kísérletünk alapján (Kovács, Pántya, Bernáth, Medvés és Bányai, 2011) az egyének esetében a környezet szerepe kiemeltebb jelentőséggel bír, mint a csoportokéban. Vizsgálatunkban ugyanis amikor az egyéneknek a szabad asszociáció módszerével kellett felidézniük képeket, amelyeket mindenképpen szeretnének látni egy Magyarországról szóló albumban, a tájak, környezetünk megjelenítői, több mint 20%-os gyakorisággal fordultak elő a válaszok között. Ezzel szemben, amikor csoportoknak különböző nemzeti emlékhelyeket (tájakat, szimbólumokat, épületeket, személyeket, életmódot) megjelenítő képek közül kellett kiválasztania azokat, amelyek ennek az albumnak a borítójára kerüljenek, a tájakat ábrázoló képek már csak kevesebb mint 10%-os gyakorisággal jelentek meg. Ebből kifolyólag a környezetet érintő problémák megragadásának is egyéni szinten van nagyobb relevanciája, ezen a szinten tulajdonítanak ugyanis nagyobb jelentőséget az emberek a környezettel

kapcsolatos témáknak. A társadalmi kommunikáció nyilvánosságát a csoportmunkával állíthatjuk párhuzamba, miközben a környezettudatos viselkedés végső soron mindig egyéni döntés.

Végül arra a mindhárom vizsgálatunkban megjelenő eredményre hívnám fel a figyelmet, mely szerint a társas értékorientációbeli különbségek a környezettudatosság általunk vizsgált aspektusaival minden esetben összefüggésben állnak. Ezt az eredményt erősíti meg a környezettudatossággal kapcsolatos legújabb kutatásunk²⁶, amelyben egy konkrét környezettudatos tevékenység, a társas értékorientáció, illetve a környezettudatos és szabadidős implicit attitűdök kapcsolatát vizsgáltuk. A dolgozatban bemutatott eredményekhez hasonlóan, a társas értékorientációbeli különbségek ebben a kutatásban is eltérő összefüggésekhez vezettek. Míg a proszociális személyek implicit attitűdjeiktől függetlenül hasonló mértékű környezettudatos tevékenységről számoltak be, a proszefek abban az esetben viselkedtek környezettudatosabban, ha implicit attitűdjeik ezzel összhangban voltak, azaz környezettudatos elfogultságot tükröztek.

Ezek alapján korábbi kutatásainkkal egybehangzóan megállapíthatjuk, hogy a társas értékorientáció konstruktuma meghatározó szerepet tölt be a környezettudatosságban, és a szubjektív hasznosságot jelentő szempontok, amelyek lehetnek akár az antropocentrikus környezeti attitűdök, az észlelt jelentőség hangsúlyozása egy környezettudatos közlésben, vagy a nem környezettudatosságot magyarázó kibúvók keresése, a proszef személyek számára ismét jelentősebbnek bizonyultak.

²⁶ A kutatás Balázs Katalinnal, Kondé Zoltánnal és Mátyás Mártával való együttműködés keretein belül valósult meg.

IRODALOMJEGYZÉK

- Abrahamse, W., Steg, L., Gifford, R., & Vlek, C. (2009). Factors influencing the car use for commuting and the intention to reduce it: A question of self-interest or morality? *Transportational Research, Part F, 12*, 317-324.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50*, 179–211.
- Aron, A., Aron, E. N., & Smollan D. (1992). Inclusion of other in the self scale and structure of interpersonal closeness. *Journal of Personality and Social Psychology, 63*, 596-612.
- Au, W. T., & Kwong, J. Y. Y. (2004). Measurements and effects of social-value orientation in social dilemmas: A review. In R. Suleiman, D. Budescu, I. Fischer, & D. Messick (Eds.), *Contemporary Psychological Research on Social Dilemmas*, (pp. 71-98). Cambridge: Cambridge University Press.
- Balázs, K., Csízik T., Hőgye-Nagy Á., & Münnich Á. (2009). A páros összehasonlítás Thurstone-féle módszerének alkalmazása a pszichológiában I. *Alkalmazott pszichológia, 11*, 127-146.
- Bamberg, S., Ajzen, I., & Schmidt, P. (2003). Choice of travel mode in the theory of planned behavior: The roles of past behavior, habit and reasoned action. *Basic Applied Social Psychology, 25(3)*, 175-187.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review, 84(2)*, 191-215.
- Barr, S. (2003). Strategies for sustainability: Citizens and responsible environmental behaviour. *Area, 35(3)*, 227-240.
- Barr, S. (2004). Are we all environmentalists now? Rhetoric and reality in environmental action. *Geoforum, 35*, 231-249.
- Carrus, G., Passafaro, P., & Bonnes, M. (2008). Emotions, habits and rational choices in ecological behaviours: The case of recycling and use of public transportation. *Journal of Environmental Psychology, 28*, 51-62.
- Chen, X-P., Au, W. T., & Komorita, S. S. (1996). Sequential choice in a step-level public goods dilemma: The effects of criticality and uncertainty. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 65*, 37–47.

- Corral-Verdugo, V. (2003). Situational and personal determinants of waste control practices in northern Mexico: A study of reuse and recycling behaviors. *Resources, Conservation and Recycling*, 39, 265-281.
- Davis, J. L., Green, J. D., & Reed, A. (2009). Interdependence with the environment: Commitment, interconnectedness, and environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, 29, 173-180.
- Dawes, R. M. (1980). Social dilemmas. *Annual Review of Psychology*, 31, 169–193.
- Declerck, C., & Bogaert, S. (2008). Social value orientation: Related to empathy and the ability to read the mind in the eyes. *The Journal of Social Psychology*, 148, 711-726.
- De Cremer, D., & van Dijk, E. (2002). Perceived criticality and contributions in public good dilemmas: A matter of feeling responsible to all? *Group Process & Intergroup Relations*, 5, 319-332.
- De Dreu, C. K. W., Weingart, L. R., & Kwon, S. (2000). Influence of social motives on integrative negotiation: A meta-analytic review and test of two theories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 889-905.
- Deutsch, M. (1960). The effect of motivational orientation upon trust and suspicion. *Human Relations*, 13, 123-139.
- Devine-Wright, P., & Lyons, E. (1997). Remembering pasts and representing places: The construction of national identities in Ireland. *Journal of Environmental Psychology*, 17, 33-45.
- Dietz, T., Stern, P. C., & Guagnano, G. A. (1998). Social structural and social psychological bases of environmental concern. *Environment and Behavior*, 30, 450-471.
- Dinya, L. (2004). A nonbusiness szféra a társadalomban és a gazdaságban. In Dinya L., Farkas F., Hetesi E., & Veres Z. (Eds.), *Nonbusiness marketing és menedzsment* (pp. 21-48). Budapest: KJK.
- Dunlap, R. E., & Jones, R. E. (2002). Environmental concern: Conceptual and measurement issues. In R. E. Dunlap, W. Michelson (Eds.), *Handbook of environmental sociology* (pp. 482-524). Westport, CT: Greenwood Press.
- Dunlap, R. E., & Michelson, W. (Eds.) (2002). *Handbook of environmental sociology*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Dúll, A. (1996). A helyidentitásról. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 36(4-6), 363-391.
- Dúll, A. (2002). Ember és környezet affektív kapcsolata: a helykötődés. *Alkalmazott Pszichológia*, 2, 49-65.

- Eagly, A. H., & Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Orlando, FL: Hartcourt Brace Jovanovich.
- Eek, D., & Gärling, T. (2008). A new look at the theory of social value orientations: Prosocials neither maximize joint outcomes nor minimize outcome differences but prefer equal outcomes. In A. Biel, D. Eek, T. Gärling, & M. Gustafsson (Eds.), *New issues and paradigms in research on social dilemmas* (pp. 10-26). New York: Springer.
- Eriksson, L., Garvill, J., & Nordlund, A. (2008). Interrupting habitual car use: The importance of car habit strength and moral motivation for personal car use reduction. *Transportational Research, Part F, 11*, 10-23.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Fiske, S. T. (2006). *Társas alapmotívumok*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Fransson, N. & Gärling, T. (1999). Environmental concern: Conceptual definitions, measurement methods, and research findings. *Journal of Environmental Psychology, 19*, 397-408.
- Frey, B. S., & Stutzer, A. (2008). Environmental morale and motivation. In A. Lewis (Ed.) *The Cambridge Handbook of Psychology and Economic Behaviour* (pp. 406-429). New York: Cambridge University Press.
- Gärling, T., Fujii, S., Gärling, A., & Jakobsson, C. (2003). Moderating effects of social value orientation on determinants of proenvironmental behavior intention. *Journal of Environmental Psychology, 23*, 1-9.
- Gosling, E., & Williams, K. J. H. (2010). Connectedness to nature, place attachment and conservation behaviour: Testing connectedness theory among farmers. *Journal of Environmental Psychology, 30*, 298-304.
- Greenwald, A. G., McGhee, D. E., & Schwartz, J. K. L. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*, 1464-1480.
- Grzelak, J. L., Poppe, M., Czwartosz, Z., & Nowak, A. (1998). „Numerical trap”. A new look at outcome representation in studies on choice behaviour. *European Journal of Social Psychology, 48*, 143-159.
- Hardin, G. R. (1968). The tragedy of the commons. *Science, 162*, 1243-1248.

- Hernandez, B., Martin, A. A., Ruiz, C., & Hidalgo, M. C. (2010). The role of place identity and place attachment in breaking environmental protection laws. *Journal of Environmental Psychology, 30*, 281-288.
- Hornik, J., Cherian, J., Madansky, M., & Narayana, C. (1995). Determinants of recycling behavior: A synthesis of research results. *The Journal of Socio-Economics, 24*(1), 105-127.
- Horváth, A. (2003). *Konfliktusok társas kapcsolatokban*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Kahneman, D., & Ritov, I. (1994). Determinants of stated willingness to pay for public goods: A study in the headline method. *Journal of Risk and Uncertainty, 9*, 5-38.
- Kaiser, F. G. (1998). A general measure of ecological behavior. *Journal of Applied Social Psychology, 28*, 395-422.
- Kaiser, F. G. (2006). A moral extension of the theory of planned behavior: Norms and anticipated feelings of regret in conservationism. *Personality and Individual Differences, 41*, 71-81.
- Kaiser, F. G., & Katarzyna, B. (2009). Environmentalism as a Virtue. In H. Gutscher, & H-J. Mosler (Eds.) *8th Biennial Conference Environmental Psychology Program & Abstract* (p. 79). Lengerich: Pabst Science Publishers.
- Kaiser, F. G., Wölfling, S., & Fuhrer, U. (1999). Environmental Attitude and Ecological Behaviour. *Journal of Environmental Psychology, 19*, 1-19.
- Kals, E., Schumacher, D., & Montada, L. (1999). Emotional affinity toward nature as a motivational basis to protect nature. *Environment and Behavior, 31*, 178-202.
- Karp, D. G. (1996). Values and their effects on pro-environmental behavior. *Environment and Behavior, 28*, 111-133.
- Kelley, H. H., & Thibaut, J. E. (1978). *Interpersonal relations: A theory of interdependence*. New York: Wiley.
- Kerr, N. L. (1989). Illusion of efficacy: The effects of group size on perceived efficacy in social dilemmas. *Journal of Experimental Social Psychology, 25*, 287-313.
- Klöckner, C. A., & Oppedal, I. O. (2011). General vs. domain specific recycling behaviour – Applying a multilevel comprehensive action determination model to recycling in Norwegian student homes. *Resources, conservation and recycling, 55*, 463-471.
- Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Educational Research, 8*(3), 239-260.

- Kotler, P., & Zaltman, G. (1971). Social marketing: An approach to planned social change. *Journal of Marketing*, 35, 3-12.
- Kovács, J., & Medvés, D. (2009). Közös ügyek?! Van-e jelentősége? A társas értékorientáció és az egyéni hozzájárulás észlelt jelentőségének hatása a kiscsoportos társas dilemmahelyzetekben hozott egyéni döntésekre, valamint a társas értékorientáció és a környezeti attitűdök kapcsolata. *Alkalmazott Pszichológia*, 3-4, 51-74.
- Kovács J., Pántya J., Bernáth Á., Medvés D., & Bányai Zs. (2011). Subjects of Hungarian cultural memory in images. *Applied Psychology in Hungary*, 1, 7-21.
- Kramer, R. M., McClintock, C. G., & Messick, D. M. (1986). Social values and cooperative response to a simulated resource conservation crisis. *Journal of Personality*, 54, 576-592.
- Kuhlman, S. S., Camac, C., & Cunha, D. A. (1986). Individual differences in social orientation. In H. Wilke, D. Messick, C. & Rutte (Eds.), *Experimental social dilemmas* (pp. 151-176). New York: Verlag Peter Lang.
- Kuhlman, D. M., & Marshello, A. (1975). Individual differences in game motivation as moderators of preprogrammed strategic effects in prisoner's dilemma. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34, 69-81.
- Laskova, A. (2007). Perceived consumer effectiveness and environmental concerns. *Proceedings of the 13th Asia Pacific Management Conference* (pp. 206–209). Melbourne, Australia.
- Ledyard, J. O. (1995). Public goods: A survey of experimental research. In J. Kagel, & A. E. Roth (Eds.), *Handbook of Experimental Economics* (pp. 111-194). Princeton: Princeton University Press.
- Liebrand, W. B. G., & van Run, G. J. (1985). The effects of social motives on behavior in social dilemmas in two cultures. *Journal of Experimental Social Psychology*, 21, 86-102.
- Maloney, M. P., & Ward, M. P. (1973). Ecology: Let's hear it from the people. An objective measurement of ecological attitudes and knowledge. *American Psychologist*, 28, 583-586.
- McClintock, C. G. (1972). Social motivation – a set of propositions. *Behavioral Sciences*, 17, 438-454.
- McClintock, C. G., & Allison, S. T. (1989). Social value orientation and helping behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 19, 353-362.

- McClintock, C. G., & Van Avermeat, E. (1982). Social values and rules of fairness: A theoretical perspective. In Derlega, V. J., & Grzelak, J. (Eds.), *Cooperation and helping behavior*. New York: Academic Press.
- Medvés D. (2011). "In Town Without My Car": A field study about the function of social value orientation, habits and extrinsic motives in guiding pro-environmental behaviour. In S. E. G. Lea, D. Crelley, D. Modic, & D. S. Gordon (Eds.) *Proceedings of the 2011 Conference of the International Confederation for the Advancement of Behavioral Economics and Economic Psychology* (CD format: ISBN 1-873053-06-13). Exeter, UK: Washington Singer Press.
- Medvés, D., & Kovács, J. (2012). The role of individual differences in promoting pro-environmental behavior. In Kabisch, S., Kunath, A., Schweizer-Ries, P., Steinführer, A. (Eds.), *Vulnerability, Risks, and Complexity: Impacts of Global Change on Human Habitats. Advances in People and Environment Studies, IAPS, Vol. 3.* (231-242. o.). Göttingen: Hogrefe.
- Messick, D. M., & Brewer, M. B. (1983). Solving social dilemmas: a review. In L. Wheeler, & O. Shaver (Eds.) *Review of personality and social psychology*, Vol. 4 (pp. 11-44). Beverly Hills, CA: Sage.
- Messick, D. M., & McCintock, C. G. (1968). Motivational basis of choice in experimental games. *Journal of Experimental Social Psychology*, 4, 1-25.
- Milfont, T. L. (2007). *Psychology of environmental attitudes: A cross-cultural study of their content and structure* (kiadatlan doktori disszertáció). University of Auckland, Auckland, New Zealand.
http://www.milfont.com/pub_thesis.pdf (A letöltés ideje: 2007. 12. 05.)
- Milfont, T. L., & Duckitt, J. (2004). The structure of environmental attitudes: A first- and second-order confirmatory factor analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 24, 289-303.
- Milfont, T. L., & Duckitt, J. (2006). Preservation and utilization: Understanding the structure of environmental attitudes. *Medio Ambiente y Comportamiento Humano*, 7, 29-50.
- Milfont, T. L., & Duckitt, J. (2010). The environmental attitudes inventory: A valid and reliable measure of assess the structure of environmental attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 80-94.
- Milfont, T. L., & Gouveia, V. V. (2006). Time perspective and values: An exploratory study of their relations to environmental attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 26, 72-82.

- Ostrom, E. (2000). Collective action and the evolution of social norms. *Journal of Economic Perspectives*, 14(3), 137-158.
- Ouellette, J. A., & Wood, W. (1998). Habit and intention in everyday life: The multiple processes by which past behavior predicts future behavior. *Psychological Bulletin*, 124(1), 54-74.
- Pántya J. (2008). *Mitől leszünk válogatósabbak? A társas értékorientáció, az eredményesség felett érzett kontroll és a jutalmazás különböző típusainak hatása a szelektív hulladékgyűjtésre* (kiadatlan szakdolgozat). Debreceni Egyetem, Debrecen.
- Peattie, K., & Peattie, S. (2009). Social marketing: A pathway to consumption reduction? *Journal of Business Research*, 62, 260-268.
- Perugini, M., & Bagozzi, R. P. (2001). The role of desires and anticipated emotions in goal-directed behaviours: Broadening and deepening the Theory of Planned Behaviour. *British Journal of Social Psychology*, 40, 79-98.
- Pillutla, M. M., & Chen X-P. (1999). Social norms and cooperation in social dilemmas: The effects of context and feedback. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 78, 81-103.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., & Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3, 57-83.
- Rusbult, C. F., Martz, J., & Agnew, C. (1998). The investment model scale: measuring commitment level, satisfaction level, quality of alternatives, and investment size. *Personal Relationships*, 5, 357-391.
- Scannel, L., & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 1-10.
- Schultz, P. W. (2001). Assessing the structure of environmental concern: Concern for the self, other people, and the biosphere. *Journal of Environmental Psychology*, 21, 327-339.
- Schultz, P. W. (2002). Inclusion with nature: The psychology of human-nature relations. In Schmuck P., & Schultz W. P. (Eds.) *Psychology of sustainable development* (pp. 61-79). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Schultz, P. W., Shriver, C., Tabanico, J. J., & Khazian, A. M. (2004). Implicit connections with nature. *Journal of Environmental Psychology*, 24, 31-42.
- Schwartz, S. H. (1977). Normative influences on altruism. In L. Berkowitz (Ed.) *Advances in experimental social psychology* (Vol. 10, pp. 221-279). New York: Academic Press.
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50, 19-45.

- Snyder, M., & Ickes, W. (1985). Personality and social behavior. In Lindzey, G., & Aronson, E. (Eds.) *Handbook of Social Psychology* (pp. 883–948). New York: Lawrence Erlbaum.
- Stern, P. C. (1992). Psychological dimensions of global environmental change. *Annual Review of Psychology*, *43*, 269-302.
- Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, *56*, 407-424.
- Stern, P. C. (2008). Environmentally significant behaviour in the home. In A. Lewis (Ed.), *The Cambridge Handbook of Psychology and Economic Behaviour* (pp. 406-429). New York: Cambridge University Press.
- Stern, P. C., & Oskamp, S. (1987). Managing scarce environmental resources. In Stokols, D. (Ed.) *Handbook of Environmental Psychology* (pp. 1043-1088). New York: Wiley.
- Stern, P. C., & Dietz, T. (1994). A value basis of environmental concern. *Journal of Social Issues*, *50*(3), 65-84.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A., & Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support social movements: The case of environmental concern. *Human Ecological Review*, *6*, 81-97.
- Stern, P. C., Dietz, T., Kalof, L., & Guagnano, G. A. (1995). Values, beliefs, and pro-environmental action: Attitude formation toward emergent attitude object. *Journal of Applied Social Psychology*, *25*, 1611-1636.
- Steg, L., & Vlek, C. (2009). Encouraging pro-environmental behavior: An integrative review and research agenda. *Journal of Environmental Psychology*, *29*, 309-317.
- Stokols, D., & Shumaker, S. A. (1981). People in places: A transactional view of settings. In J. H. Harvey (Ed.), *Cognition, Social Behavior and Environment* (pp. 441-485). Hillsdale, NJ: Lawrence.
- Stouten, J., De Cremer, D., & van Dijk, E. (2005). All is well that ends well, at least for proselves: Emotional reactions to equality violation as a function of social value orientation. *European Journal of Social Psychology*, *35*, 767-783.
- Thøgersen, J. (1996). Recycling and morality: A critical review of the literature. *Environment and Behavior*, *28*, 536-558.
- Thøgersen, J. (2007). Social Marketing of Alternative Transportation Modes. In T. Gärling, & L. Steg (Eds.), *Threats to the quality of urban life from car traffic: Problems, causes, and solutions* (pp. 367-381). Amsterdam:Elsevier.
- Tuan, Y-F. (1974). *Topophilia*. Englewood Cliffs: Prentiss-Hall.

- Tyszka, T., & Zaleskiewicz, T. (2010). The strength of emotions in moral judgment and decision-making, manuscript in preparation.
- Van Lange, P. A. M., & Liebrand, W. B. G. (1989). On perceiving morality and potency: Social values and effects of person perception in a give-some dilemma. *European Journal of Personality*, 3, 209-225.
- Van Lange, P. A. M., & Semin-Goossens, A. (1998). *The boundaries of reciprocity*. Unpublished manuscript, Free University of Amsterdam.
- Van Liere, K. D., & Dunlap, R. E. (1981). Environmental concern: Does it make a difference how it's measured? *Environment and Behavior*, 13, 651-676.
- Van Dijk, E., De Cremer, D., & Handgraaf, M. J. J. (2004). Social value orientations and the strategic use of fairness in ultimatum bargaining. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40, 697-707.
- Van Lange, P. A. M., Otten, W., De Bruin, E. N. M., & Joireman, J. A. (1997). Development of prosocial, individualistic, and competitive orientations: Theory and preliminary evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 733-746.
- Van Vugt, M. (1998). The psychology of social dilemmas. *The Psychologist* (pp. 289-292).
- Van Vugt, M. (2001). Community identification moderating the impact of financial incentives in a natural social dilemma: Water conservation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 1440-1449.
- Van Vugt, M., Meertens, R. M., & Van Lange, P. A. M. (1995). Car versus public transportation? The role of social value orientations in a real-life social dilemma. *Journal of Applied Social Psychology*, 25, 258-278.
- Van Vugt, M., Van Lange, P. A. M., & Meertens, R. M. (1996). Commuting by car or public transportation? A social dilemma analysis of travel mode judgements. *European Journal of Social Psychology*, 26, 373- 395.
- Vaske, J. J., & Kobrin, K. C. (2001). Place attachment and environmentally responsible behavior. *The Journal of Environmental Education*, 32(4), 16-21.
- Veres Z. (2004). Nonbusiness marketing. In Dinya L., Farkas F., Hetesi E. & Veres Z. (Eds.) *Nonbusiness marketing és menedzsment* (pp. 49-144). Budapest: KJK.
- Weber, J. M., Kopelman, S., & Messick, D. M. (2004). A conceptual review of decision making in social dilemmas: Applying a logic of appropriateness. *Personality and Social Psychology Review*, 8, 281-307.
- Wiseman, M., & Bogner, F. X. (2003). A higher-order model of ecological values and its relationship to personality. *Personality and Individual Differences*, 34, 783-794.

- Yavas, U., Verhage, B. J., & Green, R. T. (1992). Global consumer segmentation versus local market orientation: empirical findings. *Management International Review*, 32(3), 265-272.
- Zimbardo, P. G., & Boyd, J. N. (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable individual-difference metric. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1271-1288.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet: Az első vizsgálat során alkalmazott csoportfeladat forgatókönyve

1. Bevezetés: bemutatkozás, a feladatok rövid ismertetése

2. Csoportfeladat

A feladat ismertetése:

„Képzeld el, hogy egy 7 fős csoport tagja vagy. A csoportban mindenki 5 zsetonnal rendelkezik. Van egy úgynevezett „közös alap”, amelyet nektek kell előállítanotok személyes hozzájárulással. A csoporttagoknak, így neked is el kell döntened, hogy az 5 zseton hányat adsz be a közös alapba.

- Ha a csoporttagok összesen felajánlanak a közös alap javára 20 zsetont, akkor a közös alap működőképes lesz, és a beadott zsetontoktól függetlenül mindenki 6 zsetont kap.

- Ha a csoport kevesebb, mint 20 zseton ad be összesen, a beadott zsetonok akkor is elvesznek, és senki nem kap újabb zsetont.

Tehát a végén annyi zsetonod lesz, amennyit megtartottál, és kapsz még 6 zsetont, ha a csoport teljesítette a 20 zsetonos feltételt. A döntés meghozatala előtt nincs lehetőség kommunikálni a csoporttársaiddal, tehát nem tudhatod, hogy ők hány zsetont adnak be a közös alapba. Hogyan döntesz, hány zseton adsz be a közös alapba?”

1. kör:

Döntés az 1. körben felajánlott zsetonok számáról

Összesítés, visszajelzés az 1. kör eredményeiről

„Az összesített pontértékek alapján azt lehet elmondani, hogy *éppen, hogy csak meglelt a szükséges zsetonszám*, úgyhogy mindenki kap plusz 6 zsetont.”

„A pontok összesítése után azt lehet mondani, hogy *jóval több zseton jött össze, mint amennyi szükséges volt*, és így mindenki kap plusz zsetont.”

2. kör:

„Az előző körben szerzett zsetonokat eltároltuk, új kör következik, ismét van 5 zsetonotok. Most megint döntést kellene hoznotok azzal kapcsolatban, hogy hány zsetont ajánlotok fel a közös alapban, a feltételek ugyanazok, mint az előző körben.”

Döntés a 2. körben felajánlott zsetonok számáról

Beszélgetés:

„Hogyan éreztétek magatokat a helyzetben?”; „Mire emlékeztet titeket ez a helyzet, milyen hasonló döntési helyzet fordul elő az életben?”; „Mi ezzel a nehézség?”; „Milyen szempontok alapján hoztátok meg a döntéseiteket?”; „Ha más döntést hoztatok a 2. körben, mint az 1-ben, akkor azt milyen szempontok alapján tettétek?”

Visszajelzés:

„Ha rajtunk múlik, nem fogjuk konkrétan számszerűen elmondani, hogy kinek hány zsetonja lett, ezt úgyis mindenki számon tudja tartani magának. De általánosságban azt lehet mondani, 0-6 zseton kevésnek számít, 7-10 zseton elég kevés, 11-14 zseton a közepes, 15-18 zseton elég sok, és 19-22 zseton soknak számít.”

2. számú melléklet: A környezeti attitűd mérőeszközének első vizsgálatban alkalmazott változata (Milfont és Duckitt, 2004)

Mennyire értesz egyet az alábbi állításokkal?

Válaszaidat egy 7 fokú skálán fejezheted ki, ahol az egyes számok a következőket jelentik:

1 <i>egyáltalán nem értek egyet</i>	2 <i>nem értek egyet</i>	3 <i>inkább nem értek egyet</i>	4 <i>bizonytalan, semleges</i>	5 <i>inkább egyetértek</i>	6 <i>egyetértek</i>	7 <i>teljes mértékben egyetértek</i>					
Nincs igazuk azoknak az emberek, akik azt állítják, hogy a természet lelkiismeretlen kizsákmányolása egy ökológiai összeomlás szélére vezetett minket.					1	2	3	4	5	6	7
A környezetvédelem még akkor is fontos, ha az csökkenti az emberek életszínvonalát.					1	2	3	4	5	6	7
Környezetvédelmi célra nem adományoznék pénzt.					1	2	3	4	5	6	7
A fejlett társadalmakban élő embereknek a jövőben olyan életmódot kell elsajátítaniuk, amellyel jobban megóvhatnák a környezetet.					1	2	3	4	5	6	7
A természet azon dolgok miatt fontos, amelyekkel hozzá tud járulni az emberek öröméhez és jólétéhez.					1	2	3	4	5	6	7
Amikor az emberek megzavarják a természet rendjét, annak gyakran végzetes következményei vannak.					1	2	3	4	5	6	7
Az ipari környezetszennyezést a környezet védelme érdekében kontrollálni kellene, még akkor is, ha így a dolgok többbe kerülnének.					1	2	3	4	5	6	7
A természet már önmagában is értékes.					1	2	3	4	5	6	7
A környezetvédelem sokba kerül. Hajlandó vagyok rá, hogy financiálisan segítsen a környezetvédelmet.					1	2	3	4	5	6	7
Még akkor is óvnunk kellene a környezetet, ha ez az emberi jólét oltárán hozott áldozatokkal jár.					1	2	3	4	5	6	7
Az emberek nagymértékben kihasználják a természetet.					1	2	3	4	5	6	7
Elszomorít, hogy a mezőgazdaság miatt kivágják az erdőket.					1	2	3	4	5	6	7
Szeretnék csatlakozni és aktívan részt venni egy környezetvédő csoport munkájában.					1	2	3	4	5	6	7
Nem gondolom, hogy a fejlett társadalmakban élő embereknek ki kellene alakítaniuk egy olyan életmódot, amellyel jobban megóvhatnák a környezetet.					1	2	3	4	5	6	7
Ami a leginkább nyugtalanít az erdőirtással kapcsolatban az az, hogy nem lesz elegendő faanyag a jövő nemzedékeinek.					1	2	3	4	5	6	7
A kormánynak szabályoznia kellene a nyersanyagok felhasználásának mértékét, ezáltal biztosítva, hogy a készletek minél tovább kitartsanak.					1	2	3	4	5	6	7

Túlságosan pesszimista az az elképzelés, mely szerint a természet egyensúlya nagyon érzékeny, és könnyen felborítható.	1 2 3 4 5 6 7
A tavak és folyók tisztán tartásának egyik fő oka, hogy az embereknek legyen lehetőségük vízi sportokat űzni.	1 2 3 4 5 6 7
Nem szomorít el, hogy a természetet tönkreteszik.	1 2 3 4 5 6 7
Az iparnak újra feldolgozott anyagok helyett inkább nyersanyagokat kellene használnia, ha ezzel a költségek és az árak csökkennek, még akkor is, ha ezáltal a nyersanyag-források ki is merülnek.	1 2 3 4 5 6 7
A folyókat és tavakat a környezet védelmének érdekében kell tisztán tartanunk, és nem azért, hogy az embereknek legyen helyük vízi sportokat űzni.	1 2 3 4 5 6 7
Nem hiszem, hogy a környezetvédelem fontos téma.	1 2 3 4 5 6 7
Nem gondolom, hogy adakoznék egy környezetvédelmi pénzügyi alap javára.	1 2 3 4 5 6 7
Ha a dolgok a későbbiekben is a jelenlegi állás szerint haladnak, akkor hamarosan egy jelentős ökológiai katasztrófával kell szembenéznünk.	1 2 3 4 5 6 7
Nem értek egyet azzal, hogy a nyersanyagok felhasználásának módját a kormány kontrollálja és szabályozza azért, hogy azok tovább rendelkezésre álljanak.	1 2 3 4 5 6 7
Nem lennék egy környezetvédelmi szervezet tagja.	1 2 3 4 5 6 7
Értelmetlen és hibás az az elképzelés, mely szerint a természet önmagában is értékes.	1 2 3 4 5 6 7
Szeretnék támogatni egy környezetvédelmi szervezetet.	1 2 3 4 5 6 7
Nem gondolom, hogy az emberek nagymértékben kizsigerelik a természetet.	1 2 3 4 5 6 7
Kivételes készségeink ellenére még mindig ki vagyunk téve a természet törvényeinek.	1 2 3 4 5 6 7

3. számú melléklet: A társas értékorientáció első, második és harmadik vizsgálat során alkalmazott mérőeszköze (Messick és McClintock, 1968; átvéve: Van Lange és munkatársai, 1997)

Képzeld el, hogy véletlenszerűen kisorsoltak egy másik személlyel, akit az egyszerűség kedvéért most a „Másik”-nak nevezünk. Nem ismered ezt a másik személyt, és a jövőben sem fogtok találkozni úgy, hogy felismerjétek egymást.

Kilenc választási helyzetben kell neked és a Másik személynek is döntést hoznotok az A, a B vagy a C bekarikázásával. A Te választásaid neked és a Másiknak is pontot jelentenek. Hasonló módon, a Másik választásai is pontot jelentenek neki és neked is. Minden pontnak értéke van: minél több pontot kapsz, annál jobb neked, és minél több pontot kap a másik, annál jobb neki.

Egy példán keresztül szemléltetjük, hogyan működik a feladat:

	A	B	C
a Te pontjaid	500	500	550
a Másik pontjai	100	500	300

Ha a példa során Te A-t választod, akkor Te 500 pontot, a Másik pedig 100 pontot kap; ha Te B-t választod, akkor Te 500 pontot, és a másik is 500 pontot kap; ha pedig C-t választod, akkor Te 550 pontot, a Másik pedig 300 pontot kap. Tehát a Te döntésed hatással van a saját pontjaidnak, illetve a másik személy pontjainak számára is.

A döntéshozatal közben, kérjük, tartsd észben, hogy nincs jó és rossz válasz – válaszd azt az opciót, amit valamilyen okból kifolyólag jobban kedvelsz. Kérjük, azt is tartsd észben, hogy minden pontnak értéke van: minél többet gyűjtesz össze, annál jobb neked. És ehhez hasonlóan: a másik szemszögéből minél többet gyűjt a Másik, annál jobb neki.

Minden választási helyzetben jelöld meg A-t, B-t vagy C-t, attól függően, hogy melyik oszlopban lévő lehetőséget választanád.

		A	B	C
(1)	a Te pontjaid	480	540	480
	a Másik pontjai	80	280	480

		A	B	C
(6)	a Te pontjaid	500	500	570
	a Másik pontjai	500	100	300

		A	B	C
(2)	a Te pontjaid	560	500	500
	a Másik pontjai	300	500	100

		A	B	C
(7)	a Te pontjaid	510	560	510
	a Másik pontjai	510	300	110

		A	B	C
(3)	a Te pontjaid	520	520	580
	a Másik pontjai	520	120	320

		A	B	C
(8)	a Te pontjaid	550	500	500
	a Másik pontjai	300	100	500

	A	B	C
(4) a Te pontjaid	500	560	490
a Másik pontjai	100	300	490

	A	B	C
(9) a Te pontjaid	480	490	540
a Másik pontjai	100	490	300

	A	B	C
(5) a Te pontjaid	560	500	490
a Másik pontjai	300	500	90

4. számú melléklet: A meggyőző közlések vizsgálatához használt mérőeszköz (második vizsgálat)

Tisztelt Válaszadó!

A Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézetében azzal kapcsolatban végzünk kutatást, hogyan lehetne minél hatékonyabb kampányokat kialakítani a csomagolóanyagokból származó lakossági hulladék csökkentésére. Ezzel kapcsolatban kérjük a segítségedet! A felmérésben való részvétel névtelen, a kutatás során szerzett adatokat csak tudományos célra használjuk fel. A kérdőív kitöltése során kezdetben néhány általános kérdéssel fogsz találkozni, majd különböző kampányokhoz használt tájékoztatók hatékonyságáról fejezheted ki a véleményedet.

Együttműködésedet előre is köszönjük!

A következő kérdések néhány általános információra vonatkoznak, amelyek az adatelemzéshez szükségesek.

1. A Te korod: év

2. Nemed: férfi nő

3. Milyen tagozatos osztályba jársz?

haladó német-angol

haladó angol-német

haladó angol-olasz

biológia

biológia-kémia

reál műszaki-informatika

reál informatika

humán

reál közgazdasági irányultságú

Arany János Tehetséggondozó Program

4. A lakóhelyeden kb. hány lakos él?

1.000 főnél kevesebb

1.000-5.000 fő

5.000-10.000 fő

10.000-50.000 fő

50.000-100.000 fő

100.000-200.000 fő

200.000 főnél több

Az alábbiakban a csomagolóanyagokból származó lakossági hulladék mennyiségének csökkentésével kapcsolatban olvashatsz különböző típusú tájékoztatókat. **Szerinted melyik tájékoztató hatására csökkenének az emberek az ilyen típusú hulladék mennyiségét, melyik tájékoztató lenne hatásosabb egy reklámkampányban?** Válaszaidat a tájékoztatók alatt található skálán fejezheted ki. Karikázd az 1-t, ha a bal oldali tájékoztató van nagyobb hatással Rád; a 7-t pedig akkor, ha a jobb oldali tájékoztatót érzed hatásosabbnak. Amennyiben nem tudsz döntést hozni, mert a két tájékoztatót egyformán hatásosnak érzed, akkor karikázd a 4-t.

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 300 ezer embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős pénzösszeg takarítható meg.

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 300 ezer embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős területeket hagyhatunk meg az élővilág számára.

1 2 3 4 5 6 7

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 1,2 millió embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős pénzösszeg takarítható meg.

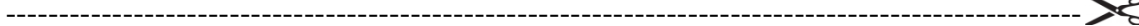
Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 1,2 millió embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős területeket hagyhatunk meg az élővilág számára.

1 2 3 4 5 6 7

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 300 ezer embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős területeket hagyhatunk meg az élővilág számára.

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 1,2 millió embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős pénzösszeg takarítható meg.

1 2 3 4 5 6 7

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 1,2 millió embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős területeket hagyhatunk meg az élővilág számára.

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 300 ezer embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős pénzösszeg takarítható meg.

1 2 3 4 5 6 7

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 300 ezer embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős területeket hagyhatunk meg az élővilág számára.

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 1,2 millió embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős területeket hagyhatunk meg az élővilág számára.

1 2 3 4 5 6 7

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 300 ezer embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős pénzösszeg takarítható meg.

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 1,2 millió embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős pénzösszeg takarítható meg.

1 2 3 4 5 6 7

Most arra kérnénk, hogy az előzőekben olvasott tájékoztatókkal kapcsolatban állíts fel egy sorrendet aszerint, hogy mennyire gondolod hatásosnak azokat egy a csomagolóanyagokból származó lakossági hulladék mennyiségének csökkentését célzó kampányban. Rangsorold a szlogeneket, és jelöld 1-sel azt, amelyiket a leghatásosabbnak gondolod, és 4-sel azt, amelyiket a legkevésbé hatásosnak gondolod!

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 300 ezer embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős területeket hagyhatunk meg az élővilág számára.

rangsor:

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 1,2 millió embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős területeket hagyhatunk meg az élővilág számára.

rangsor:

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 300 ezer embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős pénzösszeg takarítható meg.

rangsor:

Magyarországon lakosonként 55 kg csomagolási hulladék keletkezik évente, az Észak-alföldi régió 1,5 millió lakosa esetében ez az érték 85.749 tonna. Jelentős mértékű változás eléréséhez 1,2 millió embernek kellene úgy döntenie a régióban, hogy olyan terméket választ, amely nincs feleslegesen becsomagolva. A csomagolási hulladék mennyiségének csökkentése által nincs szükség a régiós szemétkerakók bővítésére, amivel jelentős pénzösszeg takarítható meg.

rangsor:

5. számú melléklet: A környezeti attitűd mérőeszközének második és harmadik vizsgálat során alkalmazott változata (Milfont és Duckitt, 2004)

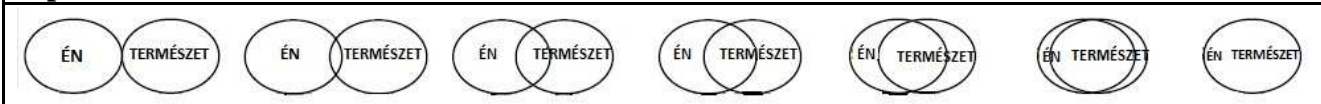
Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal?

Válaszait egy 7 fokú skálán fejezheti ki, ahol az egyes számok a következőket jelentik:

1 <i>egyáltalán nem értek egyet</i>	2 <i>nem értek egyet</i>	3 <i>inkább nem értek egyet</i>	4 <i>bizonytalan/ semleges</i>	5 <i>inkább egyetértek</i>	6 <i>egyetértek</i>	7 <i>teljes mértékben egyetértek</i>					
A túlnépesedés egyik legrosszabb következménye az, hogy számos természetes élőhely elpusztul.					1	2	3	4	5	6	7
Még akkor is óvnunk kellene a környezetet, ha ez az emberi jólét szempontjából áldozattal jár.					1	2	3	4	5	6	7
A természet már önmagában is értéket képvisel.					1	2	3	4	5	6	7
Nem szomorít el, hogy a természeti környezetet tönkreteszik.					1	2	3	4	5	6	7
Nem hiszem, hogy a környezetvédelem fontos téma.					1	2	3	4	5	6	7
Az esőerdők területének csökkenésével járó egyik legrosszabb következménye az onnan származó alapanyagokból készülő új gyógyszerek fejlesztésének visszaesése.					1	2	3	4	5	6	7
A folyókat és tavakat a környezet védelmének érdekében kell tisztán tartanunk, és nem azért, hogy az embereknek legyen lehetőségük vízi sportokat űzni.					1	2	3	4	5	6	7
Kivételes készségeink ellenére még mindig ki vagyunk téve a természet törvényeinek.					1	2	3	4	5	6	7
Inkább a növény- és állatfajok fennmaradása miatt kellene óvnunk a természetet, mint az emberek jóléte miatt.					1	2	3	4	5	6	7
Nem háborít fel az, amikor a területek mezőgazdasági használatba vétele miatt az erdőket kiirtják.					1	2	3	4	5	6	7
Az egyik legjobb dolog az újrahasznosítással kapcsolatban az, hogy pénzt lehet megtakarítani általa.					1	2	3	4	5	6	7
A tavak és folyók tisztán tartásának egyik fő oka, hogy az embereknek legyen lehetőségük vízi sportokat űzni.					1	2	3	4	5	6	7
A természet azon dolgok miatt fontos, amelyekkel hozzá tud járulni az emberek öröméhez és jólétéhez.					1	2	3	4	5	6	7
Értelmetlen és hibás az az elképzelés, mely szerint a természet önmagában is értékes.					1	2	3	4	5	6	7
Elszomorít, amikor a területek mezőgazdasági használatba vétele miatt az erdőket kiirtják.					1	2	3	4	5	6	7
A környezetvédelem még akkor is fontos, ha ezáltal csökken az emberek életszínvonala.					1	2	3	4	5	6	7
Nem hiszem, hogy a természet önmagában véve is értéket képvisel.					1	2	3	4	5	6	7
Elszomorít, amikor a természet pusztítását látom.					1	2	3	4	5	6	7
Az nyugtalanít leginkább az erdőirtással kapcsolatban, hogy nem lesz elegendő faanyag a jövő nemzedékeinek.					1	2	3	4	5	6	7
Az emberek boldogsága és az emberi faj reprodukciója kevésbé fontos, mint a Föld egészsége.					1	2	3	4	5	6	7

6. számú melléklet: A természeti kötődés második és harmadik vizsgálat során alkalmazott mérőeszköze (Schultz, 2001)

A következő diagramok az Ön és a természet viszonyát hivatottak bemutatni. Kérem, karikázza be azt a diagramot, amely a legjobban szemlélteti a természet és az Ön közötti kapcsolatot!

7. számú melléklet: Az Európai Autómentes Nap rendezvényével kapcsolatos tájékoztató e-mail (harmadik vizsgálat)

Kedves Kollégák!

Talán hallottak már róla, hogy a Franciaországból induló „Európai Autómentes Nap” 2002 óta hazánk több városában is megrendezésre kerül. Az Autómentes Nap célja, hogy felhívja a figyelmet a megnövekedett autóforgalom következtében kialakult környezeti problémákra.

Ezúton szeretnénk tájékoztatni Önöket, hogy az „**Európai Autómentes Nap**” idén is arra kéri az autósokat, hogy amennyiben lehetséges, **szeptember 22-én (szerdán)** hagyják otthon gépjárműveiket, és lehetőségükhöz mérten **válasszák inkább a közösségi közlekedést, illetve a közlekedjenek kerékpárral vagy gyalogosan.**

Köszönettel,

Medvés Dóra
III. PhD hallgató
Pszichológiai Intézet
Debreceni Egyetem

8. számú melléklet: Az Európai Autómentes Nap rendezvényére vonatkozó kérdőíveket tartalmazó e-mail szövege (harmadik vizsgálat)

Kedves Kollégák!

A Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézetében azzal kapcsolatban végzünk kutatást, hogyan lehetne minél hatékonyabb kampányokat kialakítani az autóhasználat csökkentésére. Ennek első állomásaként szeretnénk tájékozódni az egyetem polgárainak közlekedési szokásairól. Ezzel kapcsolatban kérjük segítségét!

A kérdőív kitöltése kb. 10 percet vesz igénybe. A kutatásban való részvétel önkéntes és névtelen, az adatokat csak tudományos célra használjuk fel. A kérdések főként a közlekedési szokásaira és a természettel való kapcsolatára vonatkoznak.

A kérdőívet többféleképpen is kitöltheti:

- az alábbi linkre kattintva internetes felületen érheti el és töltheti ki a kérdőívet:
<http://www.thesistools.com/web/?id=152005>
- amennyiben a csatolt fájlt kinyomtatja, belső posta segítségével kitöltve visszaküldheti azt;
- amennyiben pedig lementi a csatolt fájlt, az alábbi email címre belépve névtelenül elküldheti a kitöltött kérdőívet email címemre (www.freemail.hu, azonosító: automentesnap, jelszó: automentesnap).

Kérdéseivel, észrevételeivel az alábbi elérhetőségek bármelyikén megkereshet!
Együttműködését és segítségét előre is köszönöm!

Üdvözlettel,
Medvés Dóra
III. PhD hallgató
Pszichológiai Intézet
Debreceni Egyetem
52/512-900/22225
medvesd@tigris.unideb.hu

8. **Az „Európai Autómentes Napon” (szeptember 22., szerda) a munkahelyére és a lakóhelyére történő eljutáson kívül kb. milyen távolságot kellett még megtennie?**
- nem kellett nagyobb távolságot megtennem
- kevesebb mint 1 km-t
- 2-3 km-t
- 4-6 km-t
- 7-9 km-t
- több mint 10 km-t
9. **Az „Európai Autómentes Napon” (szeptember 22., szerda) a saját közlekedésén kívül hány más személy közlekedéséről (óvodába/iskolába/munkahelyre/lakóhelyére történő eljutásáról) kellett gondoskodnia?**
- nem kellett másról gondoskodnom
- még 1 személyről
- még 2 személyről
- még 3 személyről
- 3-nál több személyről
10. **Az „Európai Autómentes Napon” (szeptember 22., szerda) milyen eddig nem említett tényezők befolyásolták a közlekedési eszközzel kapcsolatos döntését?**
- időjárás
- határidős teendő
- váratlan esemény
- az „Európai Autómentes Nap” rendezvény
- nem volt ilyen
- egyéb:
11. **Amennyiben autóval közlekedett az „Európai Autómentes Napon” (szeptember 22., szerda) megfordult-e a fejében, hogy esetleg más közlekedési eszközt válasszon?**
- eszembe sem jutott
- megfordult a fejemben
- gondolkodtam rajta egy kicsit
- sokat gondolkodtam rajta
- el is indultam máshogy, de visszafordultam
12. **Ön szerint az „Európai Autómentes Nap” alkalmával az általában autóval közlekedők hány százaléka választott más közlekedési formát?**
.....%
13. **Ön szerint a megkeresett emberek hány százaléka tölti ki ezt a kérdőívet?**
.....%

**10. melléklet: A Szemétszedés a Szakhétén rendezvénnyel kapcsolatos tájékoztató plakát
(harmadik vizsgálat)**

SZEMÉTSZEDÉS A SZAKHÉTÉN

Ha Neked is fontos
a környezeted tisztasága, akkor
november 11-én 9-11 óráig,
a Szakhét keretein belül, tarts velünk,
és takarítsuk ki az Egyetem környékét.

**A résztvevők jutalma:
2 jegy a tombolahúzásra**

Gyülekező: a Pszichológiai Intézetnél
*A szemétszedéshez a zsákokat és a
kesztyűket az AKSD Kft. biztosítja.*

11. melléklet: Az Szemétszedés a Szakhéten rendezvényhez kapcsolódó kérdőív (harmadik vizsgálat)

1. **Korod:** év
2. **Nemed:** férfi nő
3. **Általában milyen gyakran veszel részt, csatlakozol az alábbi környezettudatossággal kapcsolatos rendezvényekhez?**

	soha	ritkán	átlagosan	gyakran	mindig
szemétszedési akciók					
Bringázz az Egyetemre					
Európai Autómentes Nap					
Föld Napja					
Föld Órája					
Víz Világnapja					
egyéb:					

4. **Részt vettél-e a Pszichológia Szakhéten megrendezett szemétszedési akción?**
 igen
 nem

5. **A Pszichológia Szakhéten megrendezett szemétszedési akció időpontjában (nov. 11., csüt. 9-11 óráig) hány más alternatív programod volt, amin részt vettél/vehettél volna, és ezek milyen szempontból fontosak? Nem kérjük, hogy írd le ezeket a programokat, de a kérdések kitöltésénél gondolj rájuk!**

1. alternatív program

	egyáltalán nem	kis mértékben	átlagosan	nagy mértékben	teljes mértékben
személyesen fontos					
másoknak elköteleződtem					
számon kérik, ha nem csinálom					
érdekes					

2. alternatív program

	egyáltalán nem	kis mértékben	átlagosan	nagy mértékben	teljes mértékben
személyesen fontos					
másoknak elköteleződtem					
számon kérik, ha nem csinálom					
érdekes					

3. alternatív program

	egyáltalán nem	kis mértékben	átlagosan	nagy mértékben	teljes mértékben
személyesen fontos					
másoknak elköteleződtem					
számon kérik, ha nem csinálom					
érdekes					

6. A Pszichológia Szakhéten megrendezett szemétszedési akciót hogyan ítéled meg ugyanezen szempontok mentén?

Szemétszedési akció

	egyáltalán nem	kis mértékben	átlagosan	nagy mértékben	teljes mértékben
személyesen fontos					
másoknak elköteleződtem					
számon kérik, ha nem csinálom					
érdekes					

7. A Pszichológia Szakhéten megrendezett szemétszedési akción való részvételedet vagy távolmaradásodat milyen eddig nem említett tényezők befolyásolták?

- időjárás
- határidős teendő
- váratlan esemény
- mit akartak a barátaim
- nem volt ilyen
- egyéb:

8. Amennyiben nem jöttél el a szemétszedési akcióra, megfordult-e a fejedben, hogy esetleg mégis részt vegyen?

- eszembe sem jutott
- megfordult a fejemben
- gondolkodtam rajta egy kicsit
- sokat gondolkodtam rajta
- el is indultam, de visszafordultam

9. Szerinted a pszichológus hallgatók hány százaléka vett részt a szemétszedési akción
.....%

10. Szerinted a megkeresett pszichológus hallgatók hány százaléka tölti ki ezt a kérdőívet?
.....%